

Beroepspraktijk Stedebouw NL

Een onderzoek van de masteropleidingen stedebouw van de TU Delft, TU Eindhoven en de Academies van Bouwkunst van Rotterdam, Amsterdam en Tilburg.

Colofon

opdrachtgevers:

Machiel van Dorst - afdelingsvoorzitter Urbanism, TU Delft

Chris van Langen - directeur Rotterdamse Academie van Bouwkunst

Marc Glaudemans - directeur Stadslab, Fontys Tilburg

Matthijs de Boer - coördinator Urban Planning, Fontys Tilburg

Jeroen de Willigen - coördinator Stedenbouwkunde, Rotterdams Academie van Bouwkunst

Rogier van den Berg/Arjan Klok - hoofd Stedenbouw Academie van Bouwkunst Amsterdam

Kees Doevendans - universitair hoofddocent Urbanism, Eindhoven University

uitvoering:

Marjolein Pijpers-van Esch – Designlab 2902

Hanne van den Berg – onderzoeker Urbanism, TU Delft

Amber Leeuwenburgh - afdelingssecretaris Urbanism, TU Delft

Egbert Stolk – onderzoeker Urbanism, TU Delft

overige assistentie:

Rebecca Leising

Polisbestuur

Delft

15-03-2013

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
2	Enquête	8
3	Interviews	27
4	Rondetafelgesprekken	33
5	Debat Urbanism Week	53
6	Conclusies en Discussie	56
7	Bijlagen	63

1 Inleiding

De stedenbouwkundige praktijk is aan grote veranderingen onderhevig. Inzicht in deze veranderingen, met name op het gebied van huidige en toekomstige opgaven en werkwijzen, is niet alleen van belang voor de stedenbouwkundige opleidingen maar ook voor andere betrokken partijen in de beroepspraktijk. Deze kennis kan bijdragen aan kennisontwikkeling t.a.v. de opgaven en methodieken in de Nederlandse stedenbouw, het bevorderen van de uitwisseling tussen praktijk en onderwijs, en wellicht het vergroten van de publieke en professionele belangstelling voor en inzicht in de stedenbouw. Daarnaast kan het onderzoek helpen om het debat over (ontwikkelingen in) de praktijk meer gefundeerd te voeren.

De stedenbouwkundige opleidingen betrokken bij dit onderzoek zullen de kennis die voortkomt uit het onderzoek gebruiken om te kijken of en hoe het onderwijsaanbod aangescherpt dient te worden.

Het beroepspraktijkonderzoek probeert o.a. inzicht geven in de volgende vragen:

- wat zijn de werkzaamheden en verantwoordelijkheden van Nederlandse stedenbouwkundigen?
- hoe heeft de beroepspraktijk zich in de laatste 10 jaar ontwikkeld?
- hoe zal de beroepspraktijk zich ontwikkelen in de komende 10 jaar?
- over welke kennis en vaardigheden dient een net afgestudeerde stedenbouwkundige te beschikken?
- wat zijn kansrijke nieuwe werkvelden?
- welke initiatieven kunnen ontplooid worden om deze kansen te verzilveren?

Voor het beroepspraktijk onderzoek is gekozen voor een driedelige vorm:

1. Een enquête onder directeuren bureaus en hoofden Stedenbouw/RO van gemeenten, provincies en bedrijven. Aangeschreven zijn diegenen die op cruciale posities in organisaties zitten cq. overzicht hebben over actuele en te verwachten ontwikkelingen. Naast stedenbouwkundigen zijn dit ook mensen werkzaam in de periferie van de stedenbouwkundige praktijk.
2. Interviews met mensen werkzaam bij ontwerpbureaus, overheden, ingenieursbureaus, woningbouwcorporaties, maatschappelijke organisaties en stedenbouwkundige opleidingen.
3. Rondetafelgesprekken op basis van de enquêteresultaten met sleutelfiguren uit het beroepsveld en de opleidingen.

Daarnaast is tijdens de Urbanism Week 2012, georganiseerd door studievereniging POLIS (TU Delft), een kort debat gehouden in het kader van dit onderzoek, met het thema "Onderwijs en Praktijk".

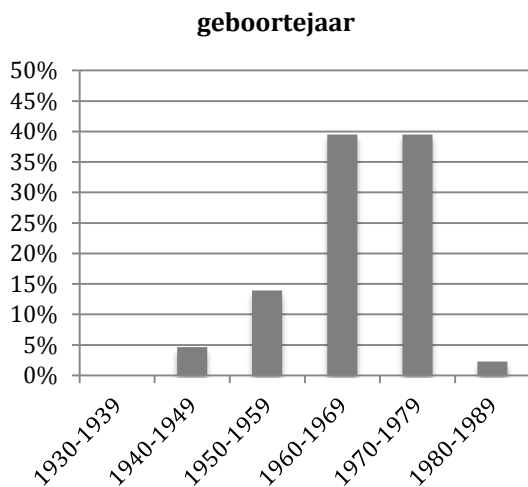
2 Enquête

Een selectie directeurs van bureaus en hoofden Stedenbouw/RO van gemeenten, provincies en bedrijven (ingenieursbureaus, conceptafdelingen projectontwikkelaars/woningbouwcorporaties, detacheringsbureaus) is in de periode van juni tot oktober 2012 uitgenodigd een online enquête in te vullen. Er is hierbij een respons van 35% behaald; van de 123 benaderden hebben 43 personen de enquête volledig ingevuld.

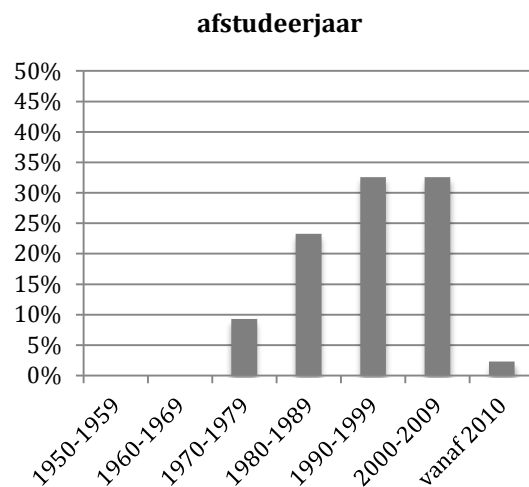
De enquête bestond uit vragen omtrent persoons- en opleidingsgegevens, loopbaanontwikkeling en bedrijfsgegevens, werkzaamheden en verantwoordelijkheden, binnenlandse en buitenlandse projecten, kennis en vaardigheden van stedenbouwkundigen en verwachtingen rondom nieuwe werkelden. De enquête is opgenomen in de bijlagen. Hieronder volgt een overzicht van de resultaten.

Persoons- en opleidingsgegevens respondenten

Onder de 43 respondenten zijn er 32 mannen en 11 vrouwen. Het overgrote deel van de respondenten is geboren in de jaren '60 en '70 (Figuur 1.1).

Figuur 1.1

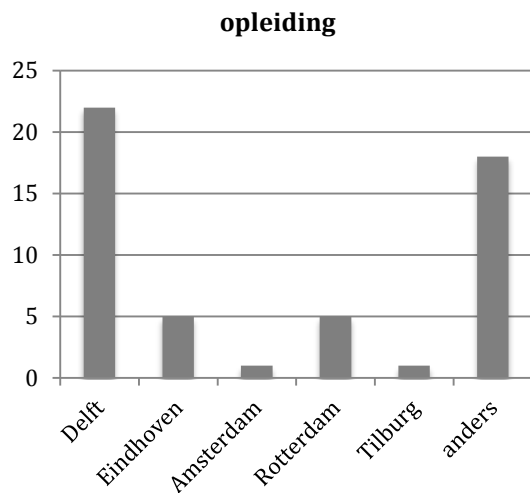
Figuur 1.2

Van de 43 respondenten hebben 22 hun opleiding in Delft gevolgd, 5 in Eindhoven, 5 in Rotterdam, 1 in Amsterdam en 1 in Tilburg, 9 respondenten zijn ergens anders afgestudeerd (Figuur 1.3). Er zijn 9 respondenten die naast hun studie op een van de vijf opleidingen ook nog een andere studie hebben gevolgd; 7 aan een andere opleiding in Nederland en 2 in het buitenland.

22 Respondenten hebben stedenbouw gestudeerd, waarvan 4 ook architectuur (als aparte opleiding) en 3 nog een andere richting/opleiding. Daarnaast zijn er onder de respondenten nog

8 personen die architectuur hebben gestudeerd, 3 dual-afstudeerders (stedebouw + architectuur), 4 landschappers en 9 personen die een andere opleiding hebben genoten.

De vraag “beschouwt u zichzelf als stedenbouwkundige?” beantwoordt 26 respondenten met “ja”, 11 met “soms” en 6 met “nee”.

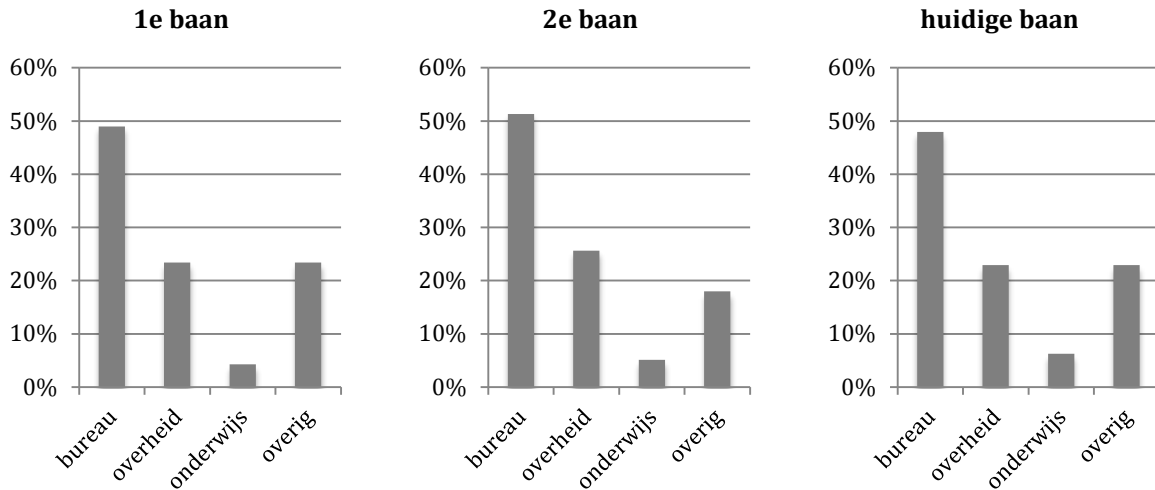

Figuur 1.3

Loopbaanontwikkeling & bedrijfsgegevens respondenten

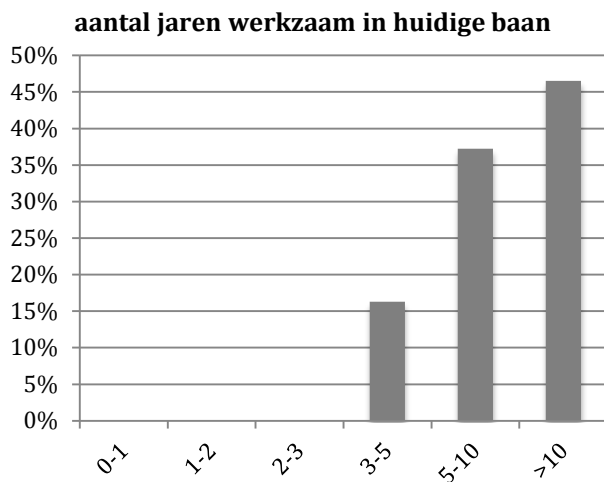
Van de 43 respondenten werkt 48% momenteel bij een ontwerpbureau, 23% bij de overheid, 6% in het onderwijs en 23% ergens anders (ingenieursbureau, woningcorporatie, projectontwikkelaar, adviesbureau, enz.). Deze verhouding is min of meer gelijk als we ook eerdere banen bekijken (Figuur 1.4). Dit betekent overigens niet dat mensen steeds binnen dezelfde sector blijven; van de 23 huidige bureaumedewerkers zijn er 9 die uitsluitend banen bij bureaus hebben gehad en van de 11 huidige overheidsmedewerkers zijn er slechts 2 die hun hele loopbaan bij de overheid hebben afgelegd.

Een aantal respondenten geeft aan meerdere huidige banen te hebben (3 personen) of eerder meerdere banen tegelijk te hebben gehad (3 personen).

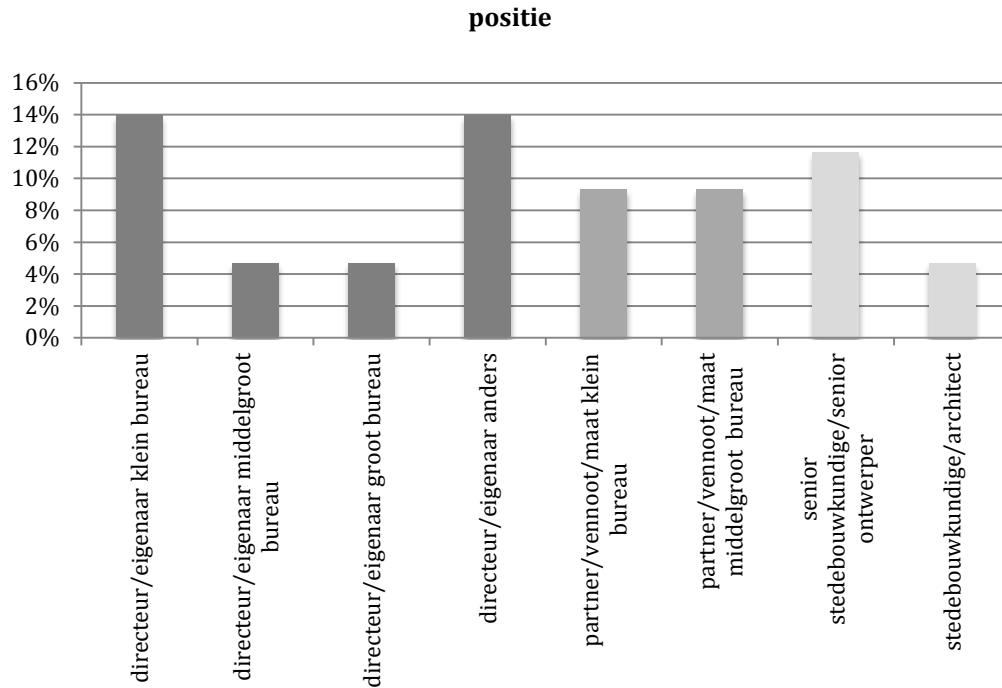
Figuur 1.4

Een hoog percentage van de respondenten is al langere tijd werkzaam in de huidige baan; 47% al langer dan 10 jaar en 37% tussen de 5 en 10 jaar (Figuur 1.5).

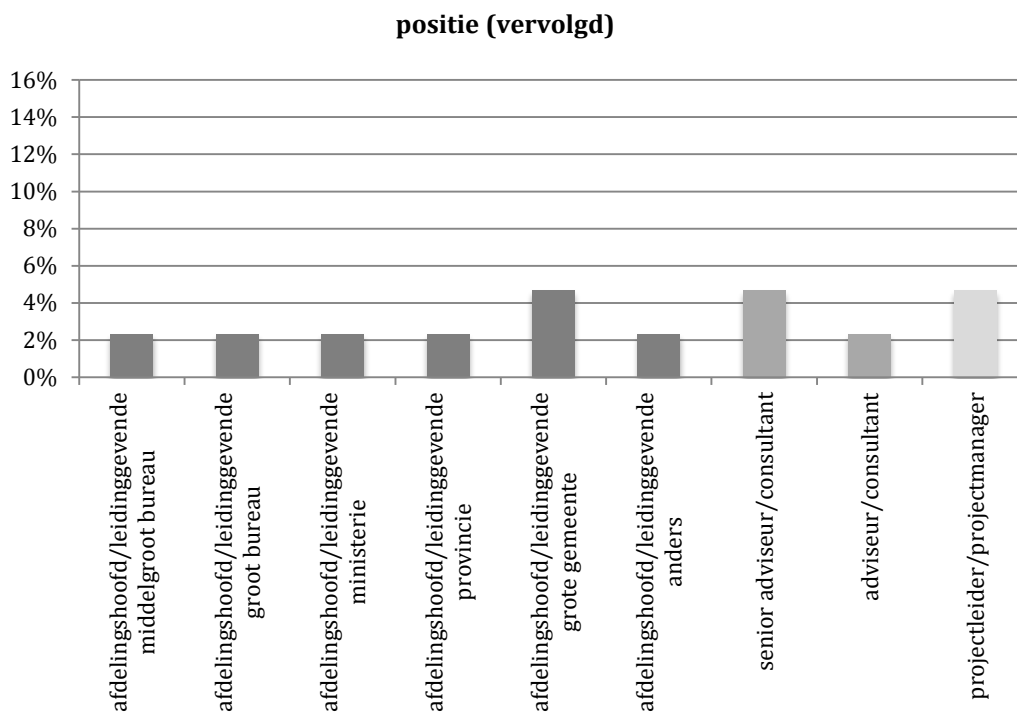

Figuur 1.5

Van de respondenten is een groot deel directeur/eigenaar of partner/vennoot (Figuur 1.6, Figuur 1.7). Dit is een direct gevolg van de selectie van geënquêteerden en is hoogst waarschijnlijk niet representatief voor de verdeling van posities in de praktijk.

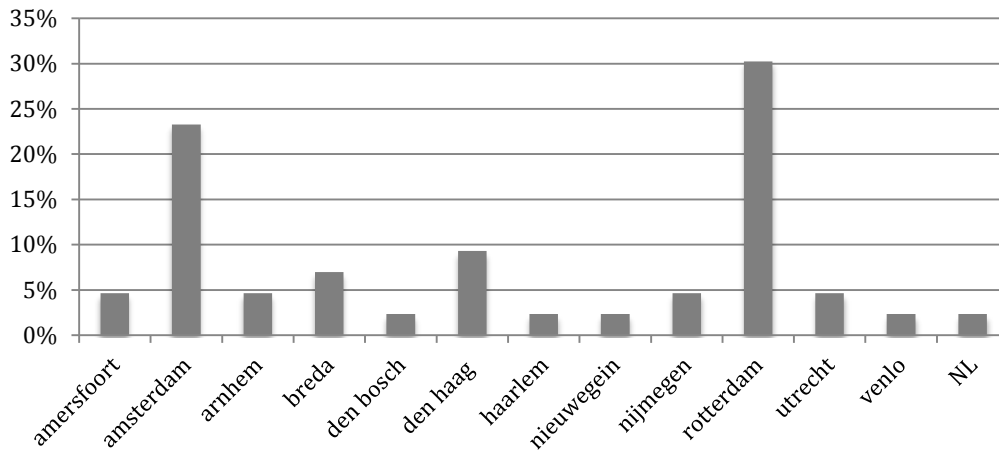
Figuur 1.6

Figuur 1.7

Er is een redelijke geografische spreiding van respondenten (Figuur 1.8), alleen de meest perifere provincies ontbreken. Veruit de meeste respondenten komen uit de Randstad en dan met name uit Rotterdam (30%) en Amsterdam (23%).

hoofdvestiging

Figuur 1.8

Tabel 1.1

aantal stedenbouwkundigen	totaal aantal werknemers									
	1	2-10	11-30	31-50	51-200	201-500	501-1000	1001-5000	>5001	Totaal
0	2%			5%	2%					9%
1	2%	5%		2%						9%
2-5		19%	7%	2%	2%	2%	2%	5%		40%
6-10		9%	5%					7%		21%
11-15			5%			2%	2%	2%	2%	14%
16-20							2%			2%
21-30									2%	2%
31-50										0%
51-100						2%				2%
Totaal	5%	33%	16%	9%	5%	7%	7%	14%	5%	100%

Tabel 1.2

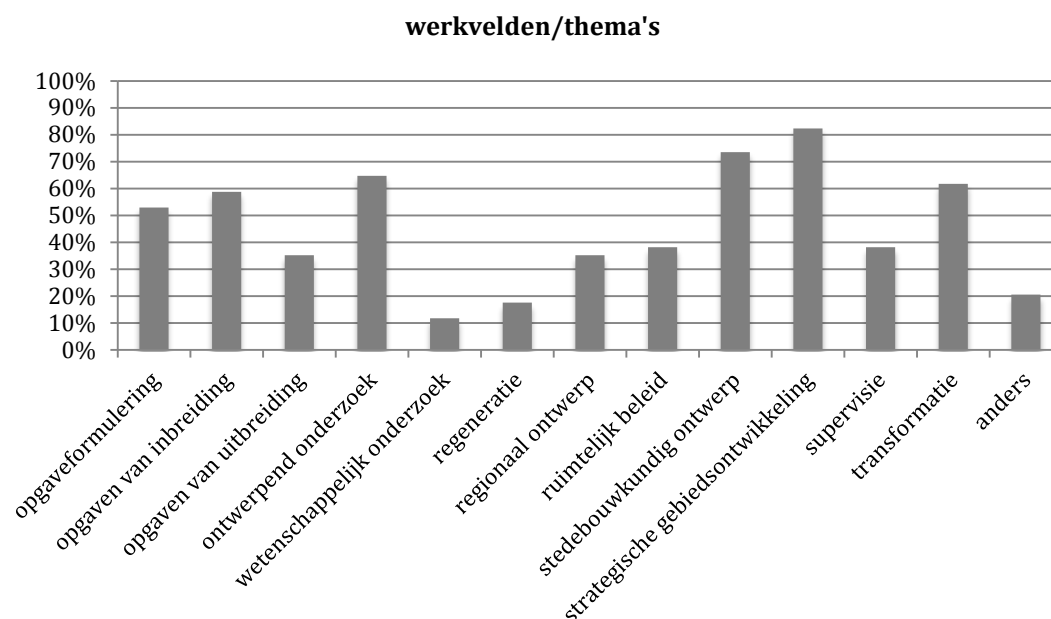
verandering aantal	totaal aantal werknemers									
	1	2-10	11-30	31-50	51-200	201-500	501-1000	1001-5000	>5001	Totaal
sterk vermeerderd		9%	2%						2%	14%
licht vermeerderd		5%	2%			2%				9%
hetzelfde gebleven	2%	9%	7%	7%	2%	5%		2%		35%
licht verminderd			5%				2%	2%	2%	12%
sterk verminderd		7%					5%	9%		21%
n.v.t.	2%	2%		2%	2%					9%
Totaal	5%	33%	16%	9%	5%	7%	7%	14%	5%	100%

Het totaal aantal werknemers (in voltijds arbeidsplaatsen) bij de bedrijven/instanties waar de respondenten werken loopt sterk uiteen. Bijna de helft (49%) van de bedrijven/instanties bestaat echter uit 2-30 werknemers (Tabel 1.1). Het aantal stedenbouwkundigen onder de werknemers loopt ook uiteen. Tussen het totaal aantal werknemers en het aantal stedenbouwkundigen bestaat geen significant verband (Tabel 1.1). Ook tussen het totaal aantal werknemers en de verandering van het aantal stedenbouwkundigen de afgelopen vijf jaar bestaat geen verband (Tabel 1.2). Zowel een vermeerdering als een vermindering van het aantal stedenbouwkundigen komt bij bedrijven/instanties van een bepaalde grootte voor. Bij bedrijven/instanties van 2-10 werknemers lijken zich de meeste veranderingen te hebben voorgedaan, maar dit kan ook komen doordat het aandeel van deze bedrijfs grootte onder de respondenten het grootst is.

Werkzaamheden & verantwoordelijkheden

De vragen over werkzaamheden en verantwoordelijkheden waren sterk op ontwerpers gericht. Bij de hieronder beschreven resultaten zijn daarom alleen de antwoorden van bureau- en overheidsmedewerkers meegenomen.

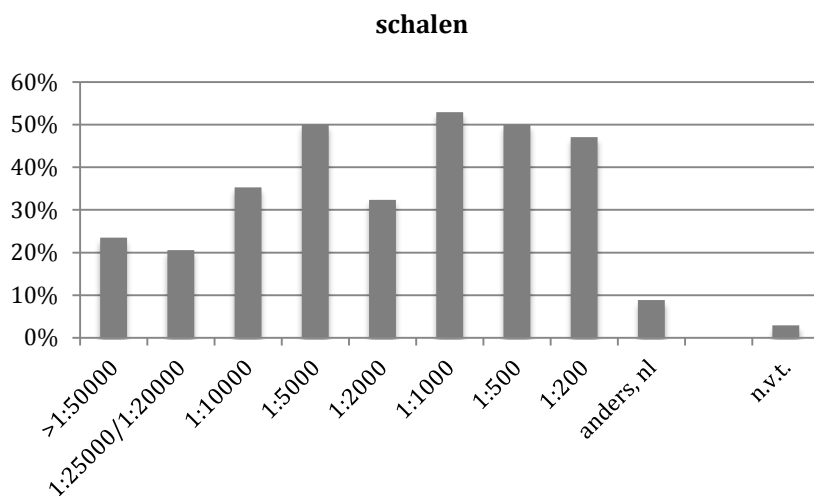
Figuur 1.9 laat de belangrijkste werkvelden/thema's zien waar de 34 ontwerp-georiënteerde respondenten zich persoonlijk mee bezig houden. De top 3 bestaat uit strategische gebiedsontwikkeling (82%), stedenbouwkundig ontwerp (74%) en ontwerpend onderzoek (65%). Wetenschappelijk onderzoek en regeneratie zijn werkvelden waar men zich het minst mee bezig houdt.

Figuur 1.9

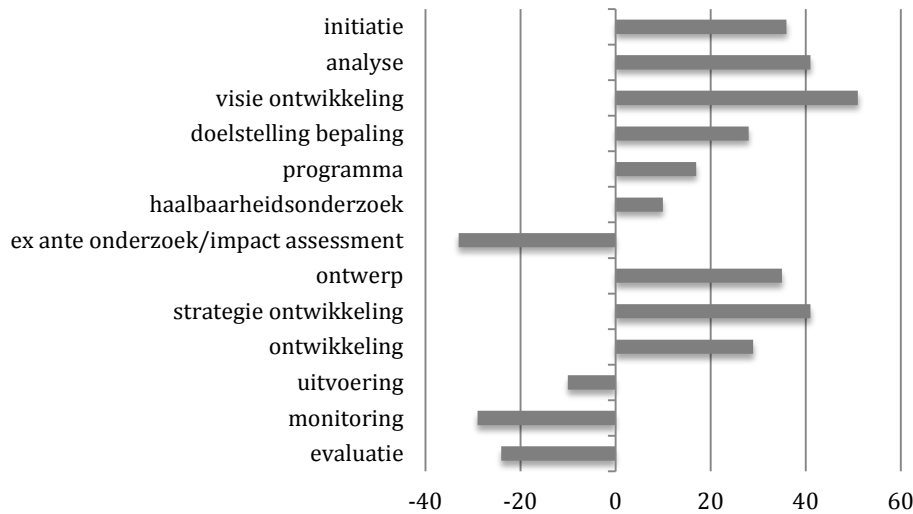
Figuur 1.10 laat zien op welke schalen gewerkt wordt. Er lijkt iets meer op de lagere schaalniveaus gewerkt te worden dan op de hogere. Slechts 2 van de 34 respondenten geeft aan op alle schaalniveaus actief te zijn.

De respondenten is ook gevraagd naar hun persoonlijke betrokkenheid bij de verschillende procesfases. De antwoorden konden worden ingevuld op een vijfpuntsschaal van “nooit” tot “heel vaak”. Deze antwoorden zijn gewogen om een inzichtelijke beoordelingsschaal van alle procesfases te verkrijgen; “nooit” kreeg een score van -2, “weinig” een score van -1, “soms” een score van 0, “vaak” een score van 1 en “heel vaak” een score van 2. Een bepaalde procesfase kon dus een maximale score van min of plus 68 ($34 * (-)2$) krijgen. Figuur 1.11 toont de resultaten. De respondenten zijn het meest betrokken bij visieontwikkeling, strategieontwikkeling en de analysefase. Ze zijn het minst betrokken bij ex ante onderzoek/impact assessment, monitoring en evaluatie. Of deze fasen wel door andere medewerkers binnen het bedrijf/instituut worden doorlopen of dat er sowieso weinig aandacht voor is wordt uit deze antwoorden niet direct duidelijk.

Figuur 1.10

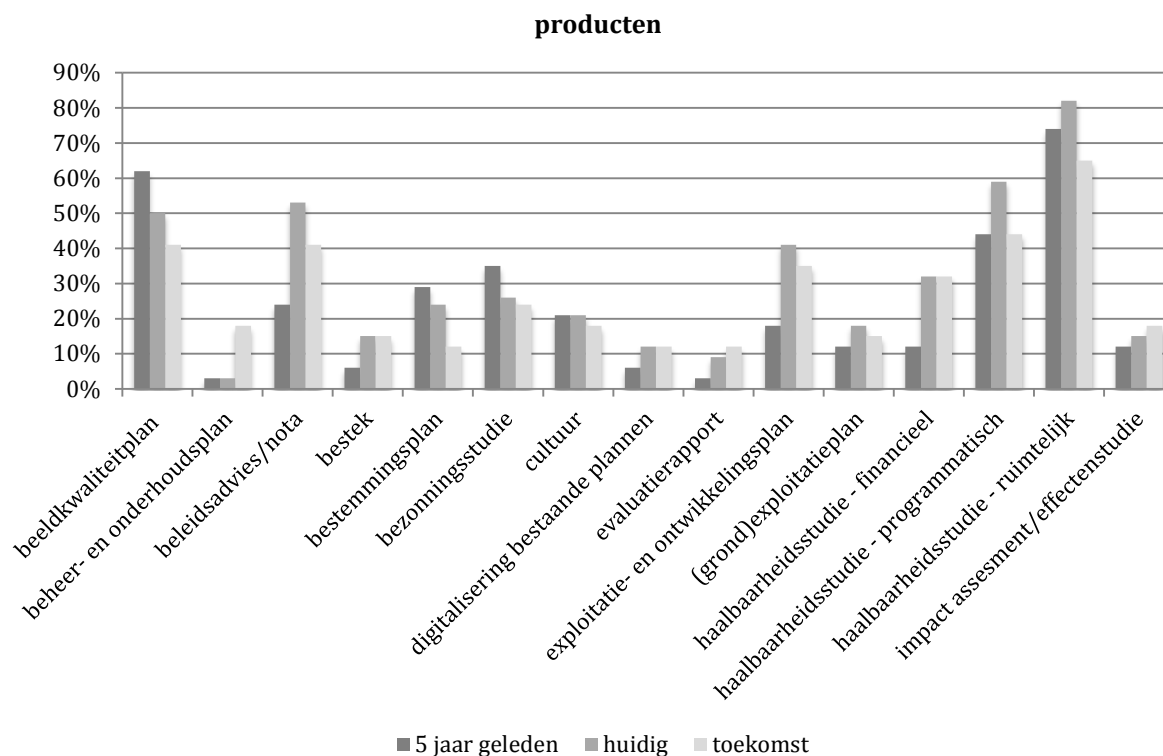
betrokkenheid bij procesfases

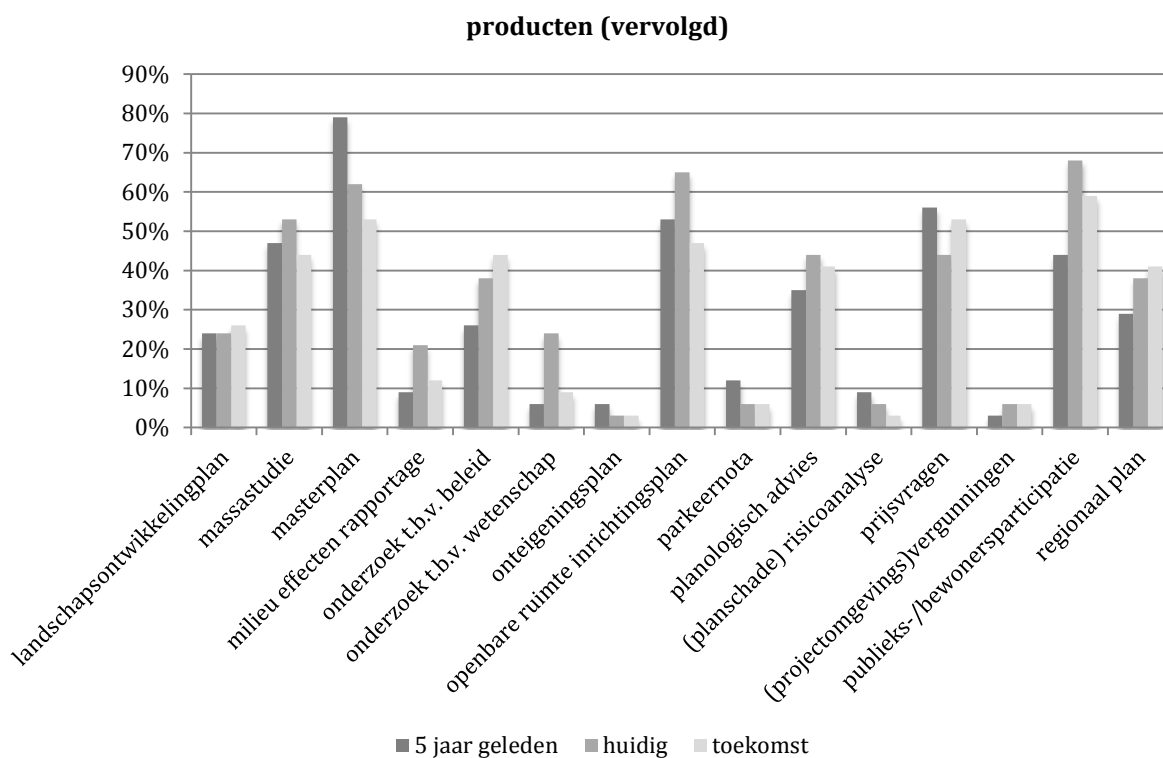
Figuur 1.11

Van 44 producten is gevraagd of deze tot de huidige werkzaamheden van de respondenten behoren, hoe dat vijf jaar geleden was en of ze verwachten dat deze producten in de toekomst tot hun werkzaamheden zullen behoren.

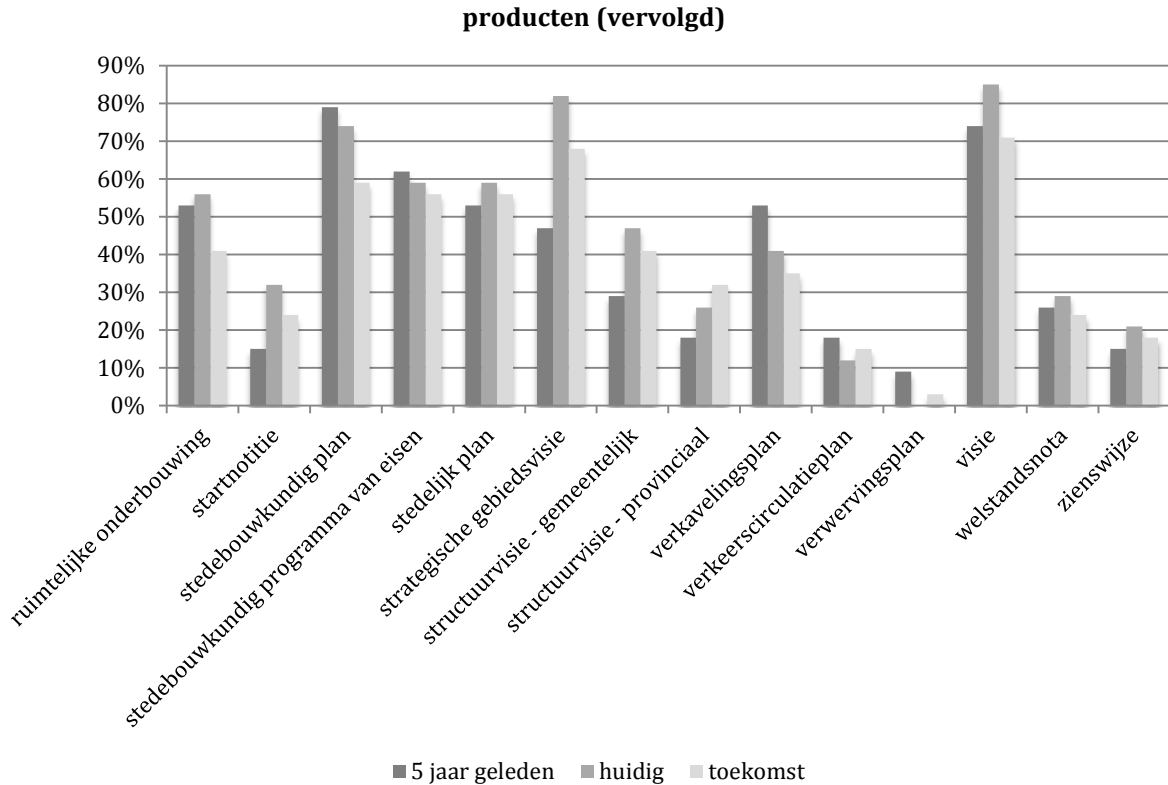
Van een aantal producten is een afname te zien t.o.v. vijf jaar geleden en waar ook een afname van verwacht wordt in de toekomst (Figuur 1.12, Figuur 1.13, Figuur 1.14). Het meest duidelijk is dit voor het masterplan en het beeldkwaliteitplan - deze producten blijven echter ook belangrijk in de toekomst - , maar ook bestemmingsplannen, bezonningsstudies, parkeernota's, risicoanalyses, stedenbouwkundige plannen, het stedenbouwkundig programma van eisen en verkavelingsplannen lijken minder vaak tot de werkzaamheden te (gaan) behoren. Producten die juist vaker voorkomen t.o.v. vijf jaar geleden en ook in de toekomst verwacht worden steeds meer te worden afgeleverd zijn provinciale structuurvisies, regionale plannen, evaluatierapporten en effectenstudies. Dan is er nog een groot aantal producten dat gegroeid is t.o.v. vijf jaar geleden, maar waarvan in de toekomst toch weer een daling verwacht wordt, zoals bijvoorbeeld programmatische en ruimtelijke haalbaarheidsstudies, openbare ruimte inrichtingsplannen, visies, beleidsadviezen, participatieprojecten en strategische gebiedsvisies. Van deze laatste drie producten wordt wel verwacht dat ze in de toekomst vaker tot de werkzaamheden zullen behoren dan vijf jaar geleden.

Figuur 1.12

Figuur 1.13

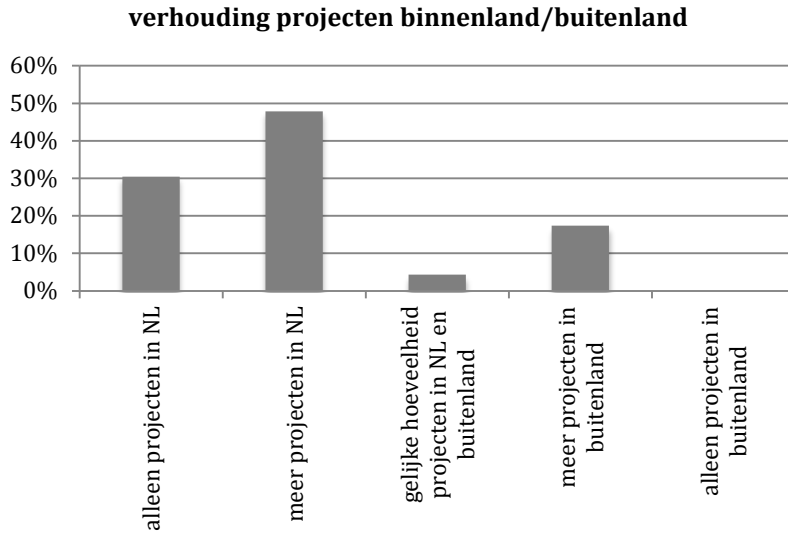
Figuur 1.14

Vijf jaar geleden waren de belangrijkste producten het masterplan, het stedenbouwkundig plan, de ruimtelijke haalbaarheidsstudie en de visie. De laatste twee producten behoren tegenwoordig nog vaker tot de werkzaamheden, net als de strategische gebiedsvisie en participatieprojecten. Voor de toekomst wordt verwacht dat de strategische gebiedsvisie en de visie de belangrijkste producten zijn.

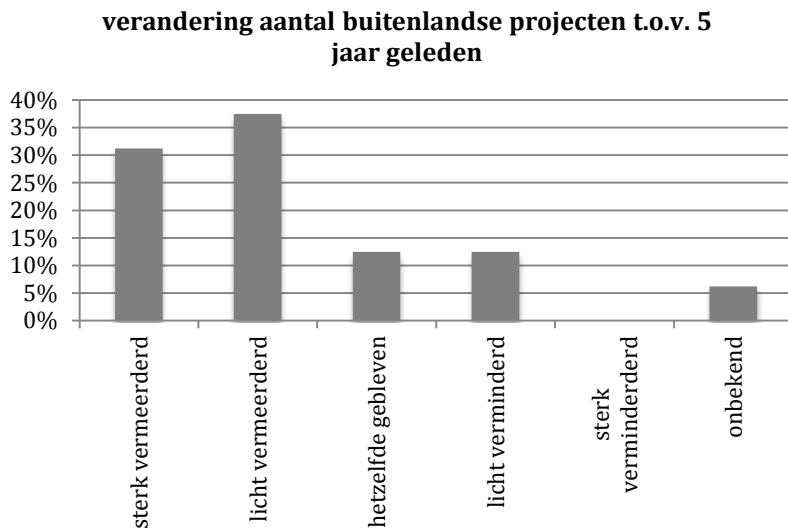
Binnenlandse/buitenlandse projecten

Bij de resultaten van de vragen over binnenlandse en buitenlandse projecten zijn alleen de antwoorden van de respondenten meegenomen die bij een bureau werken.

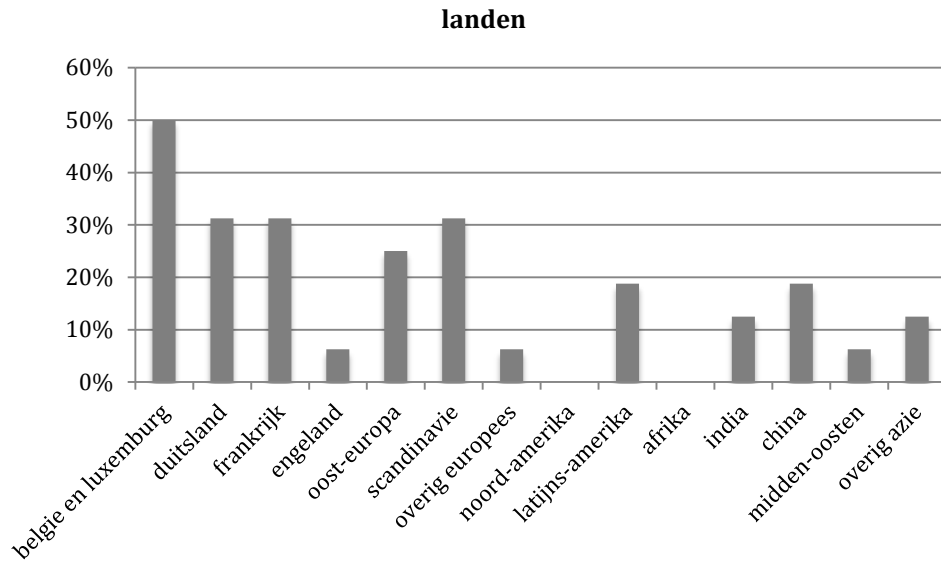
Veel van het stedenbouwkundig werk wordt (nog steeds) in Nederland uitgevoerd; van de 23 bureaumedewerkers geeft 30% aan uitsluitend projecten in Nederland te hebben, 48% geeft aan meer projecten in Nederland dan in het buitenland te hebben (Figuur 1.15). Vergeleken met vijf jaar geleden is het aantal projecten in het buitenland voor de meeste bureaus wel toegenomen (Figuur 1.16). De meeste projecten zijn in West-Europese landen, maar ook in Scandinavië en Oost-Europa zijn relatief veel projecten (Figuur 1.17).

Figuur 1.15

Figuur 1.16

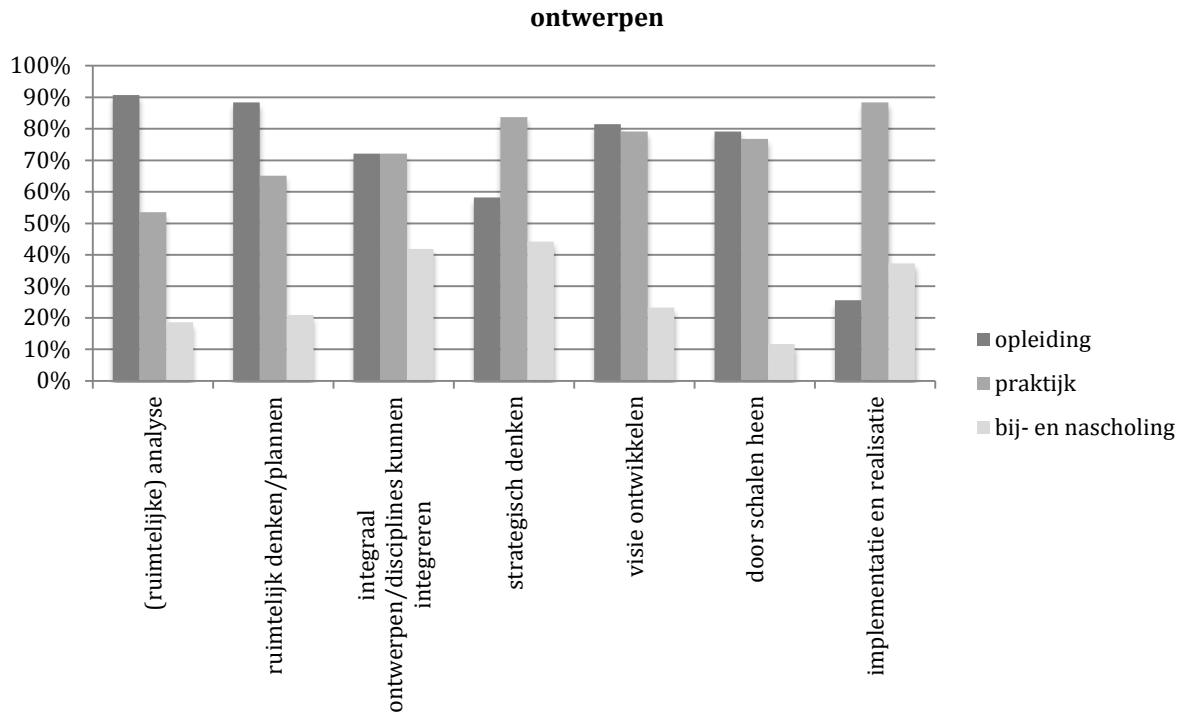
Figuur 1.17

Kennis/vaardigheden stedenbouwkundigen

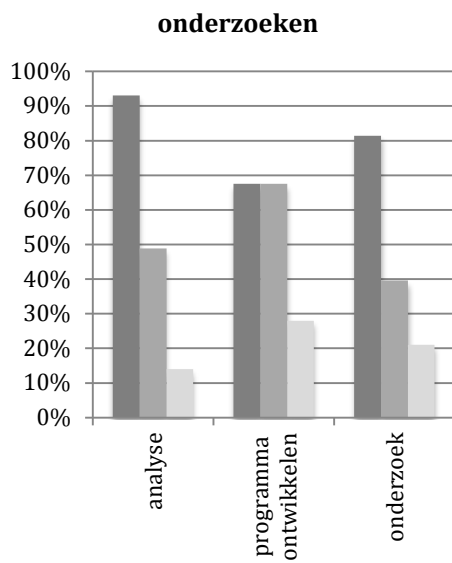
De respondenten is gevraagd van een lijst van verschillende kennis/vaardigheden aan te geven welke ze belangrijk vinden voor een stedenbouwkundige en waar deze opgedaan zouden moeten worden: in de opleiding, in de praktijk, of door middel van bij- en nascholing. Alle drie de opties konden hierbij aangevinkt worden.

Over het algemeen worden alle vaardigheden behoorlijk belangrijk gevonden (Figuur 1.18 t/m Figuur 1.23). Wel is er een verschil in waar men vindt dat deze vaardigheden opgedaan zouden moeten worden. Van de meeste ontwerpvaardigheden vinden de respondenten dat deze het best in de opleiding aangeleerd kunnen worden, alleen van de vaardigheden strategisch denken en implementatie en realisatie zijn er meer respondenten die denken dat deze vooral in de praktijk opgedaan moeten worden (Figuur 1.18). Bij de andere ontwerpvaardigheden speelt de praktijk ook een belangrijke rol. De onderzoeksvaardigheden analyse en onderzoek moeten volgens de respondenten vooral in de opleiding aan bod komen, het leren programma ontwikkelen moet zowel in de opleiding als in de praktijk gebeuren (Figuur 1.19).

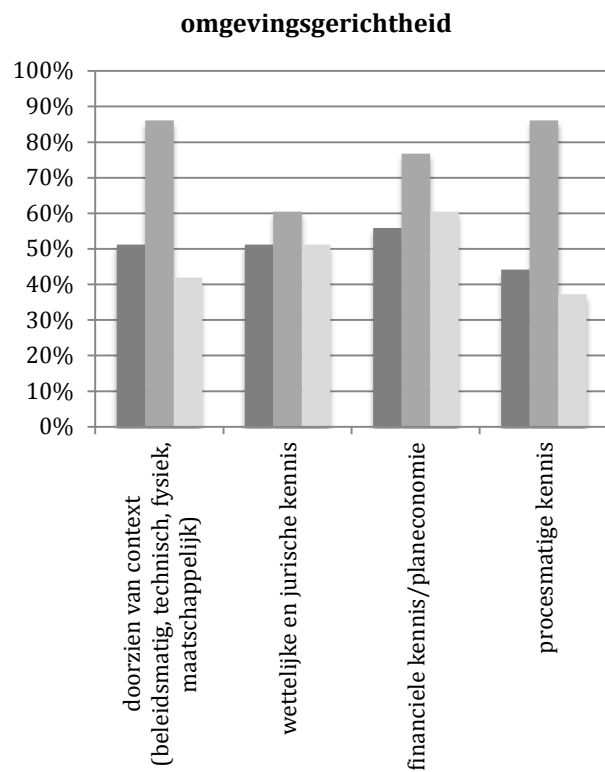
Kennis en vaardigheden met betrekking tot omgevingsgerichtheid zou men volgens de respondenten het beste in de praktijk kunnen leren, maar ook de opleiding en bij- en nascholing scoren hier vrij hoog (Figuur 1.20).

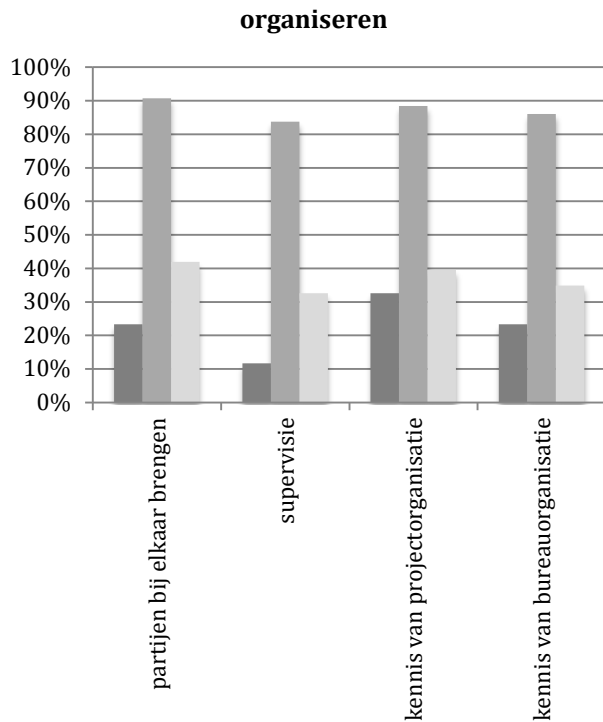
Figuur 1.18

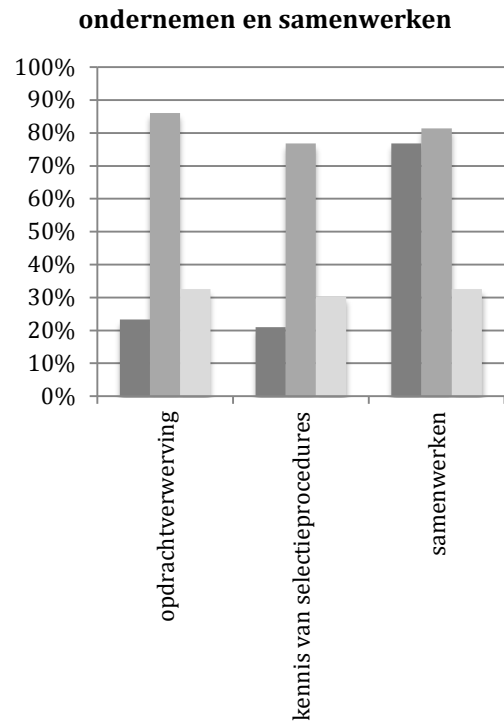
Figuur 1.19

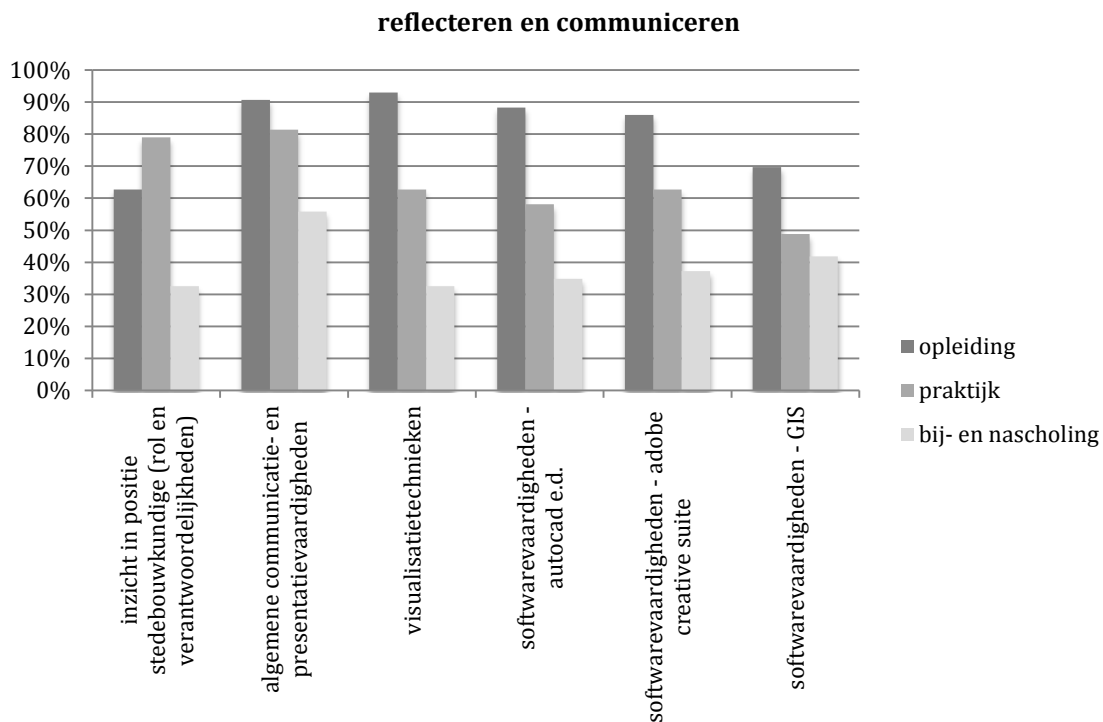
Figuur 1.20

Figuur 1.21

Figuur 1.22

Figuur 1.23

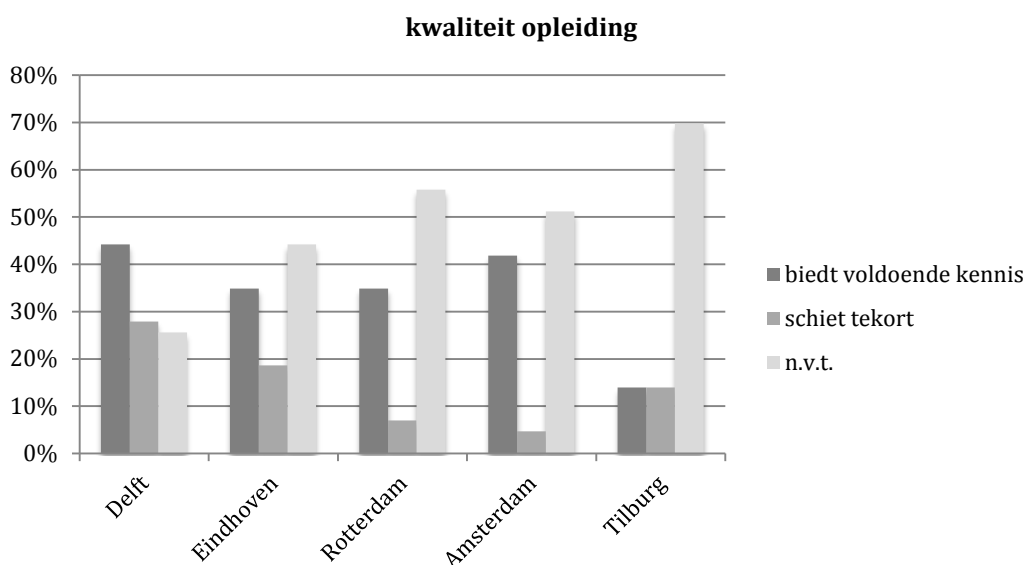
Organiseren en ondernemen leert men het beste in de praktijk (Figuur 1.21, Figuur 1.22), samenwerken zou men naast in de praktijk ook in de opleiding moeten leren (Figuur 1.22). Reflecteren op het vak leert men in de praktijk, maar ook de opleiding is hier belangrijk.

Communicatievaardigheden moeten voornamelijk op de opleiding aangeleerd worden, maar ook de praktijk scoort hier hoog als leerschool (Figuur 1.23).

Opvallend is dat bij- en nascholing bij geen van de vaardigheden als hoogste scoort.

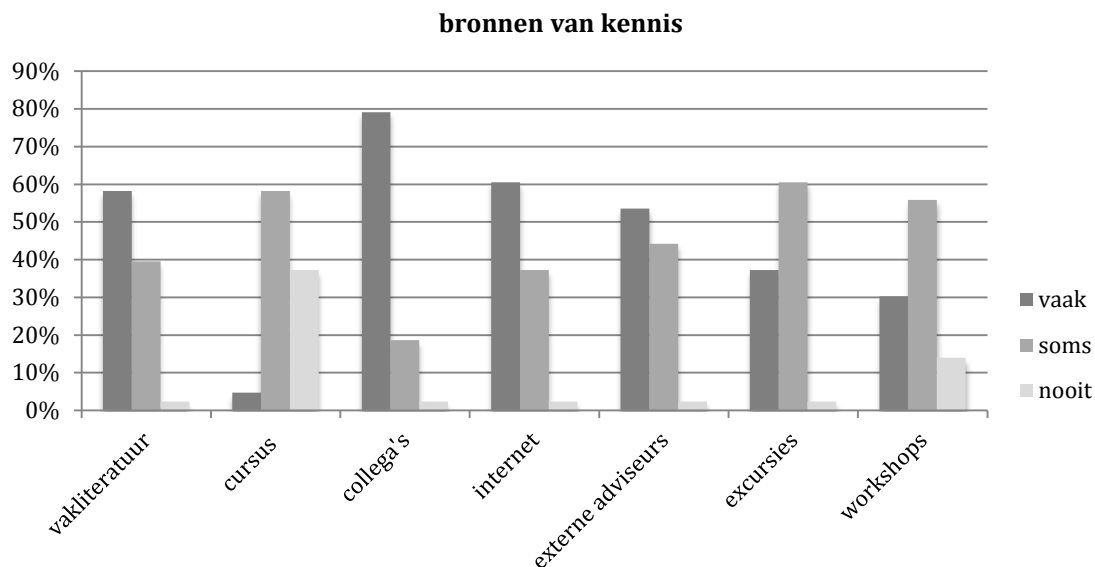
De respondenten is gevraagd van hun medewerkers en/of collega's afkomstig van een van de vijf opleidingen aan te geven in hoeverre deze opleiding volgens hen voldoende basis (kennis/vaardigheden) geboden heeft voor het uitvoeren van werkzaamheden binnen de organisatie. Figuur 1.24 laat de resultaten zien. De TU Delft heeft de hoogste score op zowel "biedt voldoende kennis" als "schiet tekort". De Academie van Bouwkunst Amsterdam komt het als beste naar voren: de opleiding scoort bijna even hoog als Delft op "biedt voldoende kennis" en erg laag op "schiet tekort".

Van de beide TU-opleidingen wordt aangegeven dat het hun afgestudeerden/studenten vooral schort aan praktijkervaring en (in mindere mate) ontwerpvaardigheden. Van de TU Delft-studenten wordt daarnaast nog gezegd dat ze weinig kennis hebben van actuele vraagstukken. Studenten van de academies zijn minder goed in strategisch en conceptueel denken en hebben een minder brede basis dan TU-ers.

Figuur 1.24

Op de vraag waar de respondenten zelf benodigde aanvullende of nieuwe kennis en vaardigheden vandaan halen, scoort "collega's" het hoogst; 79% van de respondent geeft aan vaak collega's te raadplegen. Ook internet en vakliteratuur scoren hoog. In overeenstemming met de na- en bijscholing een paar vragen eerder scoort "cursus" laag (Figuur 1.25).

Figuur 1.25

Door middel van een open vraag is geïnventariseerd wat men beschouwt als de unieke bijdrage van een stedenbouwkundige (binnen de organisatie). In de antwoorden wordt het vaakst het integrale karakter van de werkzaamheden aangehaald; integraal denken, integraal ontwerpen, maar ook het verbinden en meenemen van verschillende disciplines in het proces of plan. Daarnaast wordt ook het door de schalen heen werken als belangrijke bijdrage genoemd, soms in combinatie met het denken in termijnen/fases. Het ruimtelijk (inzichtelijk) maken van de opgave, de strategie of het programma wordt ook als belangrijke kwaliteit gezien. Daarnaast heeft de stedenbouwkundige volgens een aantal respondenten een goed overzicht en een brede scope. Een aantal keer wordt ook stedenbouwkundige kennis zelf als kwaliteit genoemd.

Nieuwe werkvelden

Aan de hand van een aantal open vragen is geprobeerd een beeld te krijgen van de toekomstige ontwikkeling van het vakgebied. De respondenten is gevraagd hoe ze denken dat de beroepspraktijk zich de komende 10 jaar zal ontwikkelen, wat ze daarbij als kansrijke werkvelden zien en welke initiatieven zouden moeten worden ontplooid om deze kansen te verzilveren. Vanwege de grote overlap in de antwoorden op deze drie vragen is ervoor gekozen de antwoorden te bundelen in een aantal thema's:

Veranderende opgave

De opgave verandert steeds meer van stedelijke uitleg naar transformatie en herordening in bestaand stedelijk gebied. De opgaven worden ook complexer. De schaal van de opdrachten zal afnemen (kleinschalige strategische interventies voor verbetering op grotere schaal), en er zal

ook minder tijd en geld voor zijn. Daarnaast zal er steeds meer aandacht uitgaan naar duurzaamheidsvraagstukken: energietransitie, klimaatbestendigheid, mobiliteit, water, voedsel materiaal. De stedenbouwkundige zal zich hierin dus meer moeten bekwamen.

Type plan

Van grote masterplannen naar flexibele raamwerken. Er is veel minder vraag naar groots-en-meeslepende eindbeelden, maar naar (gefaseerde) ontwikkelstrategieën. Nieuwe sturingsmiddelen, ruimtelijk-economische modellen en sociaal maatschappelijk vraagstukken worden belangrijk. De stedenbouwkundige wordt vaker gevraagd de opgave (mede-) te formuleren en een visie te vormen.

Samenwerkingsverbanden

Er zullen steeds meer partijen betrokken zijn bij een opdracht, op verschillende manieren en verschillende momenten. Er is niet meer één opdrachtgever, maar consortia van verschillende belanghebbende die samen opdrachtgever zijn – mede vanwege de terugtrekkende overheid. Er is dan ook vaker sprake van co-creatie en cofinanciering. De stedenbouwkundige zou dus ook meer moeten weten van (nieuwe) financieringsmodellen.

Met de opdrachtgevers wordt nauwer samengewerkt en participatie van de betrokkenen (ook gebruikers/bewoners) wordt belangrijk.

Daarnaast zal de stedenbouwkundige meer moeten samenwerken met andere disciplines (architectuur, stedenbouw, landschap, planologie, cultuurgeschiedenis, verkeerskunde, wetenschap), wordt de scheiding tussen verschillende vakgebieden minder strikt en wordt er meer samengewerkt.

Vaardigheden

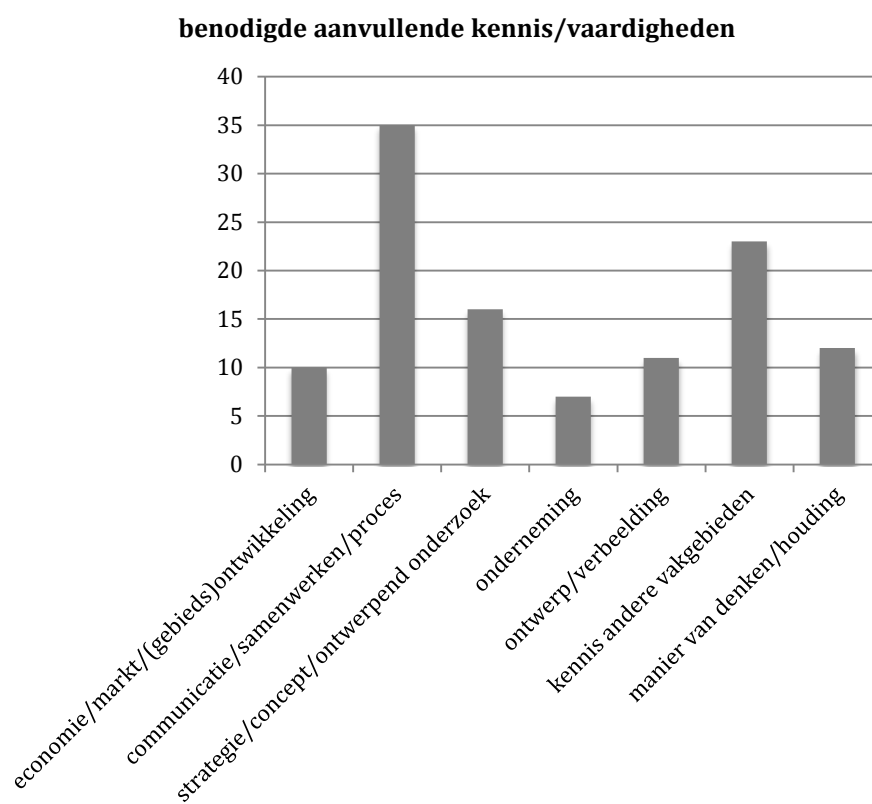
De stedenbouwkundige moet vaardigheden ontwikkelen om partijen bij elkaar te brengen, samenwerking te organiseren en het proces te begeleiden. In het proces heeft de stedenbouwkundige een integrerende, dienende rol en is naast ontwerper ook adviseur. Door middel van ontwerpend onderzoek moet hij/zij kunnen laten zien welke oplossingsrichtingen mogelijk zijn en die ruimtelijk kunnen vertalen.

Verder moet de stedenbouwkundige zelf initiatieven ontwikkelen en/of groepen opzoeken die een eigen initiatief ontwikkelen, probleemeigenaren en investeerders zoeken. De stedenbouwkundige moet ondernemender worden en zich duidelijker profileren.

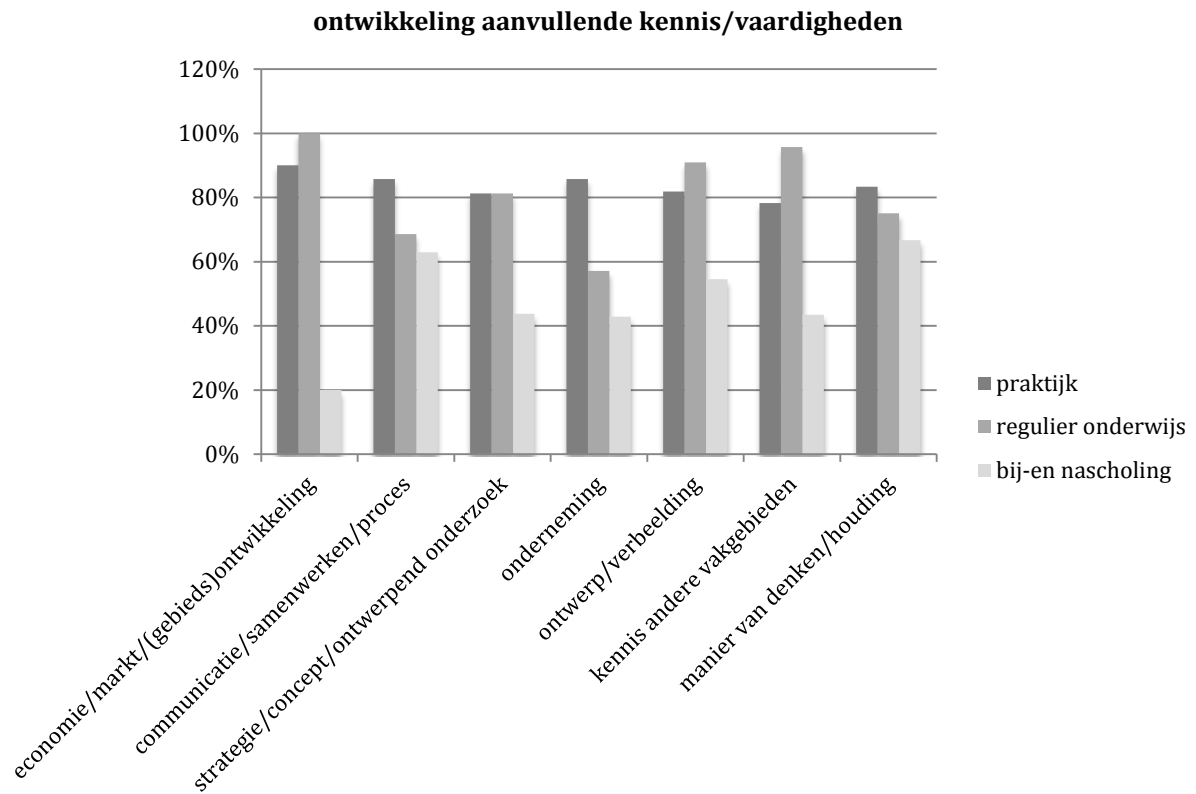
Op de vraag door wie initiatieven met betrekking tot het bovenstaande moeten worden ontplooid – door de discipline zelf of door externe partijen – leggen slechts twee respondenten

de verantwoordelijkheid bij externe partijen (de opleidingen, overheden en marktpartijen), 19 respondenten geven aan dat stedenbouwkundigen zelf verantwoordelijk zijn. Ongeveer evenveel respondenten geven aan dat zowel stedenbouwkundigen als externe partijen verantwoordelijk zijn, maar velen geven daarbij wel aan dat het initiatief tot samenwerking of verandering van de discipline zelf zou moeten komen.

De aanvullende kennis en/of vaardigheden die nodig zijn voor deze nieuwe werkvelden hebben volgens de respondenten vooral betrekking op communicatie, samenwerking en proces, maar ook kennis van andere vakgebieden scoort hoog (Figuur 1.26).

Figuur 1.26

Figuur 1.27

Voor de ontwikkeling van de benodigde aanvullende kennis en vaardigheden wordt een belangrijke rol voor de praktijk zelf gezien, maar de opleidingen worden (minstens) net zo belangrijk geacht. Ook bij- en nascholing scoort hier relatief hoog (Figuur 1.27).

3 Interviews

Aanvullend op de enquête is in de periode van juli tot oktober 2012 een aantal interviews gehouden met mensen met verschillende achtergronden en relaties met het vak. Geïnterviewd zijn:

Laura de Bonth en Dirk Verhagen (eigenaars Urban Synergy);

Duzan Doepel (professor Sustainable Architecture & Urban Planning bij Sustainable Solutions RDM, eigenaar DOEPEL STRIJKERS, lid adviescommissie Stimuleringsfonds voor Architectuur);

Paul Gerretsen (agent Vereniging Deltametrapool);

Jos Hartman (landschapsarchitect / stedenbouwkundige ZUS);

Shirin Jaffri (project manager ruimtelijke ordening / stedenbouwkundige Provincie Noord-Holland);

Marien de Langen (bestuursvoorzitter Stadgenoot / voorzitter De Vernieuwde Stad);

Martijn Niehof (adjunct-directeur / stedenbouwkundige Kuiper Compagnons);

Remon Rooij (assistent professor, coördinator Bachelor programma Bouwkunde TU Delft);

Laurens Tait (associate ARUP);

Elien Wierenga (senior beleidsadviseur/stedenbouwkundige ministerie van I&M)

De interviewverslagen zijn opgenomen in de bijlagen. Hieronder volgt een overzicht van het beeld dat de interviews gezamenlijk schetsen van het vak, de verwachte ontwikkelingen, taken en vaardigheden van de stedenbouwkundige, en de rol van de opleidingen.

Recente ontwikkelingen en de toekomst – de opgave en het plan

De rijksoverheid laat steeds meer verantwoordelijkheden in de ruimtelijk ordening over aan lagere schaalniveaus, maar ook de gemeenten treden steeds vaker op als facilitator in plaats van initiatiefnemer. Daarnaast nemen ook projectontwikkelaars minder initiatief. De moeizame markt, de beperkte financiële middelen en het terugtrekken van de overheden leidt tot vragen over het opdrachtgeverschap. Wie is probleemeigenaar en bij wie liggen welke taken? Hier kunnen stedenbouwkundigen een belangrijke rol vervullen door alle betrokkenen bij elkaar te brengen en inzichtelijk te maken wat er speelt in een bepaald gebied en waar gedeelde of juist tegengestelde belangen liggen. Verschillende marktpartijen, maatschappelijke organisaties, particulieren en burgers moeten met elkaar samenwerken om dingen van de grond te krijgen, nu er minder overheids gelden zijn. Voor het slagen van de samenwerking en het aanboren van

alternatieve geldstromen is het opbouwen van commitment en het creëren van draagvlak belangrijk; ook hier liggen kansen voor de stedenbouwkundige. Aangezien iedere plek en iedere opgave anders is, zullen samenwerkingsverbanden steeds anders zijn. Stedenbouwkundigen kunnen hierin het initiatief nemen en aangeven waar kansen liggen.

Door het groeiende aantal partijen dat betrokken is bij de opgave wordt deze complexer; er zijn immers meer belangen. Omgekeerd vraagt de steeds complexer wordende opgave – door de economische situatie, demografische veranderingen, maatschappelijke veranderingen, etc. – om de betrokkenheid van meerdere disciplines en een integrale aanpak. Stedenbouwkundigen werken steeds vaker samen met andere ontwerpers zoals architecten en landschapsarchitecten, met andere disciplines gerelateerd aan ruimtelijke ordening, maar ook met partijen waarmee voorheen niet af nauwelijks samengewerkt werd, zoals bijvoorbeeld energiebedrijven. Door de toenemende complexiteit lijkt de stedenbouwkundige steeds vaker te moeten helpen bij het helder krijgen van de opgave. Een onderzoekende, analyserende houding is daarbij belangrijk, maar ook goed kunnen luisteren naar de opdrachtgever(s)/betrokkenen. Ook (schijnbaar) duidelijk afgebakende opgaven vragen steeds vaker om plaatsing in een bredere context. Er is steeds minder vraag naar eindbeelden, maar meer naar integrale strategische visies, inclusief realisatieconcepten en financiële constructies; de economische en beleidsmatige kant van het ontwerp worden dus steeds belangrijker. Het ontwerp dient ook vaker als beslismodel of business case. “Het lijkt in de praktijk steeds meer te gaan om méédenken dan om bédénken”.

Er is meer vraag naar flexibele plannen, waarbij enerzijds voldoende structuur geboden wordt (bijvoorbeeld door het netwerk van openbare ruimten), en anderzijds voldoende vrijheid blijft in programma, tijd en vormgeving, zodat verschillende partijen aan kunnen sluiten, maar ook omdat toekomstige ontwikkelingen moeilijk in te schatten zijn.

Aan de andere kant lijkt er naast de behoefte aan strategieën en visies juist ook behoefte aan pragmatisme en realisme; met slimme combinaties en minimale middelen moet een maximaal effect bereikt worden. Ingrepen moeten efficiënt en effectief zijn en er wordt vaak gezocht naar ‘quickwins’.

Door al deze ontwikkelingen wordt het proces en het organiseren en begeleiden ervan steeds belangrijker. Desondanks wordt verwacht dat de traditionele aspecten van het stedenbouwkundig ontwerp – programma, ontsluiting, mobiliteit, en waterhuishouding en een goede ruimtelijke uitwerking – altijd belangrijk zullen blijven.

Voor de toekomst liggen belangrijke opgaven in en om de stad. Daarbij lijken opgaven rondom onderhoud, beheer en transformatie talrijker te worden en uitbreidingsopgaven juist minder. Multimodale knooppunten, binnenstedelijke verdichting, het verduurzamen van de bestaande stad (energie, verkeer en water), sloop-nieuwbouw en leegstand van kantoren zijn belangrijke vraagstukken.

De opgave wordt hierdoor fijnkorreliger, waardoor de vraag rijst of de stedenbouw zich niet meer richting architectuur moet bewegen. Architecten houden zich nu vaak bezig met deze kleinere stedenbouwkundige schaal, waarbij ze de stad lijken te benaderen als architectuur op grote schaal. Is deze benadering de juiste of moet de stedenbouw met een andere komen? De meningen over de beoefening van stedenbouw door architecten lopen onder de geïnterviewden uiteen; de een vindt dat architecten ook prima stedenbouw kunnen bedrijven, de ander vindt juist van niet. Daarnaast liggen er ook opgaven op de hogere schaalniveaus; regionaal, nationaal en internationaal (Noordwest-Europa). De focus ligt hierbij op de grotere systemen van mobiliteit, economie en landschap. Vergrijzing en krimp zijn ook onderwerpen waar op hogere schaal beslissingen over genomen moeten worden.

De schalen waar de opgaven liggen lijken zich dus verder van elkaar te verwijderen, maar zijn desondanks sterk aan elkaar gerelateerd. De hogere schaalniveaus vormen de context voor de lagere schaalniveaus, en – misschien nog wel belangrijker in het licht van bovenstaande – ingrepen op de laagste schaalniveaus kunnen grote impact hebben op grootschalige systemen, zoals bijvoorbeeld in het geval van multimodale knooppunten. Daarnaast zijn kleinschalige ingrepen relatief makkelijk te realiseren en hebben een aanvaardbaar risico. Kleinschalige (sleutel)projecten kunnen fungeren als testcase om veranderingen op grotere schaal te kunnen realiseren.

Het werkveld van de stedenbouw wordt steeds internationaler, dit is enerzijds te zien aan de studentenpopulatie en anderzijds aan het aantal subsidieaanvragen voor buitenlandse projecten bij het Stimuleringsfonds. Vooral in landen die nu groeien, zoals China, India en Brazilië, is steeds meer werk. De snelheid en productie liggen met name in Aziatische landen een stuk hoger. Nederlandse bureaus moeten hierop in kunnen spelen.

Vaardigheden

Om op de hierboven beschreven ontwikkelingen te kunnen inspringen, moet de stedenbouwkundige een aantal vaardigheden ontwikkelen en/of versterken.

Het goed luisteren naar de opdrachtgever wordt als zeer belangrijke vaardigheid gezien. De stedenbouwkundige moet niet alleen uitvoerend zijn, maar juist meedenken vanuit zijn eigen expertise en zoeken naar de (eigenlijke) vragen of problemen.

Daarmee samenhangend is ook samenwerken een belangrijke vaardigheid; niet alleen met de opdrachtgever(s), maar ook met andere partijen. Bij het samenwerken met anderen moet de stedenbouwkundige ook een faciliterende regisserende rol kunnen vervullen; hij/zij moet verschillende partijen, belangen en disciplines bij elkaar kunnen brengen. Procesvaardigheden zoals managen en begeleiden zijn dus ook nodig.

De stedenbouwkundige moet niet alleen mensen bij elkaar kunnen brengen, maar ook kennis uit verschillende vakgebieden kunnen integreren. Daarvoor moet hij/zij ook voldoende kennis van deze verschillende vakgebieden hebben en kunnen toepassen; hij/zij moet als het ware de rol van de andere expert (gedeeltelijk) kunnen overnemen. Vakgebieden die hierbij expliciet genoemd worden zijn architectuur, landschap, (plan)economie, beleid, duurzaamheid en mobiliteit.

De stedenbouwkundige zal zich meer moeten bekwamen in het verkennen van de markt; waar is behoefte aan i.p.v. wat willen wij maken? Het vroegtijdig signaleren van trends en brede maatschappelijke vragen is hierbij belangrijk. De stedenbouwkundige moet kunnen inspelen op deze trends en er zelf projecten aan kunnen verbinden.

Softwarevaardigheden worden ook belangrijk geacht. De stad moet steeds meer 'smart' en er steeds meer vraag naar een koppeling tussen (gemeten) data en ontwerp, ook vanwege de toegenomen complexiteit. GIS wordt genoemd, maar ook tools voor parametrisch ontwerpen. Belangrijk is vooral het juist interpreteren van de data en hieraan conclusies kunnen verbinden voor de stedenbouwkundige opgave. Ook moet de stedenbouwkundige goed weten wat de beperkingen van de tools en data zijn.

Tot slot wordt vaak opgemerkt dat de stedenbouwkundige ook zijn/haar traditionele vakkennis en -vaardigheden moet blijven onderhouden.

De opleidingen

De aansluiting van de opleidingen op de praktijk komt vaak ter sprake tijdens de interviews. Deze wordt over het algemeen als onvoldoende beschouwd, en dan met name de aansluiting van de Technische Universiteiten. Studenten van de TU's weten vaak niet wat de huidige

vraagstukken zijn en daarnaast ontbreekt het ze aan kennis rondom meer praktische zaken, zoals wet- en regelgeving, financieringsmodellen en haalbaarheid.

De TU Delft geeft ten aanzien van dit laatste punt een tweetal redenen; enerzijds is er een gebrek aan goede leermiddelen voor wet- en regelgeving en financieringsmodellen en anderzijds zijn deze kaders relatief vluchtig; in de context van het aanleren van de vaardigheid om wenselijke toekomsten te schetsen is het wellicht minder nuttig te focussen op de kaders/condities/voorwaarden van vandaag. De vraag of plannen realistisch zijn wordt wel belangrijk gevonden.

De oriëntatie op de praktijk en daarmee op de huidige vraagstukken is bij de TU's sterk afhankelijk van de student zelf. Verschillende keuzevakken, minors en extra-curriculaire activiteiten bieden studenten de kans de verbinding met de praktijk te maken. Een stage is echter niet verplicht. De praktijk ervaart dit als gemis. Mensen afkomstig van de Academie (en verwante HBO opleidingen) geven aan veel te hebben geleerd van hun stages/banen bij verschillende bureaus tijdens hun studie, evenals het in de opleiding behandelen van praktijkvoorbeelden en werken aan actuele vraagstukken, zoals bijvoorbeeld een directe vraag van de gemeente. Het hebben van docenten met verschillende expertises uit de praktijk, zoals ontwerpers, ambtenaren en juristen draagt ook bij aan de verbinding met de praktijk. De verschillende visies, inzichten en manieren van werken van (ontwerp)docenten uit de praktijk helpen tevens bij de eigen positiebepaling van de student.

Positieve aspecten van de TU-opleidingen zijn het conceptueel theoretisch denken en de combinatie van analytische en synthetische vaardigheden die er aangeleerd worden. Alumni ervaren dat zij zich hierdoor onderscheiden van zowel architecten als planologen/bestuurkundigen – en beter in staat zijn om bruggen te slaan. Studenten van de Academies hebben vaak juist betere ontwerp- en verbeeldingsvaardigheden.

Voor alle opleidingen wordt het kunnen leggen van verbanden, het bij elkaar brengen van verschillende belangen, samenwerken en communiceren belangrijk geacht. Deze vaardigheden ontbreken nu vaak nog bij net afgestudeerden. Het opzetten van interdisciplinaire studiegroepen kan hierbij helpen. Daarnaast kan dit ook een duidelijker beeld van het vak ten opzichte van andere disciplines geven en de blik verbreden.

Verder zijn veel geïnterviewden van mening dat de strategische kant van ontwerpen meer naar voren zou moeten komen in de opleidingen; hoe zit het krachtenveld van overheden, maatschappelijke organisaties en private partijen in elkaar? Wat zijn grote maatschappelijke vragen en hoe kan de stedenbouw daaraan bijdragen? Wat zijn opgaven waar je als ontwerper

iets mee kan? Kortom: welke rol kan het ontwerp (en de ontwerper) in verschillende situaties vervullen?

De vernieuwing van het vakgebied komt nu vaak uit de praktijk, omdat het veld zo snel verandert, maar ook vanwege de slechte aansluiting van opleidingen en praktijk. Hierdoor blijft (wetenschappelijke) kennis nu te vaak op de plank liggen en dreigt een verwijdering van onderzoeksonderwerpen van de maatschappelijke realiteit. Opleidingen en praktijk zouden daarom meer gezamenlijk onderzoek moeten doen.

De rol van de stedenbouwkundige

Het integreren van verschillende eisen en kennis en deze omzetten in een ruimtelijk plan wordt door velen gezien als de meest waardevolle, unieke bijdrage van de stedenbouwkundige. Om deze rol als integrator te kunnen vervullen moet de stedenbouwkundige kennis hebben van het complexe samenspel van de vele processen en actoren in en om de stad. Deze complexiteit en de koppeling ervan naar de fysieke leefomgeving – op verschillende schaalniveaus - tekent zich bij de stedenbouw duidelijker af dan bij de direct verwante disciplines architectuur, landschapsarchitectuur en bouwmanagement. Aan de vaardigheid om hiermee om te gaan ontleent de stedenbouw zijn bestaansrecht en zal dat ook in de toekomst blijven doen.

Een van de taken van de stedenbouwkundige is de opgave te analyseren en mede te definiëren. Vervolgens is het zijn/haar taak om verschillende mogelijke strategieën en oplossingsmogelijkheden voor een probleem te laten zien, waarbij hij/zij de meerwaarde van bepaalde ruimtelijke ingrepen, investeringen of beleid inzichtelijk maakt. Het stedenbouwkundig ontwerp helpt zo om gefundeerde beslissingen te nemen. De stedenbouwkundige heeft in dezen dus een rol als adviseur.

Mogelijke valkuil bij de rol van integrator is dat de stedenbouwkundige zijn plan teveel gaat verdedigen; hij/zij heeft immers alles meegenomen en afgewogen, waardoor iedere verandering in zijn/haar ogen ten koste gaat van de kwaliteit. Er is dan weinig ruimte voor meningen van andere partijen. Deze houding wordt door sommigen weleens als storend ervaren. Het is dus van belang een balans te vinden tussen een luisterende, adviserende rol en de rol van integrator die de algehele kwaliteit en de waarde voor de langere termijn bewaakt.

4 Rondetafelgesprekken

In aanvulling op de enquête en de interviews is er een drietal rondetafelgesprekken gehouden onder diegenen die op cruciale posities zitten in de huidige stedenbouwpraktijk. De rondetafelgesprekken waren plenaire discussies over de belangrijkste thema's voorkomend uit de enquêtes. Ieder rondetafelgesprek had een specifiek hoofdthema, gekozen door de gastheer. Elk van de opleidingen is gevraagd een rondetafelgesprek te organiseren en als gastheer op te treden. Helaas is het ten tijde van het schrijven van dit rapport de TU Eindhoven en de Academie van Bouwkunst Amsterdam niet gelukt om een rondetafelgesprek te organiseren. Hieronder volgt een verslag van de rondetafelgesprekken gehouden door de TU Delft, de Academie van Bouwkunst Amsterdam en de Academie van Bouwkunst Tilburg.

Rondetafelgesprek TU Delft, gehouden op 27/9/12

Deelnemers:

Elien Wienga - Ministerie

Jeroen van Schaick – Provincie Zuid-Holland

Maurits de Hoog – Gemeente Amsterdam

Frits Palmboom – Palmbout Urban Landscapes

Egbert Stolk – TU Delft/ gemeente Lansingerland

Machiel van Dorst - TU Delft

Het thema van dit rondetafelgesprek was de (veranderende) relatie tussen overheden en praktijk, en de functie, verantwoordelijkheden en wisselwerking van de verschillende schaalniveaus binnen de overheid. Het gesprek werd gevoerd aan de hand van een aantal vragen. Machiel van Dorst trad op als moderator.

Vraag 1:

In hoeverre is de overheid nog een belangrijke werkgever voor de praktijk? In hoeverre moeten studenten/afgestudeerden zij zich richten op een baan bij de overheid in de nabije toekomst (5 jaar)?

Een aantal jaar geleden werd besloten dat de rol van het ontwerp versterkt moest worden in overheidsprogramma's, zowel op nationaal als provinciaal niveau. Het stimuleringsbeleid heeft ervoor gezorgd dat vooral kleine gemeentes stedenbouwkundigen in dienst namen. Gemeenten

zijn van vaste adviseurs afgestapt, vaak ook na fusies, en zijn overgegaan op eigen stedenbouwkundig ontwerpers. Bij de hele grote gemeentelijke apparaten, zoals die van Amsterdam, neemt het aantal stedenbouwkundigen dat in dienst is sterk af. Verwacht wordt dat door de uitbreiding van provinciale taken bij de provincies juist meer stedenbouwkundigen nodig zijn.

Bij de Provincie Zuid-Holland is er echter eerder sprake van een stabilisering van het aantal stedenbouwers. Misschien ontstaat er binnenkort wel weer meer ruimte doordat er een aantal stedenbouwkundigen met pensioen gaat. Stedenbouwkundigen komen vaak op strategisch ruimtelijke posities binnen, terwijl landschapsarchitecten juist op de ontwerpersposities binnen komen. De projectuitvoeringskant zal de komende jaren bij de provincie Zuid-Holland minder worden, maar daarbij moet opgemerkt worden dat de verschillen tussen de provincies groot zijn.

Ook bij het Ministerie van Infrastructuur en Milieu is er nauwelijks instroom van nieuwe stedenbouwkundigen, er is weinig vernieuwing binnen de ontwerpclub. Er zijn de laatste jaren een paar mensen via Traineeships binnen gekomen, het betreft hier echter mensen die wel ontwerpend kunnen denken maar eigenlijk geen ontwerpachtergrond hebben. De afdeling heeft eigen ontwerpprojecten, maar ze helpt ook andere afdelingen/projecten door middel van het inzetten van ontwerpers. Daarbij wordt er veel samengewerkt met ontwerp bureaus, zoals bijvoorbeeld bij het Deltaprogramma van Rijkswaterstaat, waarin ontwerpers van de afdeling zelf en externe bureaus zitten.

De inzet van de afdeling is de strategische rol van het ontwerp in verschillende projecten binnen het Ministerie steeds sterker te krijgen.

Het Ministerie is vooral op zoek naar mensen met kennis van milieu en infrastructuur. De TU Delft heeft daarom een aantekening bedacht voor studenten stedenbouw die specifiek daar op in gaat. Hiermee kunnen studenten wellicht makkelijker aan de slag bij het Ministerie.

De stedenbouwkundige die bij een kleine gemeente werkt loopt vaak tegen weerstand aan; als er ergens een ruimtelijke probleem is, kan dat vaak ontwerpend heel makkelijk worden opgelost, maar door allerlei juridische omstandigheden is er vaak geen ruimte meer voor het ontwerp. De stedenbouwer en het ontwerp worden dan als een risico ervaren en juristen willen dit risico minimaliseren. De ontwerper staat dan vaak alleen tegen de in de meerderheid zijnde juristen van de gemeente. Aan het eigenlijk vak komt hij/zij nauwelijks meer toe. Dit is dan ook een belangrijke reden waarom stedenbouwkundige niet lang bij een kleine gemeente blijven werken.

Een andere observatie is dat de kwaliteit en de bemensing van de gemeentelijke apparaten de afgelopen 10 jaar enorm achteruit is gegaan. Bij grote gemeentes met grote opgaven zitten nog

maar heel weinig stedenbouwkundigen, dus die moeten ontzettend hard werken. Door de ondermaat aan gemeentelijke stedenbouwkundigen en de voornamelijk politiek en juridisch bepaalde agenda gaat er steeds meer werk naar bureaus. Juist grote en complexe opgaven worden aan bureaus uitbesteed en niet meer door ontwerpers binnen de overheid zelf opgenomen. Dit is economisch gezien voor de bureaus wel prettig, maar heeft als groot nadeel dat de kwaliteit van het opdrachtgeverschap achteruit is gegaan. Het bureau is hierdoor vaak het geheugen van het plan. Dit geheugen komt in gevaar door het steeds kortademiger worden van projecten als gevolg van het aanbestedingsbeleid – voor iedere stap in het ontwerp- en planningsproces is er een nieuwe aanbesteding -, het politieke klimaat en de crisis. Het geheugen van het project, maar ook het auteurschap wordt hierdoor door het spel van de markt bepaald. Dit maakt de bureaus kwetsbaar. Vanuit de kwaliteit van de stedenbouw gezien ligt er absoluut een taak voor de stedenbouwkundige binnen de (lagere) overheden om deze situatie aan te pakken, maar op dit moment wordt dat nog niet voldoende gedaan.

Ook op provinciaal niveau zijn er ervaringen met grote complexe opgaven. Ontwerpers spelen daarin een rol, maar geen grote rol. Bij strategische projecten wordt gezocht naar gerichte inzet van ontwerpers in sleutelprojecten. De provincies zitten in de transitie van toelatingsplanologie naar een andere manier van denken. De provincie was lang een procedureel georiënteerde inrichting, maar moet nu anders omgaan met processen en organisatie en de slag maken naar ruimtelijke kwaliteitsopgaven. Stedenbouwkundigen spelen daarin een centrale rol.

Werken voor de overheid wordt heel vaak ingevuld met nota's schrijven en beleid maken, maar bij de (kleinere) gemeentes zit ook een heel praktische kant aan. Deze kant is vaak juist heel lastig en daar is weinig aandacht voor. Je ziet nu bij gemeenten dat door de nieuwe wet ruimtelijke ordening heel veel concrete stedenbouwkundige principes niet meer gehandhaafd kunnen worden. Het is heel ontzuenderend om te zien dat de impact van die verandering in wetgeving bij provincies en nationale overheden nauwelijks besproken wordt.

Vraag 2:

Wat betekent dit voor de opleidingen? Hoe kunnen ze op de huidige ontwikkelingen inspelen?

Het uitwisselen van ervaringen van wat er in de praktijk speelt en wat je als stedenbouwkundige in de praktijk doet is heel belangrijk. Dat leer je niet tijdens je studie. Het traject van de Beroepservaring is hiervoor heel goed. Voorheen werkten veel mensen naast hun studie zodat die kennis en ervaring al tijdens de studie werd opgebouwd. Veel stedenbouwers bij de overheid en bureaus komen niet van de TU's vandaan, omdat deze studenten geen tijd hebben en niet

verplicht zijn om stage te lopen tijdens hun studie. Dit wordt door de praktijk ervaren als een ontzettend gemis. Stagiaires zijn voor veel bureaus belangrijk, zeker in de huidige economische situatie. Veel stagiaires komen van HTS'en en academies, omdat deze mensen wel worden opgeleid middels een combinatie van theorie en praktijkervaring.

Het is nuttig om in de praktijk te ervaren hoe een ontwerp kan functioneren in een politieke context, en dat deze politieke context verschilt per bestuurslaag. Ruiken aan hoe je dat spel speelt is een belangrijke functie van een stage. Het gezag opbouwen om dit spel ook daadwerkelijk te spelen leer je vervolgens als je afgestudeerd bent in de praktijk. Verder is een stage ook een goede manier om binnen te komen bij een bureau; vaak komen stagiaires in dienst na hun studie (of later) omdat het bureau hen al kent en vice versa. Bureaus kunnen zo ook iemand opleiden in de geest van het bureau.

Praktische vaardigheden zijn goed maar je kunt als opleiding je studenten niet in alles opleiden. Hierin wordt heel duidelijk een keuze gemaakt binnen de opleiding. De TU's leiden mensen niet alleen op als stedenbouwkundig ontwerper, maar ook als planner en onderzoeker. Dit zorgt ook voor een brede inzetbaarheid van de afgestudeerden.

Voor veel studenten van de TU Delft is stedenbouw vaak de tweede keus als het puur over het ontwerpen gaat, ze komen juist wel voor het onderzoek. Dat beïnvloedt de populatie stedenbouwers. De praktijk ervaart dat het ontwerponderwijs in de stedenbouw van de TU Delft niet sterk genoeg is. Wellicht is dat ook een reden waarom studenten de opleiding stedenbouw als tweede keus beschouwen. Een andere reden kan zijn dat stedenbouw en architectuur altijd een gecombineerde opgave in de bachelor was, waarbij stedenbouw een opmaat was voor "het echte werk". Dat wordt anders nu de bachelor 3 helemaal over stedenbouw gaat. Ook de techniekvakken worden daarop aangepast, zodat ook de materiële kant erbij zit zoals detaillering van de openbare ruimte en (ondergrondse) infrastructuur.

De TU Delft probeert de methodische kant meer te belichten, waardoor ontwerpers betere handvatten hebben om een probleem op te lossen. Nu zijn ontwerpmethodieken nog erg impliciet aanwezig in het onderwijs. De praktijk ervaart dat studenten juist van methodes meestal wel het een en ander af weten. Daarentegen is het maken van een creatieve sprong van het begrijpen van een maatschappelijke en/of economische opgave naar een origineel ruimtelijk voorstel lastig. Dit leren ze door in de praktijk in planprocessen mee te draaien. Uiteindelijk wordt er bij het aannemen van iemand ook breder gekeken naar andere vaardigheden en persoonskenmerken. Nieuwsgierigheid, pro-activiteit, erop uitgaan en interdisciplinair werken zijn daarbij erg belangrijk. Deze dingen worden nu nog niet voldoende gestimuleerd in de opleiding.

Bij een echt goede stedenbouwkundige zijn de schrijfvaardigheid en kijk- en tekenvaardigheid echt met elkaar verbonden. Voor het plaats creëren voor het ontwerp en betekenis geven aan het werk is de combinatie van schrijven en tekenen buitengewoon belangrijk. Ook hieraan zou de TU Delft meer aandacht moeten besteden.

Vraag 3:

Biedt de opleiding stedenbouw van de TU Delft haar studenten genoeg vaardigheden voor een baan bij de overheid?

Studenten moeten in staat zijn om verschillende opgaven op te pakken, bijvoorbeeld ook opgaven die pas over 10 jaar spelen. Een van de kernvaardigheden die een student moet hebben is het schakelen tussen schalen. Er moet daarnaast ook een soort snelheid in ontwerpvaardigheid zijn; nu worstelen net studenten daar ontzettend mee. Wellicht zou het helpen als er een aantal langer durende projecten zou zijn binnen de opleiding, waarin in korte trajecten de verschillende schalen behandeld wordt. Vervolgens moet er een terugkoppeling plaatsvinden naar de andere schalen, waarbij men leert wat de consequenties zijn van wat je op de ene schaal hebt bedacht voor de andere.

Er worden vragen gesteld bij de splitsing van kennis/planning en ontwerpen/stedenbouw in twee verschillende kwartalen; kennis en ontwerpen zouden juist onlosmakelijk met elkaar verbonden moeten zijn. Daarnaast is de insteek van het ontwerpproces per persoon verschillend; de ene begint met lezen, de andere met tekenen of een maquette. De vraag is of je studenten dan eerder zou moeten laten kiezen tussen planning of stedenbouw, of dat ze dat juist pas in de praktijk moeten doen.

In dit licht moet er ook nagedacht worden over de relatie met landschapsarchitectuur. Over enige tijd bestaat alleen ontwerpen aan de stad niet echt meer, de relatie stad-landschap wordt steeds belangrijker. Landschapsarchitectuur en stedenbouw zouden veel van elkaar kunnen leren. De combinatie van de competenties van deze twee opleidingen (Wageningen – Delft) is zeer sterk. Daarnaast is kennis van landschap en ecologie in het kader van duurzaamheid ook heel belangrijk, voor stedenbouw maar ook voor planning.

Juist de combinatie van stedenbouw en landschap zou goed werken voor de overheid. Het zou kunnen helpen om de werking van de tijd in onze omgeving beter te kunnen begrijpen; een beter begrip te over wat langzame en snelle ontwikkelingen zijn, waar er een vast structuur moet zijn en waar je juist je flexibiliteit en vrijheid op kunt bieden. Dit soort begrippenparen zijn ook politiek en maatschappelijk heel belangrijk. Het vermogen om hier creatief over na te denken en mee om te gaan zorgt ervoor dat je veel verschillende opgaven aankan.

Daarnaast is het kunnen spelen met het strategisch inzetten van het ontwerp heel belangrijk, de rol van het ontwerp is bij iedere opgave anders. Een ontwerper moet verschillende oplossingen en richtingen kunnen laten zien, maar ook weten wanneer hij/zij dat doet.

Stedenbouw heeft nu een beweging gemaakt weg van de architectuur. Voorheen werden stadsuitbreidingen volledig uitgetekend. Hierbij speelde woningbouw een grote rol, waardoor de stedenbouw aan de architectuur vast zat. Doordat de woningbouw op een gegeven moment is geliberaliseerd, zit deze niet meer aan dezelfde staatsturing vast, maar wordt aan de markt overgelaten en is zich op een andere schaal gaan afspelen. De laatste jaren is er een tendens zichtbaar dat, gedeeltelijk onder invloed van de crisis, alle vakgebieden juist weer naar elkaar toe trekken; iedereen doet alles. Dit komt omdat er minder werk is en dus veel concurrentie, maar ook omdat de schaal van stedenbouwkundige projecten krimpt. Architectuur komt dan snel om de hoek komt kijken. Er moet dus vanuit de stedenbouw een goede link blijven met de architectuur.

Architectuuronderwijs is ook goed, omdat het veel aandacht besteed aan compositie. Dit is heel belangrijk voor het ontwikkelen van ruimtelijke vaardigheden. Vooral het met de hand tekenen en natekenen is heel belangrijk om grip te krijgen op het ontwerp. De belangrijkste ontdekkingen doe je tijdens het schetsen. De opleiding zou er goed aan doen om bijvoorbeeld gedurende 1 kwartaal het tekenen met de computer te verbieden en het pratend schetsen te stimuleren. Daarbij is het ook cruciaal om de studenten te laten reflecteren op hun getekende werk. Wat kun je nou met de combinatie van werken met de hand en de computer? Wat zijn de verschillende voordelen? En wat zijn de dingen die je juist met de computer beter kunt doen of juist met de hand beter? Welke kennis levert het op?

Tot slot:

De context waarin stedenbouwkundigen werken verandert: er is een nieuwe wet ruimtelijke ordening, er zijn andere opdrachtgevers dan vroeger en er is een omslag van uitleg-opgave naar beheeropgave, zowel in stedelijk gebied als in landelijk gebied. Naast de beheeropgave ligt er in de Randstad nog steeds een opgave van uitbreiding en het (stads)landschap geschikt maken voor nieuwe ontwikkelingen. Dan gaat het niet zozeer om woningbouw, als wel over dingen als sport, voedsel, cultuur, infrastructuur, water, ontmoeting en interactie.

Het verschil wat je als stedenbouwkundige bij een bureau doet en wat je bij de overheid doet is toegenomen onder invloed van de overheid die zich veel meer faciliterend ten opzichte van de markt opstelt. Mensen die bij de gemeente werken zitten veel meer aan de begeleidende en opdrachtgevende kant in plaats van de ontwerpende kant. Het is echter wel heel belangrijk dat

deze mensen een ontwerpopleiding hebben. Als stedenbouwer moet je wel kennis hebben van processen en management, maar je blijft ontwerper.

Met een stedenbouwkundige opleiding ben je breed inzetbaar, omdat je creatief en strategisch kunt denken. In de praktijk blijkt dan ook dat veel afgestudeerden juist op andere functies terecht komen. De vraag hoeveel stedenbouwers er opgeleid moeten worden is daarom niet zo relevant.

Rondetafelgesprek Academie van Bouwkunst Rotterdam, gehouden op 13/11/12

Deelnemers:

Cor Geluk - Juurlink[+]Geluk

Endry van Velzen - De Nijl Architecten

Sander Lap - LAP Landscape and Urban Design

Hans Vermeulen - DUS Architects

Like Bijlsma - SUBoffice / PBL

David Dooghe - David Dooghe / Vereniging Deltametropool

Vincent Taapken - New Industry re/development

Wouter Veldhuis – Academie van Bouwkunst Rotterdam/ MUST stedenbouw

Het thema van dit rondetafelgesprek was “Type plan: van grote masterplannen naar flexibele raamwerken?” Het gesprek werd gevoerd aan de hand van een aantal vragen. Wouter Veldhuis trad op als moderator.

Vraag 1: Een stedenbouwkundig plan is per definitie ruimtelijk, maar kunnen we dit blijven volhouden nu allerlei processen een steeds belangrijker rol spelen? Wat betekent dit voor onze planinstrumenten?

Een (stedenbouwkundig) ontwerper denkt in structuren en kan deze ruimtelijk vertalen. Dit verandert niet nu processen belangrijker worden; de stedenbouwkundige denkt na over de ruimtelijke weerslag van deze processen op verschillende schaalniveaus. Wat wel veranderd is ten opzichte van een aantal jaar geleden is dat de stedenbouw veel diverser is geworden. Er zijn meerdere markten en daarmee meer verschillende soorten opdrachtgevers. Door de toenemende invloed van sociale media/massamedia is de gebruiker/burger ook steeds vaker “opdrachtgever”; hij/zij heeft een stem gekregen. Mede als gevolg hiervan wordt er nu meer nagedacht over de gebruiker.

De toename in verschillende markten en opdrachtgevers vraagt om een grotere diversiteit aan plantypen en samenwerkingsverbanden, en vooral op strategisch niveau is dit vaak nog een zoektocht. Ruimtelijke plannen worden op dit niveau vaker hulpmiddelen om het denken te organiseren, de vraag te specificeren en om strategieën voor projecten uit te zetten. Juist op het hogere schaalniveau van de stad is het heel belangrijk dat er op strategisch niveau plannen worden gemaakt en er een visie wordt neergelegd, maar steden lijken daar te voorzichtig in te zijn, omdat men vindt dat ontwikkelingen “bottum up” moeten plaatsvinden.

Op het schaalniveau van het project is de functie van het ruimtelijk plan eenduidiger, maar ook daar zijn veranderingen merkbaar. Tien jaar geleden werden plannen uitgevoerd zoals getekend – hoewel ook deze masterplannen om de zoveel tijd moesten worden aangepast als gevolg van veranderende financiële omstandigheden -, maar tegenwoordig wordt er ook op dit operationele niveau meer op een strategische manier gedacht. Wat gaat nou echt de toekomst maken, waar gaan we op inzetten, wat is vast en waar kunnen we meer flexibiliteit in terug brengen? Deze andere manier van denken vraagt om een andere manier van tekenen, waarin zowel een vaste structuur als een flexibele invulling naar voren moeten komen. Gevaar is wel dat de misvatting ontstaat dat flexibiliteit vaagheid betekent en er dus bijna niks meer getekend wordt. Om een voorstelling van een plan te kunnen maken moeten deze toch redelijk precies zijn, ook al wordt het misschien uiteindelijk toch heel anders. Je moet dus goed het projectniveau ten opzichte van je tekening weten te definiëren.

Vraag 2: De stedenbouwkundige ontwerpt de structuur van de stad. Moet hij/zij zich dus meer focussen op de openbare ruimte en niet per se het programma in een bepaalde vorm proberen te gieten?

Het is juist een ontzettend klassieke praktijk dat de openbare ruimte ontworpen wordt en de bebouwing een zekere mate van flexibiliteit heeft. Het type plan tijdens en na de wederopbouw (het masterplan) is atypisch in de geschiedenis, maar toch blijven we daar naar refereren. Veel stedenbouwkundige ontwerpen van voor die tijd bestonden uit een aantal eenvoudige spelregels. We verschuiven nu van maakbaar richting interactief of zelfs iteratief, mede onder invloed van een steeds sneller veranderende maatschappelijke context. De context en het je bewust zijn van die context is heel belangrijk voor de stedenbouw. Als ontwerper moet je in staat zijn om heel erg verschillend en divers te kunnen reageren op de veranderlijke wereld.

Door de snel veranderende context wordt de korte termijn steeds belangrijker; het gaat erom plannen steeds een stapje verder te brengen en dat gaat niet meer via de geijkte route. Per stap

moet het plan op de context afgestemd worden. Opdrachten worden daardoor steeds kleiner en korter. Ook heeft dit te maken met risicobeperking, zowel vanuit de overheid als vanuit de markt. Men is onzeker over de toekomst en wil op korte termijn iets presenteren om de verwachtingen te managen. Samen met de angst voor het vastleggen van de toekomst leidt dit tot korte termijn projecten. De steeds korter wordende tijdshorizon van plannen enerzijds en het belang van de lange termijn visie anderzijds vormt een dilemma voor de stedenbouwkundige. De stedenbouwkundige moet ervoor zorgen dat er dat er een conditie ontstaat waarin een plan gemaakt kan worden. Hij/zij is dan in feite een regisseur. Een goede regisseur kan ervoor zorgen dat een plan een succes wordt. Die regie is nodig op verschillende korrelgroottes.

Bij gemeenten en corporaties ontbreekt vaak de regie. Verschillende afdelingen/mensen gaan daar over locatie, gebouwen en programma, waardoor de koppeling tussen die drie ontbreekt. Deze koppeling is essentieel voor het opwaarderen van de bestaande stad. In Nederland hebben we een geweldige planningsmachine opgebouwd, waarin alles sectoraal gebeurt. Deze methode functioneert echter niet meer; er moet veel meer naar verbanden tussen de sectoren gezocht worden, omdat je meer met minder moet doen. Programmatische strategieën moeten gekoppeld worden aan de bestaande stad, waarbij locatiekeuze, maaswijdtes van netwerken en spreidingspatronen en belangrijke rol spelen. In het strategisch ontwerpen met programma ligt een belangrijke rol voor de stedenbouwkundige.

Vraag 3: Is wie je bent als stedenbouwkundige belangrijker dan het plan dat je maakt?

Een persoonlijke drive en betrokkenheid is belangrijk en wordt ook steeds belangrijker in deze maatschappij. De stedenbouwkundige moet eigenlijk de continue factor zijn, dus van masterplan naar planmaster. Daarvoor moet de stedenbouwkundige ook een stukje politicologie en bestuurskunde beheersen. Hoe langer je aan een plan werkt, hoe meer persoonlijk betrokken je raakt en hoe meer je weet van de situatie. Hierdoor kun je ook meer voor elkaar krijgen. Daarbij is je persoonlijkheid wel belangrijk.

Verder moet je als stedenbouwkundige de stad goed kennen, niet alleen ruimtelijk, maar de hele gelaagdheid van geschiedenis, structuur, programma, mensen, wat er speelt, etc., omdat je je ten opzichte daarvan moet verhouden. Dit kost veel meer tijd, energie en kennis dan men denkt.

Kennis van steden is belangrijk, maar ook kennis van cultuur. Als reactie op de globalisering gaan mensen veel meer terug naar hun traditionele waarden. Daar kan de ontwerper veel meer op aan sluiten door te gaan zoeken wat die traditionele waarden nou echt zijn en hoe die ingezet kunnen worden in het ontwerp. Daarmee wordt een plan meer specifiek en past het bij de ontwikkeling van de samenleving op een bepaalde plek. Een andere vraag die speelt bij het

ontwerpen in de context van globalisatie betreft de multiculturele samenleving; in Nederland bestaat meer dan 50% van de mensen in de grote steden uit niet oorspronkelijk etnische Nederlanders. Die snel veranderende cultuur lijkt nu nog weinig neerslag te hebben in de stedenbouw. Men kan zich afvragen of niet-etnische Nederlanders zitten te wachten op een nabootsing van hun thuisland, ze verhuizen immers naar een bepaalde plek om die plek.

Vraag 4: De stad is een identiteit, daar opereer je in als stedenbouwkundige. Hoe kan je daar iets aan toevoegen? En is waarde toevoegen iets anders dan geld verdienen?

Het economisch denken in de stedenbouw is enorm toegenomen. Als stedenbouwkundigen moeten we vooral weten hoe waarde te creëren op lange termijn.

Er zijn eigenlijk twee manieren van denken op het gebied van economie. Aan de ene kant wordt er op een boekhoudkundige manier gekeken: hoeveel vierkante meters kunnen we kwijt, en wat zijn de kosten en de opbrengsten? Aan de andere kant wordt er op een meer strategische manier gekeken naar zachte waarden. Met wat voor gebied hebben we te maken, waar is vraag naar, hoe kunnen we de mensen erbij betrekken en hoe kunnen we langzaam de waarde van het gebied laten stijgen?

Als je deze twee manieren van denken naast elkaar zou zetten zou je tot heel verschillende soorten plannen komen. Bij de eerste zou er vrij snel bepaald worden wat er gesloopt moet worden om zo veel mogelijk te kunnen neerzetten, bij de tweede wordt er in eerste instantie niets ontwikkeld, maar wordt er eerst gekeken hoe er weer levendigheid in het gebied gebracht kan worden. Er wordt dan meer gezocht naar een raamwerk voor duurzame ontwikkeling van het gebied. Deze twee manieren van economisch denken kunnen en moeten gecombineerd worden.

Vraag 5: Wat moeten de opleidingen hun studenten meegeven?

(Elke genodigde geeft hierbij één aspect aan dat hij/zij belangrijk vindt)

Stedenbouwkundige opleidingen zouden er goed aan doen meer te kijken naar de competenties van de studenten en deze vervolgens versterken. Dat betekent dus adaptief onderwijs, waarbij iedere student zichzelf kan specialiseren daar waar zijn/haar sterkte en interesse ligt. Het gaat erom mensen beter te scholen zodat ze geëquipeerd zijn op vraagstukken die in de toekomst gaan spelen.

Veel mensen die vormgeven aan de stad, zoals ontwikkelaars of mensen die politiek bedrijven, hebben vaak geen ontwerpcompetenties. Stedenbouw en architectuur leiden wel ontwerpers op, en ontwerpcompetenties zijn belangrijk om waarde toe te kunnen voegen in het proces van het maken van de stad. Ontwerpen betekent niet alleen tekenen, maar ook communiceren (via tekening en woord), inzicht hebben in geldstromen, stakeholders en het functioneren van een plan.

Goed kunnen samenwerken in verschillende samenwerkingsverbanden is ook belangrijk. We moeten naar nieuwe verbanden toe, waarin een mengeling van mensen en competenties, maar ook branches (ontwikkelaars, beleggers, etc.) heel belangrijk is. Deze interdisciplinariteit is nodig om tot oplossingen te komen voor steeds complexere vraagstukken. Men moet veel meer met de opdrachtgever(s) samenwerken en daarbij ook zoeken naar het conflict tussen de verschillende werelden.

Stedebouwkundigen moeten ruimtelijk denken en ondernemerschap aan elkaar kunnen koppelen. Zie jezelf als ruimtelijk ondernemer en niet als diegene die boven alle partijen staat, de macht heeft en vanuit regie werkt, maar veel meer als iemand die initiatieven kan nemen.

Het kunnen lezen van de stad en het zien van de ruimtelijke en sociale potenties en hoe je daar strategieën mee kan maken is heel belangrijk. Veel studenten vinden dat moeilijk. Ze moeten beter leren kijken naar plananalyses, beter contextueel kunnen ontwerpen en het tekenen en reduceren in de vingers krijgen.

Het gaat voor de academie om het opzetten van een soort post-crisis agenda. Daarbij is contextgerichtheid heel belangrijk. Risicobeperking en economisch denken, maar ook kennis van steden en culturen is belangrijk; hoe meer kennis je hiervan hebt hoe betere ontwerper je bent.

De kracht van de academie is de combinatie van werken en studeren. Hierdoor kan de student het werkveld ontdekken waar zijn/haar talenten liggen. De academie moet een aanvulling zijn op het werkveld.

Het besef van verschillende perspectieven – die van de publieke zaak en die van het private initiatief - is heel belangrijk. Voor het vak stedenbouw is het verschil tussen deze posities en het doordenken ervan heel lang verbloemd geweest, omdat in het masterplan de twee

perspectieven samen vielen. Met het verdwijnen van het masterplan moeten de twee perspectieven veel sterker ten op zicht van elkaar worden geprofileerd.

Het is heel belangrijk voor opleidingen om studenten bewust te maken dat je niet alleen als architect of stedenbouwkundige te werk gaat, maar dat in een complex vraagstuk meer van je wordt verwacht en je verschillende disciplines moet beheersen. In werkveld is er eigenlijk geen onderscheid tussen de ontwerpende disciplines, die differentiatie bestaat alleen in de opleiding.

Rondetafelgesprek Academie van Bouwkunst Tilburg, gehouden op 16/11/12

Deelnemers:

sprekers

Elma van Beek –Stichting de Levende Stad / ELMA stedenbouw

Ton Venhoeven –BNA Onderzoek /Centrum Zorg en Bouw (TNO) / Venhoeven CS
architecture+urbanism

Jaap van Oeveren – Heijmans / Proper-Stok

Paul Henkemans – Gemeente Tilburg

Guus van de Hoef – Investeren in Ruimte

Ed Prince – Prince Projectmanagement

Bert van Breugel – Inbo

Jan Willem van Kuilenburg – MONOLAB Architects / stimuleringsfonds creatieve industrie /
Fontys Hogescholen

Overige genodigden

Marc Glaudemans – Fontys Hogescholen

Pnina Avidar - Fontys Hogescholen

Sandra Rozemeijer - Fontys Hogescholen

Reinout Crince - Fontys Hogescholen

Studenten van Fontys Hogescholen

Het algemene thema van het rondetafelgesprek was “Verduurzaming als onderlegger voor transformatie”. Aan de hand van zeven sub-thema’s werd besproken hoe op meerdere plekken in de keten en op verschillende schaalniveaus invulling gegeven kan worden aan het begrip “smart”. Per sub-thema was één van de sprekers (van tevoren) uitgenodigd om een kort exposé

te geven. Vervolgens fungeerde één van de andere sprekers als co-referent; hij/zij mocht als eerste reageren op het exposé. Daarna kregen ook de andere aanwezigen de gelegenheid om te reageren.

Slimme stad

Elma:

De stad is een centrum voor politiek, economie, wetenschap, cultuur en ruimte voor onverwachte dingen. Mensen kunnen zich in de stad ontwikkelen en ontplooien en daar ligt dan ook de aantrekkingskracht van de stad. Een slimme stad stimuleert die ontplooiing, zodat er een wisselwerking ontstaat tussen het stedelijk systeem en de mensen en er voorwaarden ontstaan voor nieuwe ontwikkelingen. Het stedelijk systeem moet een grote diversiteit in zich herbergen en flexibel zijn; zich kunnen aanpassen aan veranderende sociaal-economische omstandigheden, de behoefte van de mensen en aan een klimaat dat verandert. De stad moet benaderd worden als een systeem waar afval, water en energie, maar ook ruimte en andere middelen onderdeel uitmaken van een gesloten kringloop, een cyclisch proces. Om bewust aan zo'n levend slim systeem te kunnen werken, moet er in de Nederlandse planning nog het een en ander veranderen: we moeten niet meer in functiescheiding denken en ook niet meer in stedelijke uitbreiding, maar juist meerwaarde creëren in de stad zelf. Deze meerwaarde kan zowel, cultureel, sociaal, ecologisch als economische zijn: "people, planet, profit, place". Daarvoor heb je als stad wel een heldere visie nodig. Zo'n toekomstvisie maakt het mogelijk dat ook de generaties na ons in die slimme stad willen wonen en werken.

Guus:

Mooie visie, maar hoe maak je dat nou operationeel en wat is de rol van de stedenbouwkundige daarin?

In toenemende mate komen ontwikkelingen vanuit de dynamiek in de samenleving en niet meer top-down vanuit een visie van een overheid of ontwikkelaar. In het kader van de crisis is het belangrijk dit soort bottom-up initiatieven te stimuleren. Overheden en andere traditionele ontwikkelaars moeten veel meer leren inspelen op de manier waarop verschillende partijen in de stad een nieuw programma bedenken en een meer faciliterende rol aannemen. Een actor-gerichte benadering dus.

Tafel:

Voorheen had de gemeentelijke overheid een heel duidelijke opgave vanuit het rijk, namelijk het bouwen van vinex wijken en het bijbouwen van woningen. Op dit moment is die opgave aan het

krimpen en daarmee moet de rol van de gemeente ook gaan verschuiven. De gemeente moet meer gaan kijken welke partijen er belang bij hebben om meerwaarde in de stad te creëren; grondeigenaren, omwonenden, investeerders, etc. Ze moet dus meer als procesmoderator gaan optreden in plaats van ontwikkelaar/planner. Daarbij moet de gemeente wel ook bewaker van het algemeen belang blijven; dit kun je niet van bewoners of individuele andere partijen verwachten. Duurzaamheid/het sluiten van kringlopen is zo'n algemeen belang. De overheid moet hiervoor een ambitie neerleggen.

De stedenbouwkundige moet zich bewust zijn van de werking van het systeem stad op verschillende schalen en zijn/haar stedenbouwkundige instrumentarium op een strategische manier aanwenden om gewenste veranderingen in dat systeem mogelijk te maken.

Slim verbinden

Ton:

Steden en identiteiten bestaan niet, er zijn alleen maar netwerken en knooppunten. Door de voortdurende uitwisseling van informatie via internet en fysieke stromen van mensen is alles voortdurend in beweging en is de plek een tijdelijk fenomeen.

In het kader van "smart cities" is het heel belangrijk dat we op een veel slimmere manier met verbindingen om kunnen gaan. We moeten inzetten op het netwerk van Noordwest Europa om een betere lokale arbeidsmarkt te creëren en een internationaal concurrerende regio te kunnen worden met een hoge kwaliteit van leven. Hiertoe moet de productie van goederen lokaal en cradle-to-cradle georganiseerd worden en is het ontwikkelen en optimaliseren van multimodale knooppunten in de transportnetwerken – rail, weg, water, langzaam verkeer, maar ook interactieve next generation netwerken - cruciaal.

Bert:

De kracht van Nederland is onze cultuur van aanpasbaarheid en nieuwsgierigheid naar ontwikkeling. Door in te zetten op techniek en te denken in grotere netwerken dan die van de stad alleen kunnen we (Noordwest) Europa concurrerend maken. Verbindingen zijn daarbij inderdaad erg belangrijk.

Voor de stedenbouw ligt hier de opgave van de knooppunten, zowel ruimtelijk als programmatisch. Er moet goed gekeken worden naar hoe je mensen efficiënter met hun tijd kan laten omgaan; iedereen heeft immers tijdgebrek. Hier liggen ook voor allerlei ondernemers veel kansen. Wat betreft gebiedsontwikkeling moet er met verschillende stakeholders ontwerperwijze naar optimale synergiën gezocht worden.

Tafel:

De stedenbouwkundige moet zich meer afvragen hoe het systeem van al die verschillende netwerken en relaties zich manifesteert op het handelingsniveau van de betrokken mensen. Hoe kan je dat in goede banen leiden? Dit is een onderdeel van het systeemdenken wat in de stedenbouw en procesopleidingen veel sterker ontwikkeld zou moeten worden om met dit soort vraagstukken om te kunnen gaan.

Slim bouwen

Jaap:

Onze praktijk wordt gedomineerd door risico's en geïnvesteerd vermogen. Om risico's te beperken is het belangrijk dat hetgene dat je bouwt ook in de toekomst bruikbaar is en dus flexibel. Dat betekent geen monofunctionele wijken, maar het bundelen van verschillende voorzieningen, wonen, werken, etc. Eigenlijk zoals voor de wederopbouw. De praktijk die we nu hebben is niet anders dan vroeger; stedenbouwkundige plannen zijn niet meer dan kaders en bijna alles wordt organisch ontwikkeld. Door het inzetten van BIM en modulaire bouwsystemen kan aan deze kaders een slimme invulling gegeven worden.

Ed:

De echte innovatie moet vanuit de industrie zelf komen, maar dient wel geleid te worden door een krachtige overheidsvisie. Ook de markt is belangrijk; die moet investeren. Stedenbouwers kunnen in dit proces de verbindingen leggen tussen al die verschillende actoren. De opleidingen moeten hun studenten die verbindende manier van denken bijbrengen. Studenten moeten abstract kunnen denken in systemen, programma's, en netwerken en dat beeldend kunnen vertalen.

Tafel:

In de toekomst zullen steeds minder gestandaardiseerde producten worden gebruikt, maar juist unieke producten gemaakt met standaard procedures m.b.v. parametrisch ontwerpen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de 3D printer. Grondstoffen voor het 3D printen en aanverwante productiemethoden kunnen gewonnen worden uit recycling, wat weer mogelijkheden biedt voor lokale productie.

Slim toetsen

Paul:

Meten is belangrijk om antwoord te krijgen op belangrijke vragen die uit “De Balans van de Leefomgeving 2012” volgen. Planologie is van oudsher een vakgebied waar veel meer gemeten wordt dan in de stedenbouw en die twee vakgebieden zouden daarom veel meer geïntegreerd moeten worden. Het is belangrijk na te denken over hoe we ontwikkelingen in de samenleving inzichtelijk kunnen maken en hoe we daarover communiceren met de burger.

Jan Willem:

Paul heeft het over verbinden van kennis en het leveren van input in de hoop dat er betere output gecreëerd wordt. We weten nu veel te weinig wat de prestaties zijn van de plannen die we op papier bedenken. We moeten dus meer meten, ook abstracte dingen als hoe gelukkig de eindgebruikers uiteindelijk met het gebouwde zijn. Vervolgens moeten we op de juiste manier omgaan met die gegevens. Het zal wel veel tijd en energie kosten om dit te realiseren.

Tafel:

Je kunt niet met zekerheid zeggen of eenzelfde ingreep op een andere plek dezelfde prestaties geeft. Het is nuttiger om op een robuuste, duurzame manier te bouwen.

Flexibiliteit, aanpasbaarheid en hergebruik of het veranderen van gebruik zorgen ervoor dat de stad aansluit bij de dynamiek van de manier waarop de mensen in een bepaalde tijd leven.

Vraag is ook wanneer er gemeten moet worden; vooraf, tijdens de realisatie of erna?

Van het verleden leren hebben we altijd gedaan; we zijn getraind te denken in typologieën als houvast voor het ontwerpen. Met de huidige geavanceerde meettechnieken kunnen we nu kijken hoe die typologieën scoren op verschillende aspecten, zoals bijvoorbeeld energieverbruik. Op deze manier kunnen we projecten veel integraler bekijken. We meten op dit moment vooral het economisch rendement, maar we zouden eigenlijk veel meer vanuit een duurzaamheidsoogpunt moeten kijken en de totale levenscyclus van de gebouwde omgeving analyseren. Hiervoor zijn nieuwe methodieken nodig.

Slimme regio

Guus:

De schaal van de regio is relatief; het is maar naar welke vraagstukken je kijkt. In het kader van duurzaamheid zou de overheid meer op Noordwest – Europees schaal niveau moeten gaan

opereren. Innovaties op duurzaamheidsgebied worden vanuit dat schaalniveau aangejaagd en de markt die daarbij hoort speelt zich dus ook af op die schaal. Ook voor de stedenbouwkundige is het belangrijk op de hoogte te zijn van de ontwikkelingen op deze schaal en de criteria die daaruit voortvloeien voor het ontwerp op andere schalen.

Het duurzaamheidsdenken maakt de ontwerpprocessen waar we als stedenbouwkundige inzitten complexer. Die toenemende complexiteit botst met de huidige praktijk. Organisaties zijn nu nog lineair georganiseerd en niet in integrale procesorganisaties. Daarnaast is er een extra investeringsopgave die nu nog aan een traditioneel verdienmodel gekoppeld is. Er is dus een aantal veranderingen nodig in de praktijk.

Ten eerste moet in het ontwerp geprobeerd worden de balans te verschuiven van een statisch technisch ontwerp naar een procesontwerp. Ten tweede moet de hele levenscyclus van het systeem doordacht worden. Ten slotte moet op alle fronten functieflexibiliteit geïntroduceerd worden.

Er zijn veel voorbeelden hoe we op regionaal niveau met duurzaamheid omgaan; op het gebied van landbouw, de fysieke infrastructuur van wegen en openbaarvervoer, woningbouw, kantoren en bedrijventerreinen. Het zou goed zijn de transformatie van de fysieke omgeving ook eens vanuit de installatietechniek te bekijken in plaats van via het bouwproces; veel vernieuwingen op duurzaamheidsgebied zijn gebaseerd op technologische innovaties en zijn daarmee bepalend voor de markt.

Ton:

De grote van een regio wordt gedefinieerd door de kwaliteit van de connecties en verbindingen. Mensen zijn niet bereid per week meer dan vijf uur te reizen naar werk. Het vervoer gaat echter steeds sneller, waardoor in dezelfde reistijd grotere afstanden kunnen worden overbrugd. Regio's worden daarmee groter. In dit kader is Noordwest Europa een relevante regio en als je kijkt naar de installatieprocesmatige aanpak dan kan deze regio opnieuw worden geëngineerd. De infrastructuur is de installatietechniek van deze regio en moet dus robuuster. Om dit te bereiken moet een investeringsprogramma gemaakt worden waarbij alle schaalniveaus en bestuurslagen betrokken zijn.

Tafel:

Op bestuurlijk niveau vindt er veel overleg plaats, maar zodra er een project op de kaart staat is de invloed vanuit de regio erg beperkt; uiteindelijk beslist de wethouder wat er gebeurt en welke randvoorwaarden daaraan worden gesteld. Hierdoor worden kansen gemist om daadwerkelijk al die schaalniveaus te koppelen. De overheid moet leren om veel meer als een soort coalitiemakelaar of procesmakelaar in zo'n ontwikkeling op te treden en aanhaken op het

gevoel van urgentie van marktpartijen om hun technologische innovaties in de praktijk te brengen. Daarbij zet je dus als overheid de markt in vraagstukken op te lossen.

Slim ontwikkelen

Ed:

De druk van het investeren moet eraf bij het ontwikkelen. Als iedereen dichter blijft bij datgene wat hij nodig heeft, en daar open over communiceert, kunnen we tot een evenwichtiger en makkelijkere ontwikkelsituatie komen waarin minder geïnvesteerd hoeft te worden. Er moet goed gekeken worden naar eigendomssituaties en of er misschien een uitruil plaats kan vinden. Hiertoe moeten partijen met elkaar in verband worden gebracht. Dit zou de stedenbouwkundige kunnen doen, omdat hij/zij integraal kan denken en dus het functioneren van het systeem als geheel in de gaten kan houden, en daarnaast geen direct economisch belang heeft.

Jaap:

Niet iedere ontwikkelaar heeft grondposities, dus uitruilen is dan lastig. Het doel is altijd geweest om een omgeving te creëren waarin woningen voor hoge prijzen kunnen worden verkocht. Vaak werd/wordt er dan begonnen met het ontwikkelen van maatschappelijk vastgoed om die meerwaarde te creëren. Die balans tussen investeringen en opbrengsten is steeds minder gunstig. (Ontwikkende) partijen moeten er dus steeds meer een belang anders dan een economische bij hebben wil een ontwikkeling van de grond komen.

Tafel:

Er is ontzettend veel boerenland in handen van ontwikkelaars, terwijl er nu juist de behoefte is om in de stad zelf te ontwikkelen. Door nu in te zetten op binnenstedelijke knooppunten stijgt daar de grondprijs en kan er een transitie plaats vinden. Iemand moet dan wel het verlies nemen voor de perifere grondposities. Indien deze gronden zouden vrijkomen voor innovatieve landbouw of energieopwekking (zonnepanelen) kan er worden gewerkt aan de synergie tussen stad en landschap, en hoeft het verlies niet zo groot te zijn. Misschien kan er een soort grondbank opgericht worden waarmee grondwaardestijgingen kunnen worden omgebogen? De overheid moet durven loslaten en de ontwikkelaars zelf met grondposities aan de slag laten gaan, in ieder geval in de stad zelf, zodat er ruimte geschept kan worden voor nieuwe ontwikkelingen. Hiervoor zijn wijzigingen nodig in de inspraak- en bestemmingsplanregelgeving.

Slim opleiden

Bert:

Het belang van design blijft nog steeds toenemen, wereldwijd, zowel op macro- als microniveau. Er is veel behoefte aan visie en vakmanschap. Internationaal is Europees design en misschien wel Dutch design een unique selling point. De Europese cultuur probeert de dingen breed, integraal en interdisciplinair te bekijken en daar is vraag naar. Dit is enorm van belang voor de opleiding stedenbouw en studenten nu.

Voor landen in Azië, Zuid-Amerika en Afrika is het van belang dat studenten wordt geleerd op een hoger abstractie niveau kunnen werken, en brede kennis en competenties hebben. Het gaat in die regio's vooral om uitbreidingsvraagstukken.

In Nederland is er veel meer behoefte aan de verdiepingsslag, we moeten ons meer richten op wat we al hebben en hoe je dat beter maakt. We zijn in een paar jaar tijd van de aanbodmarkt naar de vraagmarkt gegaan. We moeten als ontwerper op zoek gaan naar de vraag van de consument/burger en daar heb je andere competenties voor nodig.

Een deel van de stedenbouwkundigen zal zich gaan bezig houden met acupunctuur in een adaptieve stad. Het gaat daarbij om waarde toevoegen aan het reeds bestaande. Daarnaast moet de stedenbouwer zich ook gaan bezig houden met placemaking, door middel van programmeren, fysieke placemaking, events, tijdelijke ontwikkelingen, etc. Stedenbouw is een heel langzaam vak en we kunnen er als ontwerpers veel meer op sturen om het sneller te maken.

Elma:

Het is een mooi punt dat stedenbouw veel meer met beweging te maken heeft dan wij tot nu toe gewend zijn. We zijn gewend om te denken in een vast beeld in het ontwerpen, maar we moeten nu gaan denken in een proces. Als stedenbouwkundige moet je je bewust zijn van het feit dat een stad leeft, een groeiproces is, dat een centrum zich kan verplaatsen en dat belangen verschuiven, dat de stad als het ware een gezicht heeft. De stedenbouwkundige moet dus een procesmoderator zijn.

Tafel:

Er wordt nu te veel gehamerd op de identiteit en de nadruk op morfologische aspecten van de stad. Er moet meer naar de processen van de zich continu transformerende stad gekeken worden en hoe je die als stedenbouwkundige kunt (bij)sturen.

Het proces is belangrijk, maar tegelijkertijd ligt de kracht van de stedenbouwkundige bij het ruimtelijk denken en het kunnen verbeelden van een visie. Studenten moeten dit blijven leren.

Bij het maken van een visie is het steeds belangrijk andere partijen (waaronder ook zeker de burger) te betrekken en ook hun een visie te laten ontwikkelen en verwoorden om zo enthousiasme en draagvlak te creëren.

Voor de toekomst in de stedenbouw zitten heel veel kansen in netwerken, samenwerken en het gebruik maken van internet en verschillende disciplines.

De student moet weten wat de actuele vraagstukken zijn, maar ook kennis van de stedenbouwgeschiedenis - inclusief economische en bestuurlijke ontwikkelingen - is belangrijk. Dit geeft meer begrip over hoe dingen transformeren onder bepaalde maatschappelijke omstandigheden.

5 Debat Urbanism Week

Tijdens de Urbanism Week 2012, georganiseerd door studievereniging POLIS (TU Delft), is er een kort debat gehouden in het kader van dit onderzoek, met het thema “Onderwijs en Praktijk”. Aan de hand van een viertal stellingen – gebaseerd op de voorlopige resultaten van de enquête – werd hierbij om de mening van het publiek gevraagd. Daarnaast was er debatpanel om op de stellingen te reageren. Dit panel bestond uit John Habraken (emeritus hoogleraar MIT en TU Eindhoven), Valerie Koppelle (zelfstandig architecte/stedebouwkundige en bestuurslid BNSP Young Professional) en Jeroen van Schaick (strategisch ruimtelijk planner Provincie Zuid-Holland). Moderator was Bart Cosijn. Het publiek bestond uit studenten – zowel Nederlands als internationaal -, docenten, onderzoekers en mensen uit de praktijk.

De opzet van het debat was als volgt: allereerst werd er een stelling aan het publiek gepresenteerd, waarna het publiek middels stemkastjes (75 stuks) kon stemmen. Vervolgens debatteerde het panel over de stelling, waarna het publiek nogmaals gevraagd werd te stemmen. Zo kon gemeten worden of het debat de mening van het publiek had beïnvloed. De uitslag van beide stemrondes werd meteen in beeld gebracht.

Het debat en de stellingen waren in het Engels vanwege de aanwezigheid van buitenlandse gasten en studenten.

De stellingen

1 Urban design as a profession will no longer exist in the future; the tasks of the urban designer will be taken over by other disciplines.

(Het beroep van stedebouwkundige zal in de toekomst niet meer bestaan; de taken van de stedenbouwkundige worden in de toekomst overgenomen door andere disciplines.)

2 Education should simulate all aspects of urban design practice.

(In het onderwijs moet alle facetten van de stedenbouwkundige praktijk nagebootst worden.)

3 Technical universities and academies should deliver graduate urban designers with the same skills.

(Technische universiteiten en Academies moeten stedenbouwkundigen met dezelfde vaardigheden afleveren.)

4 An urban designer that is only a designer will not make it.

(De stedenbouwkundige als pure ontwerper gaat het niet redden.)

Het debat

Stelling 1:

Het beroep van stedenbouwkundige zal in de toekomst niet meer bestaan; de taken van de stedenbouwkundige worden in de toekomst overgenomen door andere disciplines.

Uitslag 1^e stemronde: 23.1% eens – 76.9% oneens

Uitslag 2^e stemronde: 20.4% eens – 79.6% oneens

Tijdens het debat wordt betoogd dat het 'label' stedenbouwkundige zal verdwijnen (vroeger werd het vak ook anders genoemd), maar de bij het vak behorende activiteiten en attitude zullen blijven. Een ander argument voor de stelling is dat de stedenbouw zoals die er nu uitziet moet veranderen vanwege de veranderende context; stedenbouw zoals we nu kennen zal er in de toekomst dus niet meer zijn. Belangrijke tendens daarbij is dat het ontwerpen steeds minder belangrijk wordt.

Een argument tegen de stelling komt voort uit de huidige praktijk: andere disciplines begeven zich steeds vaker op het terrein van de stedenbouwkundige. Dit is vaak niet succesvol, omdat ze de vaardigheden van een echte stedenbouwkundige missen. Het vak is dus uniek en essentieel, en daarmee ook belangrijk voor de toekomst

Stelling 2:

In het onderwijs moet alle facetten van de stedenbouwkundige praktijk nagebootst worden.

Uitslag 1^e stemronde: 65.6% eens – 34.4% oneens

Uitslag 2^e stemronde: 34.4% eens – 65.6% oneens

Alle drie de panelleden zijn het oneens met de stelling. Volgens hen is het aanreiken van vaardigheden en tools belangrijker dan het kopiëren van de praktijk. Wel zou er meer aandacht moeten zijn voor de verschillende opdrachtgevers - en hun belangen - die je in de praktijk tegenkomt. Verder is een tweejarige master te kort om alles te leren; na de studie is er voor een stedenbouwkundige een heel aantal verschillende functies mogelijk, die allemaal andere vaardigheden vergen.

In het publiek wordt opgemerkt dat het nabootsen van praktijksituaties ook als leermiddel ingezet kan worden. Het zou de studenten kunnen helpen inzicht te krijgen in de effecten van hun besluiten.

Stelling 3:

Technische universiteiten en Academies moeten stedenbouwkundigen met dezelfde vaardigheden afleveren.

Uitslag 1^e stemronde: 12.3% eens – 87.7% oneens

Uitslag 2^e stemronde: 9.8% eens – 90.2% oneens

Beide typen opleidingen bieden toegang tot inschrijving in het architectenregister. Daarbij horen bepaalde vaardigheden en die zouden alle opleidingen dus aan hun studenten mee moeten geven. Dat neemt niet weg dat de focus van de verschillende opleidingen wel anders kan zijn. Juist de diversiteit van de verschillende opleidingen geeft een meerwaarde voor de praktijk. Verschillen in opleidingsniveau tussen universiteiten en academies zijn daarbij minder interessant dan de verschillen in specialisatie tussen alle opleidingen.

Stelling 4:

De stedenbouwkundige als pure ontwerper gaat het niet redden.

Uitslag 1^e stemronde: 74.6% eens – 24.4% oneens

Uitslag 2^e stemronde: 73.7% eens – 26.3% oneens

De panelleden zijn het erover eens dat aanvullende vaardigheden, zoals bijvoorbeeld samenwerken en strategisch denken, nodig zijn naast het kunnen ontwerpen. Een aantal studenten in het publiek is het niet met de stelling eens. Zij verwachten dat mensen die dromen kunnen tekenen altijd nodig blijven.

6 Conclusies en Discussie

Ontwikkelingen in het vakgebied

De opgave

De Nederlandse opgave verandert steeds meer van stedelijke uitleg naar transformatie, onderhoud en beheer, zowel in de stad als het landschap. Alleen in de Randstad ligt er wel nog een opgave van uitbreiding. De relatie tussen stad en landschap wordt steeds belangrijker. Voor de stad zijn multimodale knooppunten, binnenstedelijke verdichting, het verduurzamen van de bestaande stad (energie, mobiliteit, voedsel, materiaal, klimaatbestendigheid en water), sloop-nieuwbouw en leegstand van kantoren belangrijke onderwerpen. Verder moet er ook aandacht zijn voor cultuur, sport, ontmoeting en interactie. Het toevoegen van waarde, en dan niet alleen in puur economische zin, wordt steeds belangrijker geacht. Om waarde te creëren en te behouden moet de stad robuust zijn, een grote diversiteit in zich herbergen en flexibel zijn om zich te kunnen aanpassen aan veranderende wensen en omstandigheden.

De schaal van de opgave wordt fijnkorreliger; het gaat erom op lokaal niveau kleinschalige strategische interventies te doen die voor verbetering op grotere schaal zorgen – regionaal, nationaal en internationaal. De focus ligt hierbij op de grotere systemen van mobiliteit, economie en landschap.

Noordwest-Europa wordt vaak genoemd als belangrijke regio. Deze regio kan een internationaal concurrerende regio worden, met als resultaat een betere lokale arbeidsmarkt en met een hoge kwaliteit van leven. Hiertoe moet er op cruciale knooppunten ingegrepen worden in het mobiliteitsnetwerk.

De opgaven worden complexer en dit heeft verschillende redenen. Allereerst is het aantal partijen dat betrokken is bij een opgave fors gegroeid, net als het aantal markten en daarmee het aantal verschillende soorten opdrachtgevers. Door het gebruik van sociale media/massamedia heeft ook de gebruiker/burger steeds meer invloed. Er zijn dus steeds meer belangen waarmee rekening gehouden moet worden. Daarnaast verandert de context steeds sneller; veranderingen in sociaal-economische omstandigheden, demografie, behoeften van mensen, technologische innovaties, etc. volgen elkaar in rap tempo op. Ook het denken vanuit duurzame ontwikkeling en systemen zorgt voor een toenemende complexiteit.

Context en proces

Opdrachten worden steeds kleiner en korter. Het proces wordt opgeknipt in delen en het is niet vanzelfsprekend dat de stedenbouwkundige bij alle stappen betrokken wordt. Daarnaast worden grote en complexe opgaven aan (verschillende) bureaus uitbesteed en niet meer door ontwerpers binnen de overheid zelf opgenomen. Overheden en andere traditionele ontwikkelaars zijn onzeker over de toekomst en willen op korte termijn iets presenteren om de verwachtingen te managen. Samen met de angst voor het vastleggen van de toekomst leidt dit tot korte termijn projecten. De steeds korter wordende tijdshorizon van plannen zorgt ervoor dat lange termijn belangen, de continuïteit en het geheugen van het project in het gedrang komen. Hier ligt een belangrijke taak voor de gemeente; de overheid is de aangewezen partij om het algemeen belang te bewaken. Hiervoor is zijn betere verbanden tussen de gemeentelijke sectoren nodig.

Naast het neerleggen van een sterke overkoepelende visie moet de overheid (gemeentelijk, maar ook provinciaal en nationaal) meer kijken welke partijen er belang bij hebben om meerwaarde in de stad en het landschap te creëren. In toenemende mate komen ontwikkelingen vanuit de dynamiek in de samenleving en het is belangrijk – ook vanuit het oogpunt van de crisis - dit soort bottom-up initiatieven te stimuleren. Overheden en andere traditionele ontwikkelaars, maar ook stedenbouwkundigen moeten (en zijn al bezig) hierin een faciliterende rol aannemen, meer optreden als procesmoderator in plaats van ontwikkelaar/planner. Op deze manier kan de overheid ook de markt inzetten om vraagstukken op te lossen.

Er zullen dus steeds meer partijen betrokken zijn bij een opdracht, op verschillende manieren en verschillende momenten. Er is niet meer één opdrachtgever, maar consortia van verschillende belanghebbende die samen opdrachtgever zijn. De stedenbouwkundige gaat nauwer samenwerken met deze opdrachtgevers en participatie van de betrokkenen (ook gebruikers/bewoners) wordt belangrijk.

Daarnaast zal de stedenbouwkundige meer moeten samenwerken met andere disciplines (architectuur, stedenbouw, landschap, planologie, cultuurgeschiedenis, verkeerskunde, wetenschap) om de steeds complexer wordende opgave op een integrale manier aan te kunnen pakken. Ook zal hij/zij zich steeds meer op andere vakgebieden moeten begeven, waardoor de scheiding tussen verschillende vakgebieden minder strikt wordt.

Door de veranderende verhouding tussen overheden, marktpartijen, organisaties en burgers is er vaker sprake van co-creatie en cofinanciering. Daarbij is er behoefte aan nieuwe verdienmodellen. Er moet op een meer strategische manier gekeken worden naar zachte waarden van een plek of gebied, naast de traditionele boekhoudkundige manier. De combinatie

van beide wijzen van economisch denken moet leiden tot een raamwerk voor duurzame ontwikkeling van gebied, waarbij de waarde geleidelijk stijgt. Hiervoor zijn wel wijzigingen in de huidige grondposities nodig.

Het plan

De toename in verschillende markten, opdrachtgevers en samenwerkingsverbanden vraagt om een grotere diversiteit aan plantypen. Op strategisch niveau is het vaak nog zoeken naar een geschikt plantype. De functie van het plan op dit abstractere niveau/hogere schaalniveau is het denken te organiseren, de vraag te specificeren en strategieën voor projecten uit te zetten; het ruimtelijk plan als hulpmiddel.

Op het schaalniveau van het project is er meer vraag naar flexibele plannen, waarbij enerzijds voldoende structuur geboden wordt (bijvoorbeeld door het netwerk van openbare ruimten), en anderzijds voldoende vrijheid blijft in programma, tijd en vormgeving. In dit opzicht kan er een vergelijking gemaakt worden met de stedenbouwkundige praktijk van vóór de wederopbouw; stedenbouwkundige plannen zijn niet meer dan kaders en bijna alles wordt organisch ontwikkeld.

In het algemeen kan geconcludeerd worden dat er een beweging wordt gemaakt van grote masterplannen naar flexibele raamwerken. De vraag is verschoven van eindbeelden naar integrale strategische visies, inclusief realisatieconcepten en financiële constructies. De economische en beleidsmatige kant van het ontwerp worden dus steeds belangrijker, het ontwerp dient dan steeds ook vaker als beslismodel of business case.

In overeenstemming met bovenstaande levert de stedenbouwkundige t.o.v. vijf jaar geleden steeds minder masterplannen en beeldkwaliteitplannen af, maar ook steeds minder bestemmingsplannen, bezonningsstudies, parkeernota's, risicoanalyses, stedenbouwkundige plannen, stedenbouwkundige programma's van eisen en verkavelingsplannen. De verwachting is dat deze trend zich voortzet in de toekomst. Op het moment behoren de ruimtelijke haalbaarheidsstudie, visie, strategische gebiedsvisie en participatieprojecten tot de belangrijkste werkzaamheden van de stedenbouwkundige. Ook provinciale structuurvisies, regionale plannen, evaluatierapporten en effectenstudies worden steeds vaker gevraagd.

Stedenbouwkundigen doen nu nog weinig aan impact assessment en evaluatie. Sommigen pleiten ervoor meer te meten aan de stad en de prestaties van de plannen die we op papier bedenken in kaart te brengen om zo tot betere plannen te komen. Anderen vinden het nuttiger om op een

robuuste, duurzame manier te bouwen, aangezien men niet met zekerheid zeggen of eenzelfde ingreep op een andere plek dezelfde prestaties geeft.

De taak van de stedenbouwkundige

Het integrale karakter van de werkzaamheden van een stedenbouwkundige wordt door alle partijen gezien als de meest waardevolle en unieke bijdrage de stedenbouwkundige. Hij/zij brengt verschillende eisen, kennis en disciplines bij elkaar en vertaalt deze naar een ruimtelijk plan. Deze ruimtelijke vertaalslag maakt de opgave en/of de mogelijke oplossing(en) inzichtelijk. Deze rol verandert niet nu processen belangrijker worden; de stedenbouwkundige denkt na over de ruimtelijke weerslag van deze processen op verschillende schaalniveaus.

Door de alle ontwikkelingen in het vakgebied wordt het proces en het organiseren en begeleiden ervan steeds belangrijker. Verschillende marktpartijen, maatschappelijke organisaties, overheden, particulieren en burgers moeten bij elkaar gebracht worden om dingen van de grond te krijgen. De stedenbouwkundige kan hierin een belangrijke rol vervullen. Hij/zij moet inzichtelijk maken waar de belangen van de verschillende betrokkenen overlappen of juist tegengesteld zijn en laten zien waar verschillende oplossingsmogelijkheden liggen. Goed luisteren naar alle partijen is daarbij essentieel en helpt bij het helder krijgen van de opgave.

Om een verbindende rol te kunnen vervullen en goed advies te kunnen geven is het belangrijk de stad goed te kennen, niet alleen ruimtelijk, maar de hele gelaagdheid van geschiedenis, structuur, programma, mensen, wat er speelt, etc.

Ook de houding van de stedenbouwkundige is belangrijk; hij/zij moet zich niet opstellen als iemand die boven alle partijen staat en de regie heeft, maar als ruimtelijk ondernemer en adviseur met overzicht. Het is van belang een balans te vinden tussen een luisterende, adviserende rol en de rol van integrator die de algehele kwaliteit en de waarde voor de langere termijn bewaakt.

Kennis en vaardigheden

Om op de beschreven ontwikkelingen in te kunnen spelen en zijn/haar taak goed te kunnen vervullen, moet de stedenbouwkundige een aantal vaardigheden ontwikkelen en nieuwe kennis opdoen. Centraal daarbij staan het kunnen maken van verbindingen – tussen mensen, belangen vakgebieden en systemen – en een strategische manier van denken.

Op de eerste plaats dient de stedenbouwkundige een heel aantal procesvaardigheden te ontwikkelen/verbeteren:

- Partijen en hun belangen bij elkaar brengen

- Samenwerken
- Communiceren in woord en geschrift
- Luisteren
- Het proces begeleiden/faciliteren

Een andere vaardigheid die de stedenbouwkundige dient te ontwikkelen in relatie tot het proces is het ondernemer zijn. Hij/zij moet zelf initiatieven kunnen ontplooien, groepen opzoeken die een eigen initiatief ontwikkelen, en probleemeigenaren en investeerders zoeken.

Ook wordt het zeer belangrijk geacht voldoende kennis te hebben van andere vakgebieden. Vooral architectuur en landschapsarchitectuur worden daarbij genoemd, vanwege de schaal van de opgaven; enerzijds wordt de opgave fijnkorreliger en gaat het om accupunctuur-achtige ingrepen, anderzijds is ook de grote schaal van het landschap belang. Daarnaast is kennis en begrip van landschap en ecologische systemen nodig om duurzaam te kunnen ontwikkelen, ook in de stad.

Andere vakgebieden waar de stedenbouwkundige zich meer in zou moeten verdiepen zijn (plan)economie, beleid/bestuurskunde, politicologie, duurzaamheid, mobiliteit en planologie. De stedenbouwkundige moet kennis uit deze vakgebieden kunnen integreren en als het ware de rol van de andere expert (gedeeltelijk) kunnen overnemen.

De stedenbouwkundige moet door middel van ontwerpend onderzoek kunnen laten zien welke oplossingsrichtingen mogelijk zijn en die ruimtelijk kunnen vertalen. Een grote mate van contextgerichtheid (het luisteren naar betrokken partijen, kennis van andere vakgebieden, het bijhouden van ontwikkelingen in de samenleving, etc.) is daarbij gewenst.

Bij het onderzoeken van verschillende ruimtelijke oplossingsmogelijkheden wordt het gebruik van computertools zoals GIS en parametrische ontwerptools steeds belangrijk; hiermee kan verschillende informatie gecombineerd worden en de prestaties van het plan gemeten worden. De stedenbouwkundige zal zich dus hierin moeten bekwamen.

Tot slot moet de stedenbouwkundige ook zijn/haar traditionele stedenbouwkundige vakkennis en -vaardigheden blijven bijhouden; ontwerpcompetenties blijven belangrijk om waarde toe te kunnen voegen in het proces van het maken van de stad.

De opleidingen

Niet alle bovengenoemde kennis en vaardigheden kunnen in de opleiding aan de orde komen, daarvoor is deze simpelweg te kort. Daarnaast is een aantal vaardigheden sneller in de praktijk aan te leren.

Uit zowel de enquête, de interviews als wel de rondetafelgesprekken komt naar voren dat de opleidingen meer aandacht zouden moeten besteden aan communicatievaardigheden; in woord, geschrift én beeld. Ook het leren samenwerken met andere disciplines wordt belangrijk geacht. Daarnaast zou er meer aandacht moeten komen voor het denken in en analyseren van systemen, netwerken en processen en hoe deze hun neerslag vinden in de ruimte. Studenten moeten daarbij leren verbanden te leggen en verschillende belangen bij elkaar te brengen. Strategisch denken (welke rol kan het ontwerp (en de ontwerper) in verschillende situaties vervullen) wordt als een zeer belangrijke vaardigheid gezien en uit de interviews en rondetafelgesprekken komt dan ook naar voren dat opleidingen hier meer aandacht aan zouden moeten besteden, de geënquêteerden vinden echter dat deze vaardigheid het best in de praktijk geleerd kan worden.

Een van de kernvaardigheden die een student moet hebben is het schakelen tussen schalen, waarbij men leert wat de consequenties zijn van wat je op de ene schaal hebt bedacht voor de andere. In dit schakelen en het ontwerpen zou meer snelheid moeten ontstaan bij de studenten. Leren tekenen en reduceren zijn hierbij belangrijke vaardigheden. Uiteraard is en blijft het leren ruimtelijk denken en het kunnen verbeelden een belangrijke taak voor de opleidingen.

De opleidingen - en dan met name de technische universiteiten - wordt aangeraden meer aandacht te besteden aan de context van de stedenbouw; wat zijn de huidige vraagstukken waar de stedenbouwkundige aan kan bijdragen, welke verschillende opdrachtgevers kom je in de praktijk tegen en wat zijn hun belangen?

Naast een gebrek aan kennis van actuele vraagstukken, wordt van beide TU-opleidingen aangegeven dat het hun afgestudeerden/studenten schort aan praktijkervaring en kennis rondom meer praktische zaken, zoals wet- en regelgeving, financieringsmodellen en haalbaarheid. Het ontbreken van een verplichte stage bij de universiteiten wordt door de praktijk dan ook ervaren als een gemis. Studenten lopen daardoor niet alleen ervaring mis, maar hebben ook minder kans aangenomen te worden; veel bureaus en gemeenten nemen vaak mensen in dienst die ze al kennen. Daarnaast zijn stagiaires ook belangrijk voor de bureaus.

Bij het aannemen van mensen kijken verschillende werkgevers ook naar andere, meer persoonlijke competenties, zoals nieuwsgierigheid, pro-activiteit en erop uitgaan. Deze dingen zouden ook meer in de opleiding gestimuleerd kunnen worden.

Studenten van de academie lopen wel verplicht stage en hebben naast hun studie een baan in het vak. Deze combinatie van werk en opleiding wordt gezien als de kracht van de academies. Ook hebben mensen afkomstig van de academies. Wel zijn studenten van de academies minder goed in conceptueel theoretisch denken en hebben ze niet de combinatie van analytische en synthetische vaardigheden die TU-ers hebben.

De diversiteit van de verschillende opleidingen wordt ervaren als positief; het verschil in focus geeft een meerwaarde voor de praktijk. Verschillen in opleidingsniveau tussen universiteiten en academies zijn daarbij minder interessant dan de verschillen in specialisatie tussen alle opleidingen. De opleidingen moeten dus niet uniform worden, ook al moeten ze hun studenten allemaal een aantal basisvaardigheden meegeven.

Naast de diversiteit in opleidingen zou er ook gekeken kunnen worden naar de diversiteit in studenten; iedere student heeft andere competenties en de opleiding zou deze moeten versterken. Dit betekent dus adaptief onderwijs.

Tot slot

Ook als er steeds meer overlap met andere disciplines, het vak en de werkzaamheden van de stedenbouwkundige worden gezien als uniek en essentieel. De stedenbouw heeft dus zeker een toekomst, net als mensen die een stedenbouwkundige opleiding hebben genoten; deze mensen zijn breed inzetbaar, omdat ze zowel creatief als analytisch kunnen denken. In de praktijk blijkt dan ook dat veel afgestudeerden ook op andere functies terecht komen en daarin succesvol zijn.

7 Bijlagen

Bijlage A - Enquête

1. Onder welke categorie vielen uw *eerste* en *tweede* baan na uw studie? En onder welke categorie valt uw *huidige* baan? (meerdere antwoorden mogelijk)

Uitleg: om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de beroepspraktijk willen wij een representatieve steekproef doen. Hierbij maken wij gebruik van de loopbaanprofielen zoals opgesteld door de BNSP, waarvoor deze informatie van belang is.

	1e baan	2e baan (indien anders dan 1e)	Huidige baan (indien anders dan 1e of 2e)
Architectuur, stedenbouwkundig of landschapsarchitectuurbureau klein (2-9) – <i>als medewerker</i>	☐	☐	☐
Architectuur, stedenbouwkundig of landschapsarchitectuurbureau klein (2-9) – <i>eigen bureau</i>	☐	☐	☐
Architectuur, stedenbouwkundig of landschapsarchitectuurbureau middelgroot (10-29) – <i>als medewerker</i>	☐	☐	☐
Architectuur, stedenbouwkundig of landschapsarchitectuurbureau middelgroot (10-29) – <i>eigen bureau</i>	☐	☐	☐
Architectuur, stedenbouwkundig of landschapsarchitectuurbureau groot (30 of meer) – <i>als medewerker</i>	☐	☐	☐
Architectuur, stedenbouwkundig of landschapsarchitectuurbureau groot (30 of meer) – <i>eigen bureau</i>	☐	☐	☐
Ingenieursbureau	☐	☐	☐
Ministerie/nationale overheid	☐	☐	☐
Provincie/Regiobestuur	☐	☐	☐
Gemeente klein	☐	☐	☐
Gemeente middelgroot	☐	☐	☐
Gemeente groot (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Utrecht)	☐	☐	☐
Woningcorporatie	☐	☐	☐
Projectontwikkelaar	☐	☐	☐
Kennis- of onderzoeksinstituut	☐	☐	☐
ZZPer/freelancer	☐	☐	☐
Belangenorganisatie (zoals Deltametropool) of intermediaire organisatie	☐	☐	☐
Multinational	☐	☐	☐
Onderwijsinstelling/universiteit – als docent	☐	☐	☐
Onderwijsinstelling/universiteit – als onderzoeker	☐	☐	☐
Onderwijsinstelling/universiteit – als docent en onderzoeker	☐	☐	☐
Anders, nl: <input style="width: 150px; height: 40px;" type="text"/>	☐	☐	☐
Anders, nl: <input style="width: 150px; height: 40px;" type="text"/>	☐	☐	☐
Anders, nl: <input style="width: 150px; height: 40px;" type="text"/>	☐	☐	☐

2. Hoe lang bent u in uw huidige baan werkzaam geweest?

- 0-1 jaar
- 1-2 jaar
- 2-3 jaar
- 3-5 jaar
- 5-10 jaar
- 10 jaar of meer

3. Wat is uw positie binnen het bedrijf/de instantie waar u momenteel werkzaam bent?

4. Wat is de hoofdlocatie van het bedrijf/de instantie waar u momenteel werkzaam bent?

5. Wat is het totale aantal werknemers binnen uw huidige bedrijf/instantie?
(in fte?s/voltijds arbeidsplaatsen)

- 1
- 2-10
- 11-30
- 31-50
- 51-200
- 201-500
- 501-1000
- 5001 of meer
- Anders,
 nl:
- Onbekend

6. Hoeveel van dit totale aantal zijn als stedenbouwkundige werkzaam?
(in fte?s/volijds arbeidsplaatsen)

- 0
- 1
- 2-5
- 6-10
- 11-15
- 16-20
- 21-30
- 31-50
- 51-100
- 101-200
- 201 of meer

Anders,

nl:

Onbekend

7.
Hoe is dit aantal veranderd ten opzichte van ca. 5 jaar geleden?

- Sterk vermeerderd
- Licht vermeerderd
- Hetzelfde gebleven
- Licht verminderd
- Sterk verminderd
- Onbekend
- N.v.t.

8. Ruimte voor eventuele opmerkingen met betrekking tot uw loopbaanontwikkeling en bedrijfsgegevens

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for handwritten or typed notes related to career development and company information.

9. Wat zijn de belangrijkste werkvelden of thema's waar u zich *persoonlijk* mee bezig houdt? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Opgaveformulering
- Opgaven van inbreiding
- Opgaven van uitbreiding
- Ontwerpend onderzoek
- Wetenschappelijk onderzoek
- Regeneratie
- Regionaal ontwerp
- Ruimtelijk beleid
- Stedebouwkundig ontwerp
- Strategische gebiedsontwikkeling
- Supervisie
- Transformatie

Anders,

nl:

N.v.t.

10. Op welke schalen bent u *persoonlijk* het meest werkzaam? (meerdere antwoorden mogelijk)

- 1:50.000 of hoger
- 1:25.000/1:20.000
- 1:10.000
- 1:5.000
- 1:2.000
- 1:1.000
- 1:500
- 1:200 of lager

Anders,

- nl:
- N.v.t.

11. In welke fases van het proces bent u persoonlijk betrokken?

Bronnen fases: Plan Cycle Spatial Planning, E.D. Huslbergen & I. Kriens, TU Delft, 2003 en Referentiekader Duurzame Stedelijke Ontwikkeling

	Heel vaak	Vaak	Soms	Weinig	Nooit
Initiatiefase	☐	☐	☐	☐	☐
Analyse	☐	☐	☐	☐	☐
Visie ontwikkeling	☐	☐	☐	☐	☐
Doelstelling bepaling	☐	☐	☐	☐	☐
Programmafase	☐	☐	☐	☐	☐
Haalbaarheidsonderzoek	☐	☐	☐	☐	☐
Ex ante onderzoek/impact assessment	☐	☐	☐	☐	☐
Ontwerpfase	☐	☐	☐	☐	☐
Strategie ontwikkeling	☐	☐	☐	☐	☐
Ontwikkelingsfase	☐	☐	☐	☐	☐
Uitvoering	☐	☐	☐	☐	☐
Monitoring	☐	☐	☐	☐	☐
Evaluatiefase	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, nl: (indien n.v.t., kruis 'nooit' aan)	☐	☐	☐	☐	☐
<input type="text"/>					

12. Welke van de volgende producten maken deel uit van uw **huidige** werkzaamheden? Welke producten maakten **5 jaar geleden** deel uit van uw werkzaamheden? Welke producten verwacht u dat deel uit zullen maken van uw werkzaamheden **in de toekomst**? (meerdere antwoorden mogelijk)

NB: deze vraag wordt vervolgd op de volgende pagina

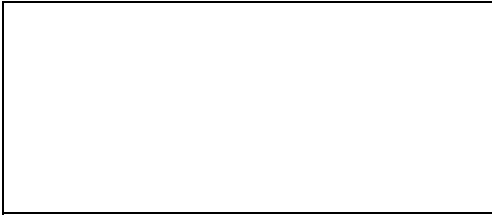
	Huidig	5 Jaar geleden	Toekomst
Beeldkwaliteitplan	☐	☐	☐
Beheer- en Onderhoudsplan	☐	☐	☐
Beleidsadvies/Beleidsnota	☐	☐	☐
Bestek	☐	☐	☐
Bestemmingsplan	☐	☐	☐
Bezonningsstudie	☐	☐	☐
Cultuure	☐	☐	☐
Digitalisering bestaande plannen (DURP)	☐	☐	☐
Evaluatie rapport	☐	☐	☐
Exploitatie- en ontwikkelingsplan	☐	☐	☐
(Grond)exploitatieplan	☐	☐	☐
Haalbaarheidsstudie – financieel	☐	☐	☐
Haalbaarheidsstudie – programmatisch	☐	☐	☐
Haalbaarheidsstudie – ruimtelijk	☐	☐	☐
Impact assessment/effectenstudie	☐	☐	☐
Landschapsontwikkelingsplan	☐	☐	☐
Massastudie	☐	☐	☐
Masterplan	☐	☐	☐
Milieu Effecten Rapportage	☐	☐	☐
Onderzoek ten behoeve van beleid	☐	☐	☐
Onderzoek ten behoeve van wetenschap	☐	☐	☐
Onteigeningsplan	☐	☐	☐
Openbare ruimte inrichtingsplan	☐	☐	☐

13. Vervolg op de vorige vraag:

Welke van de volgende producten maken deel uit van uw **huidige** werkzaamheden? Welke producten maakten **5 jaar geleden** deel uit van uw werkzaamheden? Welke producten verwacht u dat deel uit zullen maken van uw werkzaamheden **in de toekomst**? (meerdere antwoorden mogelijk)

	Huidig	5 Jaar geleden	Toekomst
Parkeernota	☐	☐	☐
Planologisch advies	☐	☐	☐
(Planschade) risicoanalyse	☐	☐	☐
Prijsvragen	☐	☐	☐
(Projectomgevings)vergunningen	☐	☐	☐
Publieks-/bewonersparticipatie	☐	☐	☐
Regionaal plan	☐	☐	☐
Ruimtelijke onderbouwing	☐	☐	☐
Startnotitie	☐	☐	☐
Stedebouwkundig plan	☐	☐	☐
Stedebouwkundig programma van eisen	☐	☐	☐
Stedelijk plan (?urban project?)	☐	☐	☐
Strategische gebiedsvisie	☐	☐	☐
Structuurvisie – gemeentelijk	☐	☐	☐
Structuurvisie – provinciaal	☐	☐	☐
Verkavelingsplan	☐	☐	☐
Verkeerscirculatieplan	☐	☐	☐
Verwervingsplan	☐	☐	☐
Visie	☐	☐	☐
Welstandsnota	☐	☐	☐
Zienswijze	☐	☐	☐
Anders, nl: <input type="text"/>	☐	☐	☐
Anders, nl: <input type="text"/>	☐	☐	☐
N.v.t.	☐	☐	☐

14. Zijn er werkzaamheden bij die **binnen uw organisatie** niet (meer) door stedeboekkundigen ondernomen worden maar waarvan u vindt dat zij wel een belangrijke bijdrage zouden kunnen leveren? Zo ja, welke?

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for the respondent to write their answer to question 14.

15. Ruimte voor eventuele opmerkingen met betrekking tot uw werkzaamheden en verantwoordelijkheden

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for handwritten or typed notes related to the activities and responsibilities mentioned in the text above.

16. Wat is **binnen uw organisatie** de verhouding tussen (stedebouwkundige) projecten in Nederland en in het buitenland?

- Alleen projecten in Nederland → [Ga verder met vraag 19.](#)
- Meer projecten in Nederland
- Gelijke hoeveelheid projecten in Nederland en buitenland
- Meer projecten in buitenland
- Alleen projecten in buitenland
- Onbekend

17. In hoeverre is het aantal buitenlandse projecten veranderd ten opzichte van ca. 5 jaar geleden?

- Sterk vermeerderd
- Licht vermeerderd
- Hetzelfde gebleven
- Licht verminderd
- Sterk verminderd
- Onbekend

18. In welke landen is **uw organisatie** vooral actief?

- België en Luxemburg
- Duitsland
- Frankrijk
- Engeland
- Oost-Europa
- Overig
- Europees,
 nl:
- Noord-Amerika
- Latijns-Amerika
- Afrika
- India
- China
- Midden-Oosten
- Overig
- Azië,
 nl:
- Australië
- Anders,
 nl.
- Onbekend

19. Ruimte voor eventuele opmerkingen met betrekking tot de binnenlandse/buitenlandse projecten binnen uw bedrijf/organisatie

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for handwritten or typed notes related to the projects mentioned in the text above.

20. Welke van de onderstaande kennis/vaardigheden van stedenbouwkundigen vindt u belangrijk, en waar dienen deze ontwikkeld te worden: in de *opleiding*, in de *praktijk* of door middel van *bij- en nascholing*? (meerdere antwoorden mogelijk)

NB: deze vraag wordt vervolgd op de volgende pagina

Bron vaardigheden: gebaseerd op Eindtermen zoals gedefinieerd in Eindadvies Beroepservaringsperiode (projectgroep Wat, 2011) en eindtermen uit Course and Examination Regulations, Master of Science Architecture, Urbanism & Building Sciences, TU Delft 2011–2012

	Ja, in de <i>opleiding</i>	Ja, in de <i>praktijk</i>	Ja, d.m.v. <i>bij- en nascholing</i>
ONTWERPEN			
(Ruimtelijke) analyse	☐	☐	☐
Ruimtelijk denken/plannen	☐	☐	☐
Integraal ontwerpen/disciplines kunnen integreren	☐	☐	☐
Strategisch denken	☐	☐	☐
Visie ontwikkelen	☐	☐	☐
Door verschillende schalen heen kunnen werken	☐	☐	☐
Implementatie en realisatie	☐	☐	☐
ONDERZOEKEN			
Analyse	☐	☐	☐
Programma ontwikkelen	☐	☐	☐
Onderzoek	☐	☐	☐
OMGEVINGSGERICHTHEID			
Doorzien van context ? beleidsmatig, technisch, fysiek, maatschappelijk	☐	☐	☐
Wettelijke en juridische kennis	☐	☐	☐
Financiële kennis/planeconomie	☐	☐	☐
Procesmatige kennis	☐	☐	☐
ORGANISEREN			
Partijen bij elkaar brengen	☐	☐	☐
Supervisie	☐	☐	☐
Kennis van projectorganisatie	☐	☐	☐
Kennis van bureauorganisatie	☐	☐	☐

21. Vervolg op de vorige vraag:

Welke van de onderstaande kennis/vaardigheden van stedenbouwkundigen vindt u belangrijk, en waar dienen deze ontwikkeld te worden: in de opleiding, in de praktijk of door middel van bij- en nascholing? (meerdere antwoorden mogelijk)

Bron vaardigheden: gebaseerd op Eindtermen zoals gedefinieerd in Eindadvies Beroepservaringsperiode (projectgroep Wat, 2011) en eindtermen uit Course and Examination Regulations, Master of Science Architecture, Urbanism & Building Sciences, TU Delft 2011–2012

	Ja, in de <i>opleiding</i>	Ja, in de <i>praktijk</i>	Ja, d.m.v. <i>bij- en nascholing</i>
ONDERNEMEN			
Opdrachtverwerving	☐	☐	☐
Kennis van selectieprocedures	☐	☐	☐
SAMENWERKEN			
Samenwerken	☐	☐	☐
COMMUNICEREN			
Algemene communicatie- en presentatievaardigheden	☐	☐	☐
Visualisatietechnieken	☐	☐	☐
Software vaardigheden ? Autocad en aanverwanten	☐	☐	☐
Software vaardigheden ? Adobe Creative suite (Photoshop, Indesign, Illustrator)	☐	☐	☐
Software vaardigheden – GIS	☐	☐	☐
REFLECTEREN			
Inzicht in de positie van de stedenbouwkundige (rol en verantwoordelijkheid)	☐	☐	☐
Anders, nl: <input type="text"/>	☐	☐	☐
Anders, nl: <input type="text"/>	☐	☐	☐
N.v.t.	☐	☐	☐

22. Als uw medewerkers en/of collega's afkomstig zijn van een van onderstaande opleidingen, kunt u dan aangeven in hoeverre deze opleiding uws inziens voldoende basis (kennis/vaardigheden) geboden heeft voor het uitvoeren van werkzaamheden binnen uw organisatie?

	biedt voldoende basis	schiet tekort	n.v.t.	vaardigheid die met name tekort schiet
TU Delft	☐	☐	☐	<input type="text"/>
TU Eindhoven	☐	☐	☐	<input type="text"/>
Academie van Bouwkunst Rotterdam	☐	☐	☐	<input type="text"/>
Academie van Bouwkunst Amsterdam	☐	☐	☐	<input type="text"/>
Academie van Bouwkunst Tilburg	☐	☐	☐	<input type="text"/>

23. Waar haalt u zelf benodigde aanvullende of nieuwe kennis/vaardigheden vandaan?

	Vaak	Soms	Nooit
Vakliteratuur	☐	☐	☐
Cursus	☐	☐	☐
Collega's	☐	☐	☐
Internet	☐	☐	☐
Externe adviseurs	☐	☐	☐
Excursies	☐	☐	☐
Workshops/Challenges/Charettes	☐	☐	☐
Anders, nl: (indien n.v.t., kruis 'nooit' aan)	☐	☐	☐
<input type="text"/>			

24. Wat is volgens u de unieke bijdrage van de stedenbouwkundige aan de werkzaamheden binnen uw organisatie?

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for the respondent to provide their answer to the question above.

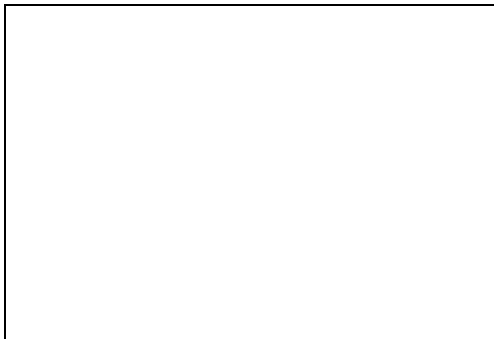
25. Ruimte voor eventuele opmerkingen met betrekking tot de vaardigheden van stedenbouwkundigen

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for handwritten or typed notes related to the skills of urban planners.

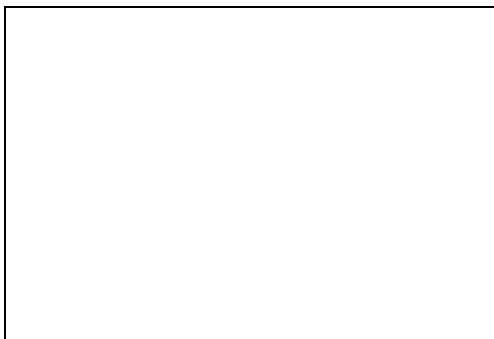
Nieuwe werkvelden

Bij deze toekomstgerichte vragen is bewust gekozen voor open vragen. Wij willen u uitnodigen om hier dieper in te gaan op hoe u denkt dat het vakgebied zich mogelijk zal gaan ontwikkelen.

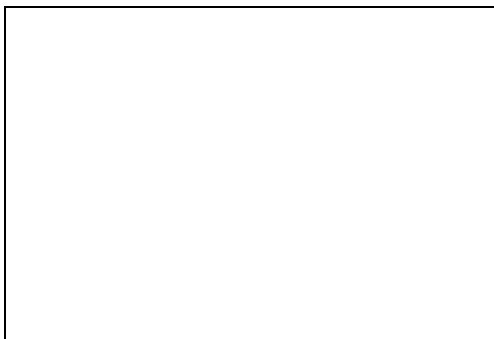
26. Hoe denkt u dat de beroepspraktijk zich de komende tien jaar zal ontwikkelen?

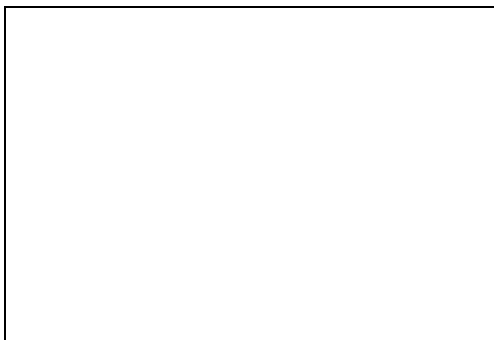
27. Wat ziet u daarbij als mogelijke kansrijke werkvelden?

28. Welke initiatieven zouden kunnen worden ontplooid om deze kansen te verzilveren?

29. Moeten deze initiatieven door de stedenbouwkundige discipline zelf ontplooid worden of door externe partijen?

30. Welke eventuele aanvullende kennis/vaardigheden zouden nodig zijn bij stedenbouwkundigen om in te kunnen spelen op deze nieuwe werkvelden? En waar zouden deze ontwikkeld moeten worden, in de praktijk, in het reguliere onderwijs, of door middel van bij- en nascholing?

	Praktijk	Regulier onderwijs	Bij- en nascholing
1. <input type="text"/>	☐	☐	☐
2. <input type="text"/>	☐	☐	☐
3. <input type="text"/>	☐	☐	☐
4. <input type="text"/>	☐	☐	☐
5. <input type="text"/>	☐	☐	☐

31. Ruimte voor eventuele opmerkingen met betrekking tot nieuwe werkvelden

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for handwritten or typed notes related to the section header above it.

32. Wat is uw naam? (optioneel)

33. Wat is uw geslacht?

M

V

34. Wat is uw geboortedatum?

1930–1939

1940–1949

1950–1959

1960–1969

1970–1979

1980–1989

35. Waar heeft u uw opleiding gevolgd? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Technische Universiteit Delft
- Technische Universiteit Eindhoven
- Academie van Bouwkunst Amsterdam
- Academie van Bouwkunst Rotterdam
- Academie van Bouwkunst Tilburg

Anders,

nl:

36. Wat was uw afstudeerrichting? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Architectuur
- Stedebouw
- Duaal (architectuur + stedebouw)
- Landschapsarchitectuur

Anders,

nl:

37. Wat was uw afstudeerjaar? (meerdere antwoorden mogelijk)

- 1950–1959
- 1960–1969
- 1970–1979
- 1980–1989
- 1990–1999
- 2000–2009
- Vanaf 2010

38. Beschouwt u zichzelf als stedenbouwkundige?

Ja

Soms (bijvoorbeeld bij sommige projecten)

Nee

39. Ruimte voor eventuele opmerkingen met betrekking tot uw persoons- en opleidingsgegevens

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for handwritten or typed notes related to the user's personal and educational information.

Bijlage B - Interviewverslagen

Interview Laura de Bonth en Dirk Verhagen

Afgenomen door Marjolein Pijpers-van Esch op 18/07/12

Dirk Verhagen heeft een Bouwmanagement gestudeerd aan de Hogeschool van Amsterdam, daarna het schakelsemaster aan de TU Eindhoven gevolgd en heeft vervolgens de master Urbanism aan de TU Delft gedaan (cum laude). Laura de Bonth heeft Civiele Techniek met specialisatie Stedebouw gestudeerd aan de Avans Hogeschool Tilburg, het schakelsemaster aan de TU Delft gedaan en heeft eveneens de master Urbanism aan de TU Delft gedaan (cum laude). In 2007 zijn ze samen Urban Synergy begonnen.

Het succes van Urban Synergy

Dirk en Laura zien het benadrukken van de gebruikers in hun ontwerpen als belangrijke reden voor het succes van Urban Synergy. Het betrekken van gebruikers, het verhaal en de cultuur van een plek was ook een belangrijke reden voor het starten van een eigen bureau. Toen ze net begonnen sloeg dit nog niet zo aan, maar sinds de crisis zien ze de vraag naar hun werkzaamheden behoorlijk groeien; de crisis vraagt om meer doelgroepgericht werk. Het is daarbij belangrijk om goed te luisteren en eerst uit te zoeken waar iemands probleem ligt, om vervolgens met een ontwerp een oplossing te kunnen bieden. Ook belangrijk is het betrekken van bewoners/gebruikers. Urban Synergy zoekt steeds naar creatieve manieren om dit voor elkaar te krijgen, zo gaan ze de straat op om mensen te interviewen en organiseren ze verschillende events, bijvoorbeeld met een cultureel producent.

Een ander uitgangspunt voor het opzetten van het eigen bureau was om een mediatorrol te kunnen vervullen tussen wetenschap/opleiding en praktijk, omdat ze ervoeren dat opleiding en praktijk niet op elkaar aansluiten. Helaas is het contact met de universiteit min of meer verdwenen, maar de onderzoekende, analyserende houding is overeind gebleven. Deze houding slaat aan bij de opdrachtgevers en heeft meerdere concrete projecten opgeleverd, zoals een onderzoek naar sociaal veilige stedenbouw in samenwerking met een space-syntax specialist en een criminoloog (vertalen van onderzoeksresultaten naar de praktijk) en een ontwerpend onderzoek naar de verbeteringsmogelijkheden van de openbare ruimte met en voor bewoners.

Samenwerkingsverbanden

In de eerste jaren heeft Urban Synergy zich niet op één specialisme gericht, maar heeft juist zoveel mogelijk soorten opdrachten aangenomen en is verschillende samenwerkingsverbanden aangegaan. Op deze manier is het mogelijk een goed beeld te krijgen van welke vragen er in de praktijk spelen en gaandeweg verschillende dingen te leren en uit te vinden waar de eigen

expertise ligt. Het zorgt ook voor een breed netwerk. Er wordt samengewerkt met verschillende disciplines, regelmatig zijn dat andere stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten, planologen, verkeerskundigen, en een cultureel producent (wat bindt mensen aan de plek, hoe kun je grote groepen mensen betrekken). Sommige samenwerkingsverbanden zijn erg vruchtbaar, zo wordt er vaak samengewerkt met Miranda Reitsma, de voormalig provinciaal adviseur van de provincie Noord-Holland.

Belangrijke thema's voor de toekomst

Participatie zal in de toekomst veel belangrijker worden. Urban Synergy past participatie toe bij het opknappen van de openbare ruimte in jaren '70 wijken. Ze hebben daarbij een prijsvraag uitgeschreven onder bewoners voor verbetervoorstellen, waarvan er drie echt uitgewerkt worden. Over het algemeen zijn de reacties daarbij heel positief. Bewoners weten zelf niet goed wat er mogelijk is, maar willen wel graag verbetering. Vaak kan dit al voor relatief weinig geld, met grote effecten.

Voor dit project heeft Urban Synergy op een andere manier dan gebruikelijk acquisitie gevoerd; ze hebben zelf het initiatief genomen voor het onderzoek en hebben vervolgens brieven naar 60 gemeenten verstuurd met vraag om mee te doen. Daarvan doen er nu 5 mee met concrete projecten. Wellicht is zo'n manier van acquisitie voeren in de toekomst vaker nodig.

Niet alleen op kleine schaal, maar ook op grote schaal wordt participatie belangrijk; verschillende partijen (grotere bedrijven, hoogheemraadschappen, boeren, energiemaatschappen, etc) uit de regio moeten bij projecten betrokken worden om dingen van de grond te krijgen, nu er niet meer zoveel overheids gelden zijn.

Het terugtrekken van de overheid leidt ook tot de vragen over het opdrachtgeverschap. Stedebouwkundigen kunnen (mee)zoeken naar wie de opdrachtgever of probleemeigenaar nu eigenlijk is, door zich als ontwerpers dienstbaar op te stellen voor verschillende groepen en inzichtelijk te maken wat er speelt in een gebied en waar gedeelde belangen liggen of de pijnpunten. Naar alle waarschijnlijkheid worden dat steeds vaker combinaties van partijen die normaal gesproken niet echt samenwerken. Vooral in landschappelijke regionale projecten leidt dit nu nog vaak tot weerstand omdat men vindt dat landschap een overheidstaak is. Wel liggen hier grote opgaven die de benadering van een stedebouwkundige kunnen gebruiken.

Over de opleidingen

Het positieve aan hun opleiding aan de HTS was het lopen van verschillende stages en het hebben van docenten met verschillende expertises uit de praktijk, zoals ontwerpers, ambtenaren van de gemeente en juristen. De opdrachten waren vaak vragen van de gemeente, of

werden aan de hand van praktijkvoorbeelden besproken. Ook waren er veel colleges waarin praktijkvoorbeelden behandeld werden. Laura en Dirk ervaren dat stagiaires die van de TU komen vaak nauwelijks een idee hebben hoe het er in de praktijk aan toe gaat. De studenten komen vaak met grote uitgewerkte masterplannen aan, maar weten niet wat de huidige vraagstukken zijn. Vaak wordt dat door stagiaires als reden aangedragen om stage te willen lopen, om te zien hoe het er in de praktijk aan toegaat. Eigenlijk zou iedere student verplicht een half jaar bij een bureau moeten werken, of de praktijk zou naar de universiteit moeten komen, bijvoorbeeld d.m.v. workshops en lezingen, of als visiting critic bij het ontwerpproject. Dit is vooral in de eerste jaren belangrijk; bij het afstuderen moet de student losgelaten worden.

Het conceptueel-theoretisch denken wat de TU onderwijst is wel goed, net als het analyseren van de verschillende schaalniveaus en gebieden. In de tijd dat Dirk en Laura op de TU Delft zaten hebben ze vooral veel geleerd van buitenlandse studenten; verschillende visies en manieren van aanpakken. Het viel hen op dat bij de TU Delft weinig praktijkvoorbeelden worden toegelicht of verschillende manieren van werk onderwezen worden.

In praktijk zie je dat je als stedenbouwkundige vaak als schakel tussen verschillende partijen opereert. Op de TU zou je misschien kunnen leren hoe je je ontwerpqualiteiten en ruimtelijk denken in kan zetten in dergelijke opgaven waarbij diverse partijen betrokken zijn.

Laura en Dirk merken op dat mensen afkomstig van academies betere ontwerp- en verbeeldingsvaardigheden hebben dan mensen afkomstig van de universiteit en dat deze ook vaker een eigen bureau beginnen.

Hoe om te gaan met beleid/politiek leer je volgens Dirk en Laura in de praktijk wel, dit hoeft in de opleiding niet aan de orde te komen.

Vaardigheden

De stedenbouwkundig ontwerper moet meer procesvaardigheden gaan ontwikkelen; hoe zet je dingen op, welke partijen en expertises zijn er bij nodig, hoe betrek je mensen bij een project, en hoe breng je mensen bij elkaar? Dit soort vaardigheden zijn wellicht moeilijk aan te leren in de opleiding en zijn daarnaast persoonsafhankelijk. Wel belangrijk is dat studenten leren goed naar de vraag te zoeken en dingen aan elkaar leren te verknopen. Een stedenbouwkundige moet niet alleen maar procesmanager worden; hij/zij moet wel specialist blijven in de stedenbouw, als onderzoeker en/of ontwerper.

Interview Duzan Doepel

Afgenomen door Marjolein Pijpers-van Esch op 14/08/12

Duzan Doepel heeft een eigen architectenbureau en is sinds 9 maanden 2 dagen in de week professor van de leerstoel duurzame architectuur en stedenbouw bij het RDM kenniscentrum. Daarnaast is hij lid van de adviescommissie voor internationale projecten van het Stimuleringsfonds voor Architectuur. Belangrijk voor de leerstoel bij het RDM is de verbinding tussen onderzoek en praktijk d.m.v. onderwijs; er worden dan ook echte projecten uitgevoerd met de studenten. De opdracht van het RDM was in de leerstoel hetzelfde te doen als Duzan in de praktijk doet met zijn architectenbureau.

Leerstoel Duurzame Architectuur en Stedebouw

Duzan's interesse ligt bij de fysiek-ruimtelijke kant en de proceskant; als ontwerper moet je met een fysiek ontwerp en slimme processen sociaal-economisch en ecologisch kapitaal creëren. Duurzaam ontwerpen is integraal ontwerpen en dat is complex. De leerstoel kan zich echter maar met een deel van die complexiteit bezighouden en focust zich op het klimaat als instrument voor ontwerp. Het gaat erom met klimaat- en comfortparameters een beter gebouw te maken, ofwel bioklimatisch parametrisch ontwerpen. De leerstoel wil parametrisch ontwerpen inzetten – niet puur om vormen te genereren zoals nu veelal gebeurt – maar in combinatie met software om prestaties te meten om zo tot een beter ontwerp te komen. In een slecht proces worden subjectief parameters (randvoorwaarden) gekozen die resulteren in een vorm. Bij een integrale benadering kunnen parameters gedefinieerd worden met betrekking tot allerlei gewenste prestaties. Daarmee wordt wel de complexiteit verhoogd. Parametrisch ontwerpen is een tool om met die complexiteit om te gaan. Duzan wil het parametrisch bioklimatisch ontwerpen inzetten op zowel gebouwschaal als gebiedsschaal. Daarmee wil hij niet alleen de energievraag reduceren, maar ook de uitwisseling van stromen en eco-efficiency mogelijk maken.

Het efficiënt gebruiken van grondstoffen is een logisch vertrekpunt voor ontwerp, want dat betekent slim bioklimatisch ontwerpen enerzijds, en anderzijds het optimaal benutten van materiaal, energie en reststromen. Dat beïnvloedt de manier waarop fysiek-ruimtelijke structuren vormgegeven moeten worden. Elk van deze systemen heeft zijn eigen grens en schaal. Als ontwerper moet je zoeken naar de interface tussen die systemen, want dat creëert de fysiek-ruimtelijke parameters waar je als ontwerper iets mee kan.

Voor de leerstoel (en de praktijk) is het verduurzamen van de bestaande voorraad het grootste vraagstuk, duurzame nieuwbouw ontwikkelen is makkelijker. Ook is een solitair gebouw

makkelijker in vergelijking tot een cluster of buurt.

Het consortium tussen RDM, de Academie van Bouwkunst, en de marktpartijen in het IBB (instituut voor bouw en bedrijf) koppelt onderwijs en onderzoek aan concrete projecten, zoals het maken van een cluster van prototypes van duurzame woningen. Hierbij worden materialen uit de sloop gebruikt en worden passiefhuisprincipes toegepast. Ook krijgen vier bestaande woningen een 'retrofit' met bio-based gevels, waarin mogelijk het opwekken van energie geïntegreerd is.

Daarnaast gaat de leerstoel met TNO onderzoeken hoe binnenstedelijke verdichting ingezet kan worden om het klimaat van de stad te verbeteren, bijvoorbeeld door het werpen van schaduw door gebouwen, het uitwisselen van energie tussen gebouwen en het toevoegen van groen.

Belangrijke thema's voor de toekomst

De dubbele klap van peak oil en klimaatverandering verandert het krachtenveld, ook voor de stedenbouw. De stedenbouw moet op zoek naar slimme modellen die het energie- en klimaatvraagstuk oplossen, evenals naar processen hoe dat te organiseren en te financieren. Meer dan architectuur heeft stedenbouw te maken met complexe processen, vanwege het aantal stakeholders.

Door de economische crisis verschuift de markt; de markt wordt belangrijker en de gemeente wordt meer facilitator. Door de crisis werken de traditionele grondexploitatiemodellen niet meer en niemand is bereid vastgoed te devalueren. Daardoor zit de markt op slot.

Veranderingen zullen waarschijnlijk eerst op kleine schaal (gebouw) plaatsvinden, omdat op deze schaal de risico's nog aanvaardbaar zijn. De tijd van masterplanning en grootschalige uitvoeringstrajecten is voorbij, ingrepen zullen op kleinere schaal plaatsvinden. De analyse op grote schaal – regionaal of hoger - blijft echter noodzakelijk, vanwege grootschalige systemen zoals mobiliteit en economie. Het ontwerpen door de schalen heen blijft dus belangrijk. Hierin loopt het onderwijs achter.

Ook belangrijk zijn demografische veranderingen; de Randstad groeit en krimpt tegelijk. We moeten compacter bouwen en daarbij groen veilig stellen. Beslissingen hierover moeten op regionale schaal plaatsvinden, en dus moet de stedenbouw de politiek beïnvloeden.

Krimp wordt gezien als bedreiging (vooral sociaal-economisch), maar hoe kunnen we ervoor zorgen dat het juist een kans is? Krimp/verdunnen kan meer kwaliteit opleveren, maar hoe maak je dat mogelijk en hoe verhoudt zich dat tot de grotere schaal (regio, nationaal, internationaal). Ook hier is weer een analyse op netwerk niveau nodig. Concepten als de

cirkelstad, waarbij de economie in de regio gehouden wordt (materialen uit regio gebruiken, energieopwekking etc.) zijn hierbij veelbelovend.

Ook vergrijzing wordt steeds belangrijker, bijvoorbeeld in relatie tot klimaatverandering: voor ouderen hebben we koelere steden nodig.

De basis ingrediënten van de stedebouw: programma, ontsluiting, mobiliteit, en waterhuishouding zullen altijd relevante thema's blijven.

Stimuleringsfondsaanvragen

Een van de doelstellingen van het Stimuleringsfonds voor Architectuur is de Nederlandse stedebouw en architectuur te promoten in buitenland. Bureaus die nu goed draaien zitten in de landen die nu groeien: China, India en Brazilië (misschien vanwege aankomend WK, maar er zijn sowieso meer aanvragen voor projecten in Zuid-Amerika). Ook in Engeland worden veel projecten gedaan door Nederlandse ontwerpers; Engeland heeft geen sterke eigen traditie in stedenbouw. In Afrika gebeurt niet zoveel. Internationaal profileren Nederlandse bureaus zich vooral op het gebied van water en watermanagement. Ook wordt het duurzaam ontwerpen wordt gepromoot, maar dit is vaak alleen cosmetisch.

Vaardigheden

Er is sprake van een steeds toenemende complexiteit in de stedebouwkundige opgaven, mede vanwege de vraag naar duurzaamheid. In het verleden hebben vanwege de toenemende complexiteit (en welvaart) de rol van ingenieurs losgelaten, waardoor er meer specialisatie in de bouw ontstond. Nu zie je dat computertools belangrijk worden om met complexiteit om te gaan. Stedebouwkundigen zouden moeten leren werken met zulke computertools. Computertools helpen om inzicht te krijgen in de invloed van alle parameters. Men moet zich daarbij realiseren dat een parametrisch model geen ontwerp is, het is een raamwerk waarin je grip krijgt op de effecten van je keuzes, dat moet alsnog vertaald worden in een ontwerp. Parametrisch ontwerpen heeft waarschijnlijk nu een slechte naam, vanwege de associatie met de vorm. Met hoe meer parameters je als ontwerper om kan gaan, hoe beter je product. Vanuit ervaring doe je een aantal dingen hetzelfde als vroeger, maar het is nodig varianten te checken met tools, of met adviseurs, maar dan moeten die adviseurs meer in het begin van het proces aanwezig zijn, en moet het proces communicatiever worden.

De complexiteit van duurzaamheid maakt waarschijnlijk dat architecten/stedenbouwers er huiverig voor zijn; het maakt het ontwerpen moeilijker.

Architecten als stedebouwkundigen

Duzan vindt architecten die stedenbouwen plegen gevaarlijk. Architecten zijn geen

stedenbouwers, het is echt een ander vak. Het voordeel om als architect naar de grotere schaal te kijken ligt in de interactie van het gebouw met zijn omgeving en dit is nodig voor duurzaam ontwerpen. Een architect kan wel een klein stedelijk interieur, zoals een plein of de directe omgeving van een gebouw ontwerpen, maar hij/zij mist de nuances van een opgeleide stedenbouwkundige voor het vormgeven aan de stad, zoals bijvoorbeeld de overgang tussen openbaar en privégebied. De complexiteit van een stad is veel groter. Door veel ervaring kan je er als architect echter wel iets zinnigs over zeggen.

Over de opleidingen

Onderwijs loopt per definitie achter op praktijk, omdat het veld zo snel verandert. Duzan heeft zelf geen stedenbouwkundige opleiding gehad, dus vindt verbeteringen aan de opleiding moeilijk benoemen. Hij mist in het algemeen in Nederland - ook in de architectuuropleiding - het besef dat duurzaamheid een integraal onderdeel van het onderwijs moet zijn. Het is geen concept of vakje waar je voor kiest, het is een manier van denken die elke ontwerper moet hebben. Daar loopt Nederland achter ten opzichte van andere landen. Duzan is in Zuid-Afrika opgeleid. Daar werd het woord duurzaamheid nooit genoemd; duurzaamheid was gewoon noodzaak door gebrek aan geld. In Nederland wordt duurzaamheid gezien als een keuze, een van de vele uit het pluralistische postmodernistische tijdperk. Het ontbreekt helaas aan hele goeie mainstream voorbeelden van duurzame architectuur die kunnen concurreren met het consumentisme en de image-building van het pluralisme. Duurzaamheid moet normaal worden.

Interview Paul Gerretsen

Afgenomen door Egbert Stolk

“We zijn te afwachtend als discipline”.

“Business leer je in de praktijk”.

Paul Gerretsen is ‘agent’ van de Vereniging Deltametropool sinds 1 april 2008. Hij heeft architectuur gestudeerd en stedenbouw aan de ETH, heeft een atelier geleid bij VROM, gewerkt bij MaxWan, is atelier-meester geweest bij atelier Zuidvleugel. De vakliteratuur die Gerretsen leest loopt uiteen. Niet alleen stedenbouw maar ook sociologie. Wel Nederlandstalige vaktijdschriften, maar geen wetenschappelijke journals. Wat hem stoort is dat in de vakliteratuur te weinig beschouwend is. Dit ziet hij als een van zijn persoonlijke uitdagingen: zelf schrijven verplicht tot zelf positie innemen.

Gerretsen heeft veel ervaring met studenten stedenbouw van de TU Delft, met name de internationale EMU studenten ervaart hij als zeer goed. Hij werkt altijd met ontwerpers (en niet met planologen, ‘daar heb je niet zo veel aan’ [wellicht beter om hem hier niet op te citeren]). Zijn team bij de Vereniging Deltametropool is zeer divers en bestaat naast uit TU Delft mensen uit mensen van de AA (London), de Academie van Bouwkunst te Rotterdam, en mensen uit België en Duitsland. Het onderscheid tussen de academies en de TU’s is volgens Gerretsen lastig te maken. Zoals het nu is zijn de academies zijn een soort ‘TU-light’ – een situatie die volgens hem prima is.

Met betrekking tot de vaardigheden die de studenten moeten meekrijgen in de opleiding heeft Gerretsen een duidelijke mening. Een tweetal punten hebben we nader besproken. [1] Wat hem opvalt is dat strategisch inzicht bij de studenten mist, terwijl dit cruciaal is voor regionaal ontwerpen als vakgebied – hierbij gaat het om een basaal inzicht in het krachtenveld van besturen/provincies/maatschappelijke organisaties. Hiervoor is een basale kennis van politiek, bestuurskunde, wet- en regelgeving noodzakelijk. [2] Een vaardigheid die getraind zou kunnen worden op de universiteiten is het *creatief omgaan* met data/GIS, aan ‘hardcore’ GIS experts heb je in de praktijk namelijk niet zoveel.

[De vereniging Deltametropool is een interessante testcase als het gaat om het ‘vermarkten’ van kennis – vele betrokken partijen, onderzoek *en* ontwerp – hier hebben we het uitgebreid over gehad]

Gerretsen ziet geen fundamenteel onderscheid tussen ontwerp en onderzoek. Echter, de verwetenschappelijking van de opleiding aan de TU Delft lijkt echter meer problemen op te roepen dan op te lossen: een distantiering van het maatschappelijke proces in combinatie met kennis die op de plank blijft liggen. Een aantal lichtpunten: het NWO project m.b.t. de duurzaam bereikbare randstad. Hierbij staat de maatschappelijke opgave centraal, en vervult de universiteit een slijpsteen – in plaats van dat de universiteit zelf probeert een product te verkopen. Een samenwerking met Igor Mayer (TBM) in het project SprintStad is wel goed bevallen, maar een vergelijkbare samenwerking met de faculteit Bouwkunde is lastig gebleken. Alhoewel er goede banden bestaan met individuen is het lastig om als Vereniging ook daadwerkelijk een partij te zijn in (bijvoorbeeld Europees) onderzoek – en andersom is het lastig om de TU te betrekken bij concrete projecten van de vereniging. Het advies is dan ook dat Urbanism een meer heldere positie moet innemen i.r.t. praktijkpartijen en met name het benutten van deze marktpartijen in het doen van gezamenlijk onderzoek.

Nieuwe markten vinden kan zoals de Vereniging zelf al doet: het zoeken naar ‘crossovers’ tussen verschillende vakgebieden is een vruchtbare weg voorwaarts voor de stedenbouw. Zoals crossovers tussen ruimte en mobiliteit, ruimte en economie, ruimtelijke ordening en cultuur/landschap. Vruchtbare combinaties zijn echter lastig op voorhand te bepalen, het is een kwestie van vroeg herkennen wat er in de markt speelt. Over onderzoek door ontwerp bureaus in deze is hij kritisch: zelfs deze partijen blijken niet goed in staat deze ontwikkelingen te herkennen en om te zetten naar onderzoeksopgaven. Zie het stranden van diverse pogingen van ontwerp bureaus om onderzoeks-takken op te zetten. De Vereniging zelf is door het uitgebreide netwerk van partners beter in staat deze trends aan te voelen en erop in te spelen, maar loopt tegen eerder genoemde problemen aan in relatie tot de academische wereld.

Als het gaat om de toekomst ziet Gerretsen een verdere ontwikkeling naar lossere werkverbanden van kleine en flexibele individueel of collectief opererende professionals. Wat betreft de opgaven moeten we durven opschalen naar een noordwest Europese schaal, de schaal van de ABC, Vlaanderen erbij betrekken en ons meer richten op *systemen*. Als het gaat om de positie van het vakgebied is zijn adagium: ‘niet zeuren maar mengen’. Dus geen achterhoedegevecht aangaan met juristen, klagen over het MIRT – maar een meer proactieve houding ten opzichte van opgaven die van directe invloed zijn op ons vakgebied.

Interview Jos Hartman

Afgenomen door Marjolein Pijpers-van Esch op 21/09/12

Jos Hartman heeft landschapsarchitectuur gestudeerd in Wageningen en heeft tijdens zijn studie een semester Stedebouw & Landschapsarchitectuur aan de TU Delft gevolgd. Sinds 2005 volgt hij de opleiding Stedebouw aan de Rotterdamse Academie van Bouwkunst. Hij heeft gewerkt bij Hollandschap BV en Rein Geurtsen & partners. Sinds 2010 werkt hij bij ZUS [Zones Urbaines Sensibles].

Over de opleidingen

Het onderwijs in Wageningen (1999-2005) was vrij schools (bijvoorbeeld het reproduceren van historische tuinen, ordeningselementen en boomsoortenkennis). De opleiding voorzag in traditionele kennis over de ruimtelijke ordening, landschapsprocessen, hydrologie, ecologie, de filosofische en theoretische achtergronden van het vak en het historische kader. In principe niks mis mee want men leerde een bepaalde mate aan ambachtelijkheid en ingenieursschap. Het aanbod in de eerste jaren voorzag echter niet in een kritisch perspectief, en de actualiteit was soms ver te zoeken. Het ontwerponderwijs was met name gericht op een methodische wijze om te gaan met een ruimtelijk probleem. Men leerde oplossingsgericht voort te borduren op de ondergrond, te schakelen tussen schalen en te sturen op landschappelijke processen (de klassieke lagenbenadering). Deze analytische werkwijze resulteerde in een ordening, een ruimtelijk casco of raamwerk. Er werd een duidelijk beeld geschetst van wat een Wageningse landschapsarchitect zou moeten zijn. Er was binnen het onderwijs echter nauwelijks sprake van een blik naar buiten, een aanmoediging om te kijken naar referenties en alternatieve ontwerphoudingen, de positionering tot de andere ontwerpdisciplines, enz. Het onderwijs en de ontwerpbenadering in de eerste jaren gaf de opleiding in Wageningen een soort van dogmatisch, isolationistisch karakter, er was weinig aandacht voor de actualiteit. Er was geen aanmoediging tot een proactieve houding, maar in principe was die vrijheid er wel. Met een uitstapje naar de TU-Delft en het afstuderen werd het perspectief voor Jos breder. Rond 2004 is het onderwijs in Wageningen gaan veranderen, meer gericht op de actualiteit en meer proactief, maar Jos concludeert dat hij in 2005 afstudeerde als 'analist' en 'pragmaticus', en niet als architectonisch ontwerper.

De studie aan de Academie in Rotterdam (2005-2012) wordt gekenmerkt door het studeren op actuele vraagstukken, wat als zeer positief wordt ervaren. Door een grote diversiteit aan docenten uit de praktijk met verschillende visies en inzichten (die het allemaal anders aanpakken en zelf met totaal verschillende soorten plannen bezig zijn) en de combinatie met een

baan in het werkveld, ontstaat het gevoel midden in de actualiteit te staan. Op de Academie in Rotterdam wordt vanaf de eerste dag een proactieve houding aangeleerd. Wat Jos bij het ontwerponderwijs opvalt, is dat er een regime heerst van een consistente verhaal i.c.m. trial and error: het onderzoekend kijken naar de toepassing van het vak/ ontwerp in relatie tot andere disciplines. Het belang van een consistente verhaallijn wordt onderschreven: een coherent verhaal is de basis, anders krijg je nergens je idee of ontwerp verkocht of geagendeerd. Wat Jos jammer vindt, is dat door de terugkerende cyclus analyse-concept-ontwerp in de ontwerpateliers het ontwerp eerder een illustratie van het verhaal lijkt dan een ruimtelijke uitwerking op zich. Het ambacht stedenbouw moet je vooral in de beroepspraktijk leren. Een absolute kwaliteit van de academie is de positiebepaling. Wat wil je zelf? Waar in de beroepspraktijk de werkgever leidend is, wordt binnen de studie een profilering van de student verwacht. Daarnaast neemt een student van de academie dubbele bagage mee in zijn/haar (studie)projecten door de combinatie van werk en school: telkens het gevoel te moeten voldoen aan een 'dubbele waarheid', die van een coherent, eigen verhaal en die van een doortimmerd ontwerp. Jos denkt dat mensen van de academie betere ontwerpers zijn dan mensen van de universiteiten.

De opleidingen (landschap en stedenbouw) zouden er goed aan doen de proactieve houding door te zetten, opgaven te koppelen aan de actualiteit, en vooral de blik naar buiten, buiten het vakgebied te vergroten. Traditionele kennis is nodig om het instrumentarium te leren kennen en toe te passen, dat is de basis. Het ambacht is echter geen heilig huisje. De uitdaging in het werkveld ligt in het leggen van verbanden en het samenwerken. Niet alleen met aanverwante disciplines maar ook daarbuiten: een multidisciplinaire houding, teamwork. Jos vindt dat hiermee reeds op de opleiding begonnen moet worden. Dit kan door meer diversiteit in de aanpak van de opgave: niet alleen ruimtelijke strategie maar bijvoorbeeld ook aan de hand van een business case. Nu worden bij ontwerpogaven vaak dezelfde stappen doorlopen: analyse, concept en ontwerp. Wellicht is het interessant dit ABC-tje soms los te laten en volledig te focussen op ontwerpend-onderzoek of planeconomische modellering. Dit wordt vaak als bijgaand programma aangeboden maar is nauwelijks leidmotief in de reguliere ontwerpateliers.

Een ander type plan

Wat opvalt in de praktijk is dat de opgaven steeds kleiner, korter en minder definitief van karakter worden: geen direct route van visie, via ontwerp naar uitvoering. Het lijkt in de praktijk steeds meer te gaan om méédenken dan om bédenken. Strategische visievorming beschouwd vanuit een integraal perspectief in plaats van de uitwerking van het uiteindelijke plan. Commitment opbouwen is belangrijker dan ooit, ook om alternatieve geldstromen aan te boren.

Daarbij komt is de houding van de stedenbouwkundige belangrijk: wil je samenwerken of in je ivoren toren blijven zitten? Verbeeldingskracht, een van de instrumenten van een ontwerper, is daarbij enorm van belang, evenals het oog houden op de grotere lijnen en de bredere agenda. Daarnaast lijkt de ontwerper vaker te moeten helpen met het helder krijgen van de opgave. Traditioneel vakmanschap bij de ruimtelijke uitwerking blijft altijd nodig, dus de meer traditionele stedenbouwkundige bureaus zullen nog steeds werk hebben in de toekomst, denkt Jos.

In het ontwerpproces zoekt ZUS actief de samenwerking met andere partijen (ondernemers, burgers, bedrijven, politici). Bij ruimtelijke vraagstukken gaat het niet alleen om een visie of ontwerp, maar steeds meer om realisatieconcepten en financiële constructies. Bij de multidisciplinaire aanpak van het bureau ligt de nadruk sterk op strategie, maar door de integrale aanpak juist ook op realisatie: op de kracht van de interventie, het handen en voeten geven aan een visie en de koppeling met de potentiële of beoogde gebruiker. Het ontwerpproces wordt op deze manier vaak minder traditioneel door het toepassen van een businesscase of het ontwerp als beslismodel. Met minimale middelen een maximaal effect bereiken is steeds vaker een vraag van de opdrachtgever en telkens weer een uitdaging om op een creatieve manier vorm te geven. De gehanteerde werkwijze van doen-denken streeft daarbij naar het verbinden van kleinschalige, relatief makkelijk op te pakken initiatieven met de grotere schaal en bredere agenda. Opgaven die momenteel spelen.

Succesfactoren binnen deze werkwijze zijn het effectief koppelen van pragmatisch realisme aan een sterke dosis verleiding (verbeeldingskracht), en het daadwerkelijk doen: zelf de agenda opwerpen, zelf de opdracht (mede) samenstellen en zelf de alliantie vormen (door bijvoorbeeld een alliantie aan te gaan met een energiebedrijf bij het ontwerp van een energielandschap). En als het dan zover is, het momentum pakken en je idee in samenwerking uitvoeren. Iemand anders doet het namelijk niet. Door het werkveld breed en open te benaderen en op te pakken, kent ZUS een breed opdrachtenpakket: architectuur (voornamelijk hergebruik van gebouwen), stedenbouw, landschap, onderzoek, maar ook productontwerp en curating.

De relatie tussen disciplines

In de praktijk blijkt dat een steeds integralere aanpak met de verschillende disciplines (landschap-stedenbouw-architectuur-economie-politiek-sociaal-enz) nodig is. Een plan maken betekent samenwerken. Dat stelt eisen aan de ontwerper die aan de ene kant traditionele vakkennis moet hebben van zijn instrumentarium, en aan de andere kant een kameleon-attitude moet kunnen aannemen waarbij hij tegelijkertijd architect, ondernemer, planeconoom, antropoloog of iets anders kan zijn (of in ieder geval daarmee moet kunnen samenwerken en

kunnen vinden). Minder in vakjes denken. Dit zou ook in het onderwijs meer gestimuleerd moeten worden, zeker in de stedenbouw. De tijden van masterplanning lijken definitief voorbij terwijl we er nog wel in opgeleid worden. Je wordt i.p.v. stedenbouwer stedenbouwer.

Het gaat daarbij ten eerste om een integrale benadering binnen het traditionele ontwerp: over hoe je met infrastructuur en verstedelijking het landschap vormgeeft, hoe met een landschapsproces een stedelijke ontwikkeling geregisseerd kan worden, of hoe de koppeling van ruimte en gebouwd programma een publieke plek oplevert. Door de steeds grotere vraag naar het hergebruik van (publieke) gebouwen moet de stedenbouwkundige de architectuurschaal in de vingers krijgen om gericht uitspraken te doen op gebouwniveau, en hoe deze invloed heeft op de publieke ruimte. Dit vraagt om kennis van landschapsprocessen en gebouwen, iets wat gestimuleerd kan worden door stedenbouwstudenten een atelier landschapsarchitectuur en een atelier architectuur te laten doen of binnen een atelier sterk te sturen op een integrale aanpak.

Ten tweede kan een proactieve werkwijze in het onderwijs worden gestimuleerd als het gaat om het agenderen van de opgave en zoeken naar alternatieve oplossingsrichtingen door gericht onderzoek en toepassing naar samenwerkingsverbanden buiten het vakgebied om te stimuleren. Dit kan door een casus te doen met het bedrijfsleven: hoe een verdienmodel tot een interessantere ruimtelijke oplossing leiden. Of collectief opdrachtgeverschap/wensen uit te werken in een ontwerpogave.

Jos verwacht wel dat de aparte disciplines blijven bestaan en belangrijk blijven. Stedenbouw blijft belangrijk, omdat het hét vak is dat programma aan openbare ruimte koppelt op verschillende schaalniveaus. Bij deze koppeling is het primaat van de publieke ruimte in de stad een sterke troef van de stedenbouwkundige. Er zal altijd gebouwd en verbouwd worden aan de stad. Ingrepen die op verschillende schaalniveaus beschouwd dienen te worden. Jos heeft een aantal ideeën over het stedenbouwonderwijs, zoals hierboven beschreven, maar benadrukt dat je 99% van het vak in de praktijk leert en de eigen positiebepaling daarin. De opleiding is uiteindelijk maar een kennismaking met het vak. Een kennismaking die kennis geeft van het ambacht maar ook van bruggenbouw.

Interview met Shirin Jaffri

Afgenomen door Hanne van den Berg op 06/09/12

Shirin Jaffri is project manager ruimtelijke ordening bij de Provincie Noord-Holland

Wat is de huidige stand van zaken bij de provincie Noord-Holland?

Bij de provincie Noord-Holland zien we op dit moment een groei in de stedenbouwkundige focus, zowel qua projecten als qua mensen. Voorheen werd veel uitbesteed aan ingenieursbureaus, maar dit was financieel onvoordelig. In 2010 heeft de directie het besluit genomen om uit te breiden, wat heeft geresulteerd in vier extra posities. Momenteel werken er 12 mensen bij de provincie in stedenbouwkundige functies, waarvan de helft met een stedenbouwkundige achtergrond en de andere helft een landschappelijke.

De opgaven waar de provincie zich op dit moment mee bezig houdt zijn bijvoorbeeld de kustzones, binnenstedelijke verdichting, en bufferzones. Naar aanleiding van het rapport van de commissie Ladders (2008) zijn een aantal taken overgeheveld van het rijk naar de provincie, en zijn de kerntaken opnieuw gedefinieerd. Deze overheveling van taken is echter niet altijd samengegaan met overheveling van financiële middelen.

Wat is de rol van stedenbouwkundigen bij de provincie?

Een belangrijke rol van de provincie ligt in het samenbrengen van de verschillende disciplines nodig voor complexe gebiedsopgaven. Het is de taak van stedenbouwkundigen om de meerwaarde van ruimtelijke ingrepen of financiële investeringen duidelijk te maken. We moeten daarbij opereren op het raakvlak van procesmanagement, beleid en inhoud.

Hoe hebben huidige ontwikkelingen een effect op de opgaven voor de provincie?

Op dit moment zien we een economische, een ecologische en een politieke crisis. Het politieke landschap is versplinterd, en de politieke en maatschappelijke situatie sluiten niet meer goed op elkaar aan. Daarnaast worden we geconfronteerd met meerdere trends zoals vergrijzing en krimp. Als gevolg hiervan zien we enorme opgaven op ons afkomen die andere eisen stellen aan de rol, positie en vaardigheden van stedenbouwkundigen.

Wat is volgens jou de unieke bijdrage van de stedenbouwkundige hierin?

De stedenbouwkundige is bij uitstek in staat om de toegevoegde waarde van bepaalde investeringen duidelijk te maken. Slimme combinaties maken, denken in mogelijkheden (en niet zo zeer meer in eindbeelden) en strategische planning met een sterkere economische en

beleidsmatige component. Op slimme manier meer doen met minder; dat is zeker gezien de huidige maatschappelijke ontwikkelingen cruciaal.

Hoe moeten stedenbouwkundige opleidingen hier op in spelen?

Op dit moment ligt de nadruk sterk op verbeelding bij de verschillende opleidingen. In de praktijk echter werk je als planoloog met ruimtelijk inzicht, en ervaar ik dat planologie zwaarder wordt gewaardeerd dan stedenbouwkunde; dit is iets waar opleidingen op in zouden moeten spelen.

Een belangrijke taak van een stedenbouwkundige is om (kennis uit) verschillende disciplines en mensen met elkaar te verbinden. Opleidingen zouden meer moeten focussen op strategisch denken, met aandacht voor aspecten als organisatie, financiën, beleid, en niet alleen op puur ruimtelijk denken. In de huidige maatschappij wordt het begeleiden en managen van processen steeds belangrijker, met name om draagvlak te creëren en behouden.

Strategisch inzicht moet echt tijdens de opleiding bijgebracht worden, zeker om hiermee in te kunnen spelen op huidige maatschappelijke trends.

Wellicht kan hiervoor het al bestaande verschil in focus tussen universiteiten en de academies voor gebruikt worden: de academies zouden zich bezig kunnen blijven houden met het aanleren van met name ontwerpvaardigheden en universiteiten zouden zich meer kunnen richten op strategische, proces- en organisatievaardigheden. Voor deze vaardigheden zouden de universitaire opleidingen echter wel anders ingericht moeten worden: wellicht in het begin van de opleiding meer focus op het ruimtelijke, en later over naar een exactere wetenschap met daarbij aandacht voor beleid.

En ten slotte?

Een herwaardering van het vak zou nodig zijn. De toegevoegde waarde van de stedenbouwkundige wordt niet altijd voldoende (h)erkend, en de positie is zelfs problematisch te noemen. Processen worden nu vaak geleid door mensen zonder vakkennis, waarna bijvoorbeeld ingenieursbureaus de inhoud leveren. Hier zou verandering in gebracht moeten worden. Daarnaast is het ook voor opdrachtgevers, zoals de provincie Noord-Holland, essentieel om de kennis in huis te hebben, en niet in te hoeven huren.

We zouden ons zowel binnen de opleidingen als in de beroepsgroep beter moeten organiseren om dit te bewerkstelligen.

Verslag interview Marien de Langen

Afgenomen door Marjolein Pijpers-van Esch, op 11/10/12

Marien de Langen is sinds 2011 bestuursvoorzitter van de Amsterdamse woningcorporatie Stadgenoot. Tevens is hij voorzitter van De Vernieuwde Stad, het platform van grootstedelijke woningcorporaties. In het verleden is hij bestuursvoorzitter van woningcorporatie Mitros in Utrecht geweest. Daarvoor heeft hij 23 jaar gewerkt bij de gemeente Rotterdam en heeft zich daar veel met stadsvernieuwing beziggehouden.

Context

De bestuursvoorzitter van een woningcorporatie moet ervoor zorgen dat de corporatie zich aanpast aan de veranderende omstandigheden, qua organisatie maar ook inhoudelijk. De veranderingen die nu optreden hebben te maken met het feit dat de periode waarin geld bijna onbeperkt beschikbaar was ten einde gekomen is. Vanaf de jaren '90 zijn er minder subsidies beschikbaar voor het bouwen van sociale woningen en door de val van Lehman Brothers in 2008 is ook de waardeontwikkeling van vastgoed gestopt. In Amsterdam zijn er grote tekorten op de woningmarkt, dus voor de woningbouwcorporatie is er nog steeds relatief veel geld beschikbaar, maar het veld is totaal verschoven. Aangezien bouwen nog steeds geld kost, is er een noodzaak tot inventiviteit. Voorheen was er vaak sprake van slecht geformuleerde opgaven en inefficiëntie in het hele proces. Het veranderen van het financiële veld werkt louterend voor dit soort problemen. De corporatie ziet dat de klassieke markt vraag meer gaat spelen; is er eigenlijk wel markt voor de stad die wij willen maken? Die markt is verschillende voor verschillende steden en plekken. Voor de corporaties, maar ook voor de stedenbouw is het daarom van groot belang vanuit het eigen vakgebied een verbinding met de markt en de economie te maken.

De stedenbouwkundige

Marien de Langen heeft door zijn loopbaan heen gemerkt dat er veel gemopperd wordt op stedenbouwkundigen; men vindt dat ze te veel in de melk te brokkelen hebben. Het stedenbouwkundig plan is vaak te bepalend voor de rest van het project. Door de verkavelingen en eisen aan de buitenkant van het gebouw zijn goede plattegronden vaak onmogelijk, net als buitenruimten bij de woningen en ook de kosten worden bepaald door het stedenbouwkundig plan. Het ontbreekt vaak aan ontwerpen 'van binnenuit'. Het debat tussen volkshuisvesting en stedenbouw wordt mede hierdoor, maar ook door de financiële crisis weer aangezwengeld. Ook wordt de houding van de stedenbouwkundige door velen als storend ervaren. De stedenbouwkundige presenteert zich vaak als 'de grote integrator'; in zijn plan heeft hij alles

meegenomen en afgewogen. Iedere verandering gaat ten koste van de kwaliteit en dus moet het plan verdedigd worden tegen mensen die dingen anders willen. Het zou goed zijn om die verdedigende houding te laten varen en plaats te laten maken voor een zekere mate van nieuwsgierigheid naar de mening van de ander. Om te overleven in deze tijden moet de stedenbouwkundige meer luisteren naar wat de klant wil en dus meer de houding van een ondernemer aannemen. Des te meer omdat er steeds minder stedenbouwkundigen bij gemeenten aan de slag kunnen en ook de bureaus het moeilijk hebben.

Een ander type plan

De Langen ziet toekomst voor een flexibele manier van stedenbouw. Voor de ontwikkeling van Oostenburg – een groot terrein in het centrum van Amsterdam – heeft Stadgenoot Urhahn Urban Design gevraagd een plan te ontwikkelen, omdat hun principe van ‘de spontane stad’ erg aansprak. Hierbij wordt er structuur aangebracht d.m.v. het netwerk van openbare ruimten en een verkenning op hoofdkavels, maar wordt de rest vrijgelaten. Er wordt niets uitgedetailleerd en de invulling van de kavels komt deels van Stadgenoot en deels van andere partijen. Niet in een keer, maar gefaseerd. Het programma wordt slechts in zeer grote lijnen vastgelegd, omdat onduidelijk is hoe de toekomst zich zal gaan ontwikkelen. Een beeldkwaliteitsplan past eigenlijk niet echt bij deze planvorm; een beeldkwaliteitsplan bevat vaak al te veel detail en is te rigide. De verschillende partijen/investeerders moeten de vrijheid krijgen om plannen te ontwikkelen zoals zij dat willen. Natuurlijk moet er wel een bepaalde eenheid zijn, maar iedereen moet in zijn eigen tempo zijn eigen ding kunnen doen.

Dit principe van maximale vrijheid laten en toch genoeg structuur bieden is volgens De Langen de taak van de stedenbouwkundige in de nabije toekomst.

Thema's voor de toekomst

Ondanks de veranderende omstandigheden is er nog steeds behoefte aan stedenbouwkundigen en dat zal ook zo blijven. De unieke kwaliteit van een stedenbouwkundige is het combineren van verschillende eisen in een ontwerp, andere partijen kunnen dit niet.

De stad zal altijd aan verandering onderhevig blijven. Momenteel in de nabije toekomst ligt er een grote opgave bij en renovatie en sloop-nieuwbouw. Deze vraagstukken hebben ook een stedenbouwkundige component. Wel is deze opgave vergeleken met de afgelopen periode fijnkorreliger. De stedenbouwkundige zou daarom meer naar de architectuur moeten bewegen; hij/zij zou ook een goede woning moeten kunnen ontwerpen, of in elk geval goed moeten weten wat zijn/haar invloed is op de belende percelen en de invulling daarvan.

Ook de transformatie van leegstaande kantoren kan een opgave zijn voor de stedenbouw. Met deze kantoren kan over het algemeen minder dan gedacht en ze staan bovendien op desolate plekken. Vraag is wel wie de opdrachtgever is voor dit transformatievraagstuk.

Vaardigheden

Verstand van economie is steeds belangrijker voor de stedenbouwer. Hij/zij moet van grof naar klein kunnen rekenen; zeker nu er meer vraag is naar grove/flexibele plannen is het van belang hier ook vanaf het begin een kostenplaatje aan te kunnen hangen. Dit moet de stedenbouwkundige zelf kunnen en niet uitbesteden aan de grondexploitant, zoals vroeger; de grondexploitatie gedreven planontwikkeling is voorbij. Door als stedenbouwkundige deze rol op te pakken kan een betere verbinding tussen economie en ontwerp ontstaan.

De stedenbouwkundige moet een faciliterend regisseur worden; iemand die verbindt in plaats van kunstenaar is. De creativiteit moet wel blijven, want dat is juist de kwaliteit. Belangrijk daarbij is het voortdurend kunnen schakelen tussen schaalniveaus (ook die van architectuur), tussen precies en globaal en in programma.

Over de opleidingen

De opleidingen zouden er goed aan doen hun studenten meer te onderwijzen in economische haalbaarheid. Nu ontbreekt bij pas afgestudeerden vaak het kostenbewustzijn.

De verbinding tussen praktijk en opleiding mag ook weer steviger, vooral omdat de praktijk nu zo snel verandert. De vernieuwing van het vakgebied komt nu uit de praktijk en niet uit de opleiding. De praktijk kan hier een steentje aan bijdragen door concrete vragen vanuit de praktijk bij studenten neer te leggen. Zo doen studenten van de Academie van Bouwkunst Amsterdam nu in opdracht van Stadgenoot een ontwerpoefening voor een deel van het plan in Oostenburg. De studenten hebben als jonge stadsbewoners een eigen idee over hoe nieuwe stedelijkheid er uit zou moeten zien en dragen zo bij aan de vernieuwing.

Voor dit soort uitwisseling is regulier contact tussen praktijk en opleiding nodig; urgente vragen vanuit de praktijk kunnen bijvoorbeeld vaak niet meteen in de roostering van de opleidingen opgenomen worden. Als men van elkaar goed weet wat er speelt is inpassing wellicht beter mogelijk.

Interview Martijn Niehof

Afgenomen door Hanne van den Berg op 14/09/12

Martijn Niehof is adjunct-directeur en stedenbouwkundige bij Kuiper Compagnons

Wat is volgens jou de rol van de stedenbouwkundige?

Een stedenbouwkundige heeft een belangrijke rol als adviseur. Daarnaast is het echter ook essentieel om een ethische houding te hebben, en om kwaliteit en de waarde voor de lange termijn te blijven nastreven. Dat is een uitdaging in de huidige maatschappij waar de korte-termijns- en politieke belangen vaak zwaarder wegen, maar in het kader van duurzaamheid wel heel belangrijk. De stedenbouwkundige bevindt zich hiermee ergens tussen de 'verheven kunstenaar' en de 'helpende adviseur' in. Een balans hierin is wel noodzakelijk: je moet mensen kunnen overtuigen en meerwaarde kunnen leveren, en niet alleen als procesmanager functioneren.

Daarnaast ligt er een belangrijke rol voor de stedenbouwkundige in het definiëren van de daadwerkelijke opgave. De klant komt vaak met een probleem dat eigenlijk nog niet helder gedefinieerd is, of onderdeel is van een grotere opgave. De stedenbouwkundige kan de klant helpen met het helder krijgen van het echte probleem, en vervolgens oplossingen aandragen. Het probleemoplossend vermogen van de stedenbouwkundige is hierom ook belangrijk.

Wat zie jij als de huidige tendens?

Ik zie dat bij projecten steeds meer partijen betrokken zijn, en dus meer verschillende belangen spelen. De overheid trekt zich terug, maar ook bijvoorbeeld projectontwikkelaars treden steeds minder op als initiatiefnemers. Het wordt steeds belangrijker om eigen opgaven te definiëren: als je ingeschakeld wordt voor een kleinere, afgebakende vraag, om deze in een breder perspectief te plaatsen en dit mee te nemen in de aanpak en uitwerking van de oorspronkelijke vraag. KuiperCompagnons probeert hierop in te spelen door eerder in het proces betrokken te worden. Daartoe hebben wij nu ook een ontwikkelaar in dienst genomen die ons daarbij kan ondersteunen. We nemen ook meer initiatief als het gaat om het identificeren van (gebiedsontwikkelings)kansen.

Daarnaast zie ik ook een bepaalde planmoetheid. Voorstellen zijn soms te conceptueel. Ik denk dat er meer pragmatisme en realisme nodig is, die gekoppeld wordt aan 'quickwins' – door deze quickwins wordt het plan tastbaar voor mensen en zien ze de waarde ervan in. Het is belangrijk als stedenbouwkundige om idealen en ambitie te hebben, maar daarnaast moet je ook gewoon

met concrete oplossingen voor praktische problemen komen. Een visie moet kloppen op alle fronten; niet alleen op het academische vlak. Soms willen we in te grote mate dicteren hoe mensen moeten leven. Dit doet ons vakgebied geen goed.

Hoe sluiten volgens jou opleiding en praktijk op elkaar aan?

Ik ervaar dat de aansluiting tussen onderwijs en praktijk niet altijd even goed is. Bij de opleiding leer je kritisch denken en een kritische houding aannemen, maar bepaalde vaardigheden ontbreken nog. Bijvoorbeeld het samenwerken en communiceren met stakeholders, en het bij elkaar brengen van de verschillende belangen. De houding van een stedenbouwkundige in de samenwerking met belanghebbenden is erg belangrijk: niet vanuit een ivoren toren werken, maar juist heel goed luisteren. Daarnaast moet een stedenbouwkundige heel breed onderlegd zijn, en (kennis uit) alle disciplines bij elkaar kunnen brengen, ook hier kan de opleiding een belangrijke rol spelen.

Ik denk dat op dit moment de zakelijke kant niet voldoende ontwikkeld wordt op de opleidingen. Je moet als beginnend stedenbouwkundige een bedrijf kunnen runnen. We worden vooral opgeleid als ontwerpers, en leren analyseren, maar je moet eigenlijk van alle facetten wel wat meekrijgen. Dus ook het probleem kunnen definiëren, het proces beschrijven, en de zakelijke kant kunnen managen. Het schrijven van een goed verhaal wordt bijvoorbeeld vaak onderschat, terwijl dat juist heel belangrijk is. In offertes moet je namelijk heel scherp uiteen kunnen zetten hoe jij de voorgestelde opgave denkt aan te pakken; als je dit niet kunt heb je automatisch een achterstand. Dit is iets waar opleidingen goed op in zouden kunnen spelen.

Je moet tegenwoordig in alles uitblinken om te blijven drijven. De huidige tijd brengt dat zeker aan het licht.

Interview Remon Rooij

Afgenomen door Egbert Stolk

Remon Rooij is universitair docent aan de faculteit Bouwkunde, afdeling Urbanism en BSc coördinator van de faculteit. Hij is afgestudeerd bij Stedebouw en BMVB aan de TU Delft. Hij is gepromoveerd en ziet zichzelf naast als stedebouwkundige als soms onderzoeker, docent, onderwijsmanager en soms als adviseur. Remon leest veel vakliteratuur en leert vooral van zijn direct omgeving.

Remon's centrale statement is dat studenten 'startersbekwaam' moeten zijn als ze onze faculteit verlaten. Het gaat dus primair om het aanleren/trainen van de juiste competenties. De vaardigheid om te leren hoe te leren is hierbij cruciaal, aangezien veel stedebouwkundige competenties *niet* goed in de opleiding zijn aan te leren.

Daarnaast is het cruciaal in het achterhoofd te houden dat studenten, wanneer ze zijn afgestudeerd, nog steeds 'novices' zijn – expertise bouw je op door een lange tijd (in de praktijk) te werken. Het is dus niet vreemd dat net afgestudeerden in vele opzichten beginners zijn, nog naast het feit dat de praktijk-vaardigheden vraagt die niet of nauwelijks in het onderwijs zijn aan te leren.

De mate waarin studenten een oriëntatie op de Nederlandse praktijk hebben is in hoge mate afhankelijk van de studenten zelf. (Daarbij is het goed om bewust te zijn van de diversiteit van de studentenpopulatie: de MSc urbanism kent soms wel 50% buitenlandse studenten.)

- Er zijn diverse keuzevakken met een sterke praktijk-oriëntatie, inclusief een sterk interdisciplinair karakter, zoals de diverse minors.
- Er zijn diverse extra-curriculaire activiteiten (bureau-excursies, workshops, et cetera, o.a. georganiseerd door de studievereniging Polis).
- De relatie met de praktijk komt verder op diverse manieren wat meer impliciet naar voren in de opleiding.

Studenten bepalen dus tegenwoordig hun eigen pad in hun studie en hebben de vrijheid hierin keuzes te maken. De ene student zal zich meer ontwerpelijk ontwikkelen, anderen leggen andere accenten. Nagenoeg alle thema's worden aangeboden in de opleiding.

Wel zijn er een aantal thema's die wat explicieter aan de aandacht kunnen komen, zoals de verhouding opdrachtgever-opdrachtnemer. Nu komt dit aan de orde in een van de minors, maar

dit zou mogelijk een onderdeel kunnen worden van het thesis-plan (basis voor het afstuderen), zodat studenten gedwongen worden om hierover na te denken. Dit zou kunnen vallen onder het kopje 'sociale relevantie' zoals dat nu in het format van het thesis-plan is opgenomen.

Binnen de faculteit speelt de afdeling Urbanism een belangrijke rol, in zichzelf maar ook als mediator tussen RE&H en Architectuur. De voorgenomen naamsverandering van de faculteit naar 'Architecture and the Built Environment' is een zichtbare expressie hiervan. Stedebouw geeft binnen de faculteit een zeer rijk beeld over wat we doen met onze leefomgeving, waarbij de koppeling van fysieke ruimte en mensen en processen een cruciale link is die andere afdeling minder expliciet maken.

In de recente onderwijsvisitatie komen diverse alumni aan het woord. Deze alumni zijn zeer te spreken over de combinatie van analytische en synthetische basisvaardigheden die ze in de opleiding hebben meegekregen. Hiermee onderscheiden zij zich van zowel architecten als planologen/bestuurskundigen – en zijn hiermee in staat om bruggen te slaan. Alumni zien hun meerwaarde in deze combinatie ten opzichte van hun collega's. Alhoewel het visitatierapport stelt dat dit bij de ene track beter voor elkaar is dan bij de andere, weet Remon Rooij dat dit bij de track Urbanism het beste voor elkaar is.

Op vlakken waar stedebouwkundigen minder lijken te scoren, zoals visualiseren, is het goed te bedenken dat dit afhangt van de context waarin je je bevindt. Deze vaardigheden zijn namelijk meer dan voldoende ontwikkeld om het overzicht te hebben, partijen aan elkaar te verbinden en indien nodig experts aan te sturen die deze taken op zich nemen.

Het werkveld van de stedebouw wordt steeds internationaler (zie studentenpopulatie). Ook hierbij wordt meer gedacht over transformaties, en minder over uitbreidingen. Hierbij betreft het veelal kwetsbare gebieden en maatschappelijk urgente en relevante ontwerpen. Vele partners die betrokken zijn bij deze opgaven hebben weinig idee over hoe de problemen te relateren aan fysieke voorwaarden voor een goede leefomgeving. Dit is een cruciale meerwaarde van het vakgebied.

De visitatie gaf als aanbeveling om meer interdisciplinaire studiegroepen op masterniveau in te richten. Aan de hand van management games, rollen spelen, et cetera leer je niet alleen van andere disciplines maar ook over wat je zelf bent, als stedebouwkundige. Hierdoor zou het vak meer expliciet kunnen worden over haar rol en betekenis. De minors, waarin studenten met verschillende achtergronden zijn verenigd zijn hiervoor al vruchtbaar gebleken.

Een goed voorbeeld van een koppeling aan de praktijk is de minor met de Veldacademie, die de koppeling legt met relevante belanghebbenden in de praktijk. Studenten raken hierdoor beter gemotiveerd, en vinden mensen die mogelijk oor hebben naar hun ideeën. De meer academische benadering die de studenten meekrijgen helpt hierbij: studenten zijn hierdoor beter in staat te communiceren.

De opleiding biedt dus veel leuke individuele mogelijkheden voor gemotiveerde studenten. Zo zijn studenten afgestudeerd in samenwerking met diverse gemeenten, provincies, NS-poort, Movares, Veldacademie, etc.). De vraag is of je deze koppeling moet afdwingen, mede gezien de grote diversiteit in de studentenpopulatie. Daarnaast biedt het afstuderen (1 jaar) voldoende tijd om verbanden naar de praktijk te leggen, waardoor de noodzaak voor een verplichte stage ontbreekt. De mogelijkheid voor een stage-minor is hierbij te beperkt (12ects, is meer een snuffelstage).

Tevens kwam de vraag aan de orde in hoeverre de studenten op de hoogte moeten zijn van wet- en regelgeving/financiële kaders en verdienmodellen. Deze thema's komen beknopt aan de orde in het tweede kwartaal van de MSc track. Naast dat er weinig goede leermiddelen beschikbaar zijn is het de vraag in hoeverre hierop in moet worden gegaan. Juist in de context van de vaardigheid van de stedenbouwkundige om wenselijke toekomst te schetsen. Als je doet wat je gisteren deed krijg je vergelijkbare resultaten.

Dit impliceert ook andere kaders/condities/voorwaarden dan vandaag: het is dus de vraag in hoeverre je je moet onderwerpen aan de waan van de dag. Dit wil niet zeggen dat je kan negeren hoe andere betrokken disciplines denken: integendeel! Juist het in het onderwijs simuleren van een dynamische context (rollenspel, etc.) kan hierbij behulpzaam zijn. Hierbij worden veelal praktijkpartners betrokken (ofwel praktijk hoogleraren, visisting critics, etc.). Ook moeten we hierbij de vraag: "hoe realistisch is dit?" niet vrezen, aangezien ook deze ideeën kunnen leiden tot nieuwe inzichten. Deze communicatieve kracht van het ontwerp blijft dan ook onze 'unique selling point': schetsen van nu niet waarschijnlijk maar wel mogelijk en wenselijk is, blijft een belangrijke maatschappelijke bijdrage van de stedenbouw.

Interview Laurens Tait

Afgenomen door Hanne van den Berg op 19/07/12

Laurens Tait is Associate bij ARUP.

Op welke schaal houdt Arup zich bezig met stedenbouwkunde?

Dat varieert van een collectie van gebouwen tot het adviseren van bijvoorbeeld het ministerie van I&M op beleidsniveau. We houden ons bezig met Nederlandse architectuur of stedenbouw in het buitenland, en een paar projecten in Nederland.

Wat zie jij als trends in de stedenbouwkunde?

Duurzaamheid - 'het D-woord' - is volgens mij een woord dat heel vaak gebruikt wordt maar eigenlijk weinig zegt. Het is een trend, en betekent iets verschillends voor verschillende partijen. Ik vind het beter om over specifieke opgaven te praten. Arup wordt vaak gevraagd op dit gebied. We worden gevraagd om ideeën aan te dragen om beslissingen te helpen over verkeer, energie, water, heel technologische dingen; deze worden dan gekoppeld aan creatieve mensen, architecten en stedenbouwers om plannen te maken. Bij energie gaat het dan bijvoorbeeld om meer doen met minder, het creëren van comfort door middel van efficiënte maatregelen. Bij water kijken we naar sustainable urban drainage systems (SUDS), stedelijke hydrologie, en de relatie tussen bovengrond en ondergrond. Bij verkeer tenslotte testen we bijvoorbeeld stromen van mensen en goederen, en dragen we maatregelen aan die voor vermindering van CO2 zorgen. Kortom, we zijn bezig met een zoektocht naar effectief en efficiënt plannen en de technische aspecten die daar achter liggen. Dit zou je onder kunnen brengen onder de noemer 'duurzaamheid', maar het is eigenlijk gewoon goed, geïntegreerd ontwerpen om efficiënte en effectieve plannen te maken.

Ik denk dat de focus moet zijn op de belangrijke aspecten die je onder duurzaamheid vat: kwaliteit, technologie, cultuurhistorie. Duurzaamheid is een trend en zal veranderen in de loop van de tijd. Tegelijkertijd is duurzaamheid een goed label voor onze klanten. Aan de hand van de projecten die we zien in verschillende grote steden zien we dat mensen op dit moment op zoek zijn naar efficiëntie, en dat zal in de foreseeable future zo blijven. Die zoektocht verandert niet, maar het label dat het krijgt wel.

De maatregelen om deze efficiëntie te bereiken moeten een integraal spectrum beslaan. Arup's aanpak is een heel Engelse manier, heel technocratisch. In Frankrijk is er bijvoorbeeld een veel filosofischer aanpak. Het technische aspect is een deel, maar je hebt ook een creatief deel en een filosofisch deel dat je moet aanpakken: integrale samenwerking is nodig. Dit geldt vooral voor

gebiedsontwikkeling. Hier ligt de focus wellicht meer op het product, en is de integratie van deze aspecten eenvoudiger. Als je kijkt naar steden en stadsregio's moet je eerst de organisatie-lagen onderscheiden waaruit de stad is opgebouwd. Hier werk je meer procesgericht, gaat het meer om het begrijpen van dit proces en het organiseren van de verschillende lagen. Dan is het vaak lastiger om deze aspecten (filosofische, creatieve en technische aspecten) te integreren. Deze procesgerichte aanpak is wel iets van deze tijd, en specifiek voor West-Europa. In Algiers bijvoorbeeld waar ik onlangs was voor een project om te praten over de toekomst van Algiers, is het heel anders: daar maken ze plannen voor hele steden in vijf jaar tijd. Het gaat daar sneller, omdat de focus op proces minder is. Het is een vrij nieuw land dus er zijn ook minder partijen betrokken.

Wat betekent dit voor de opleidingen?

De complexiteit van het proces is wel belangrijk voor hier, voor west Europa, maar de kans dat mensen hier werken na hun studie is vrij klein. Afgestudeerden gaan zich steeds meer richten op andere gebieden in de wereld, dus je zou misschien niet te veel tijd moeten besteden aan deze complexiteit in de opleiding. De principes achter de verschillende elementen van het proces zijn echter wel belangrijk! Het heeft bijvoorbeeld geen zin om te leren hoe het GVB werkt in Amsterdam, maar het is wel nuttig om te leren dat een typische set-up is dat het netwerk geopereerd wordt door een bepaald persoon, en een bepaalde ruimte- en energiebehoefte heeft. Het gaat dus niet om het proces zelf, maar om de generieke principes erachter. De specifieke kenmerken van het proces kunnen wel in de praktijk geleerd worden.

Dit is echter misschien niet het antwoord voor alles: misschien geldt dit alleen voor de universiteiten en niet per se voor de academies. Wellicht is hier ruimte voor de verschillende opleidingen om zich meer van elkaar te differentiëren: de universiteiten meer een focus op de principes en de academies meer op het proces.

Zie je nog andere trends?

Een trend die we ook zien is dat stedenbouw benaderd wordt als architectuur op grotere schaal, en dus ook benaderd wordt met dezelfde tools (zoals analyse tools). Misschien heeft het met de markt te maken, omdat er weinig werk is voor architecten op dit moment en ze zich dus buiten hun werkveld begeven. Dit is op zich interessant, omdat je dezelfde vragen op een andere manier benadert, maar leidt tot grote frustratie van stedenbouwkundigen en planologen. Die zien het als te technocratisch en te esthetisch-gericht. Dat is ook wel te begrijpen, want in principe maak je een (deel van een) stad niet op dezelfde manier als een gebouw, tenminste niet hier – dus waarom zou je dezelfde tools gebruiken? Je werkt in principe veel meer met de bestaande context, en cultuurhistorie – dit is niet in een technische tool te bevatten. Ik vind dat

de opleidingen hierover een standpunt zouden moeten innemen: is stedenbouw architectuur op een grotere schaal, of is het echt iets anders? Ik kom echter wel uit een andere richting, en heb geen ervaring met het studeren van stedenbouwkunde, dus dit zijn meer observaties uit de praktijk.

Ik zie ook dat er erg veel jargon gebruikt wordt. Niet alleen in stedenbouw overigens, dat gebeurt in alle disciplines. In de communicatie naar bijvoorbeeld beleidsmakers of gebruikers is dit echter gevaarlijk: je gaat ervan uit dat er begrepen wordt wat je bedoelt, maar dat is helemaal niet vanzelfsprekend. Dit is iets waar de opleiding ook aandacht aan zou moeten besteden. Het overbrengen van complexe dingen naar leken is iets waar de universiteit een rol in zou kunnen spelen.

Een andere trend is snelheid. We zijn in concurrentie met Koreanen, Chinezen: grote architectuurbureaus die snel en goed dingen kunnen uitwerken. Snelheid en productie zijn dus wel een trend die we ervaren. Daarom beginnen veel grote stedenbouwkundige bureaus ook lokale vestigingen om deze snelheid te kunnen halen.

Daarnaast zien we meer betrokkenheid van grote industriële partijen. Grote bedrijven als Philips en IBM zijn meer en meer geïnteresseerd in de stad als product. Wat voor ruimtelijke invloed heeft dit op de stedenbouwkunde en stadsplanning? Er worden pogingen gedaan om de stad meer 'smart', meer efficiënt te maken. Hiervoor is bijvoorbeeld informatie nodig over de relatie tussen mensen en data, zoals een live feedback van energie consumptie. Het is interessant om na te denken over wat dit betekent voor het stadslandschap waarin zij opereren, en hoe we dit kunnen vormgeven.

En tenslotte de terugkeer van de esthetiek. Er is soms een banalisering van de stedenbouw: dat het alleen om een rendering gaat, alleen om de visualisatie. Dit heeft vaak te maken met city branding of marketing. Je hebt natuurlijk een toekomstige visie nodig om het plan te 'verkopen', maar dit zorgt er soms voor dat mensen het stuk in het midden vergeten, en op het eindproduct focussen. Daarmee winnen sommige bureaus wel makkelijk prijsvragen, wederom tot frustratie van planologen en stedenbouwkundigen. Is stedenbouwkunde een eindproduct, of is het meer een proces? Daar heb ik geen antwoord op, maar de terugkeer van de esthetiek is zeker een trend.

Als je kijkt naar de samenwerking van Arup met stedenbouwkundigen, heb jij die relatie zien veranderen?

Ik zie bij sommige projecten de relatie wel veranderen. Bijvoorbeeld bij het ontwerp van een kleine stad in Rusland van 80000 inwoners waar we samenwerken met een stedenbouwkundig bureau, zie ik dat ze minder hulp vragen. Wij bieden technische ondersteuning, en bij dat soort projecten is dat minder nodig. Het is een risico in slechte tijden dat mensen proberen beslissingen te nemen waar ze weinig ervaring in hebben en capaciteit voor hebben. Er is niet heel veel werk, dus het is begrijpelijk, maar het is wel risicovol. De relatie verandert dus wel: in complexe, west-europese projecten ondersteunen we de stedenbouwkundigen nog steeds maar in andere gebieden hebben we een minder goede relatie en is deze ondersteuning moeizamer. Maar in het algemeen zijn de relaties nog steeds goed.

We worden ook pas later in het proces ingeschakeld. In principe werken we in stedenbouw meer parallel. In architectuur proberen we wel vanaf het begin samen te werken, maar worden we vaak pas aan het eind gevraagd om dingen te analyseren en te berekenen. In slechte economische tijden doe je dus vaak meer analyse en minder ontwerp. Maar hoe later je erbij betrokken wordt, hoe moeilijker het is om nog dingen te veranderen, dus het betekent meer risico's.

Wat is volgens jou de rol en unieke bijdrage van de stedenbouwkundige?

Het integraal denken over en benaderen van ruimtelijke elementen in de gebouwde omgeving, en alle componenten vervolgens samenbrengen in een ruimtelijk plan. Wij hebben twee stedenbouwkundigen van de TU Delft bij ons in dienst. Wat wij heel fijn vinden is dat deze mensen met tools van de opleiding af komen om de verschillende elementen te integreren. Het is niet makkelijk in het begin, maar ze hebben ervaring met het samenbrengen van de verschillende elementen in een ruimtelijk plan. Dat zijn vaardigheden die voor ons erg belangrijk zijn, omdat wij als technici het soms moeilijk vinden om al die complexe dingen samen te brengen.

Wat in het algemeen heel goed is aan het Nederlandse programma is de flexibiliteit; omdat mensen zelf hun eigen programma in hun eigen tijd kunnen doorlopen krijgen ze meer zelfvertrouwen, kunnen ze meer zelfstandig werken en hebben ze minder begeleiding nodig als ze net aan het werk gaan dan bijvoorbeeld Engelse studenten. Ze leren voor zichzelf denken, en om met complexe situaties om te gaan, en die terug te brengen tot een ruimtelijk idee. Daarnaast moet je ook wel de software skills leren, maar dat is meer om bij te dragen aan het maken van het ruimtelijk ontwerp.

Als je kijkt naar de rol van de stedenbouwkundige is het ook interessant om naar de 'champions' van de beroepsgroep te kijken. Het concept van de Rijksbouwmeester is bijvoorbeeld heel interessant: hij vormt een personificatie van het beroep en is daarmee een toonbeeld van de vaardigheden van een stedenbouwkundige.

Tenslotte moet de stedenbouwer van de toekomst ook met data kunnen omgaan, met de conclusies die je daar aan kunt verbinden maar ook met de beperkingen van data.

Interview Elien Wierenga

Afgenomen door Marjolein Pijpers-van Esch, op 12/07/12

Elien Wierenga heeft Stedebouw gestudeerd aan de TU Delft en is sinds 2005 (senior) beleidsadviseur / stedebouwkundige bij het ministerie van I&M

Directie Ruimtelijk Ontwikkeling

Bij de Directie Ruimtelijke Ontwikkeling, afdeling Ruimtelijk Ontwerp van het Ministerie van Infrastructuur en Milieu werken ongeveer 20 mensen, waarvan de ene helft ontwerper is en de andere helft geo-informaticus.

De afdeling probeert in verschillende projecten de rol van de ontwerper een plek te geven. Enerzijds door verschillende oplossingsmogelijkheden te laten zien en anderzijds door het gebied en de opgave te analyseren en dat in beeld te presenteren. Altijd met een strategische rol in het proces van het betreffende project. De directie heeft in sommige projecten een ondersteunende rol maar kan ook projectleider zijn.

De afdeling werkt altijd samen met andere directies en directoraat-generalen van het ministerie (wel meer met de beleidskant dan de uitvoerende kant). Voorbeeld hiervan is het Delta-atelier, dat verantwoordelijk is voor de inzet van ontwerp onderzoek over de gehele breedte van het Deltaprogramma.

De samenwerking met de andere afdelingen gaat de ene keer makkelijker dan de andere keer, je moet goed uitleggen wat je kunt en wat je rol kan zijn. Mensen die 'rechtdoor' willen vinden de breedte van oplossingsmogelijkheden die de ontwerper brengt in eerste instantie soms lastig. Maar o.a. door het advies 'Sneller en Beter' van Elverding wordt steeds breder duidelijk dat in het begin alle opties open op tafel juist het proces kan versnellen. Het gaat dan ook steeds beter; er worden aan de afdeling meer vragen gesteld dan ze aankunnen. De afdeling werkt ook met ontwerpbureaus voor denkkracht en mankracht. De afdeling is ook verantwoordelijk voor het opstellen en uitvoeren van de Actieagenda architectuur en ruimtelijk ontwerp (AAARO) in samenwerking met de andere betrokken departementen. De AAARO is eigenlijk de legitimatie van de afdeling (in de AAARO is een van de speerpunten dat het Rijk zelf ontwerp inzet in de ruimtelijke projecten en programma's).

De rol van het rijk

De rijksoverheid laat steeds meer verantwoordelijkheden in de ruimtelijk ordening over aan lagere schaalniveaus, maar op het hoge schaalniveaus is ze juist specifiek in wat ze doet. (zie Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte) Het ontwerpen heeft hierin een grotere rol gekregen.

Dit komt tot uitdrukking in de nationale Structuurvisie, waarin zowel aandacht is gegeven aan de inhoud als aan het verbeelden in de vorm van kaarten.

Het ministerie is van mening dat de kracht van het ontwerp op andere plekken (lagere schaalniveaus) ook goed moet zijn, en dat zij deze wil stimuleren. Dit is ook vastgelegd in de AAARO. (<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/notas/2012/09/21/actieagenda-architectuur-en-ruimtelijk-ontwerp-2013-2016.html>, gepubliceerd nadat het interview had plaatsgevonden).

Voor de toekomst liggen belangrijke opgaven in en om de stad. Het rijk laat meer beleid rondom verstedelijking over aan de lagere schaalniveaus, maar een van de nog uit te werken onderwerpen uit de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte is multimodale knooppunten – een onderwerp dat in relatie tot de stad belangrijk is. Er wordt hierin geanalyseerd hoe het netwerk in elkaar zit, welke knooppunten er zijn en welke rol ze vervullen. In deze analyse speelt ontwerp ook weer een belangrijke rol. De grote stations zijn nu de nationale sleutelprojecten, maar bij de analyse rijst de vraag of er misschien ook op andere specifieke (kleine) plekken in het netwerk ingrepen nodig zijn om in het hele netwerk een verbetering voor elkaar te krijgen. Wanneer en op welke plekken in te grijpen als rijksoverheid is vervolgens weer een politieke discussie; wanneer is het van nationaal belang? Hoe ga je samenwerken met andere partijen? Steeds belangrijker is daarin ook de externe oriëntatie van de Rijksoverheid: de samenwerking met marktpartijen, kennisinstanties, maatschappelijke organisaties en andere overheden (bijvoorbeeld ontwerp bureaus, TU Delft, vereniging Deltametropool).

Een sterkere rol voor ontwerp en ontwerpers

Het doel van de boekenserie “Design and Politics” is de relatie tussen politiek en ontwerp te laten zien en te versterken. Enerzijds moeten de boeken aan ontwerpers laten zien wat de grote opgaven zijn en dat ze daar aan bij kunnen dragen. Anderzijds moeten ze de politiek laten zien dat ontwerp kan helpen om besluiten goed te nemen. De boeken moeten dus het vak stimuleren, maar ook ervoor zorgen dat anderen -inclusief de overheid zelf- het ontwerp goed inzetten. Hiertoe worden ook debatten georganiseerd met het NAI en heeft de rijksoverheid dit jaar voor het eerst een inzending op de biënnale.

Deze initiatieven samen moeten ervoor zorgen dat de overheid ontwerp een steeds sterkere rol geeft.

Het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport MIRT (sinds 2007 is de R toegevoegd) is een belangrijk plek om ontwerp in te zetten, omdat alle ruimtelijke projecten en verkenningen van nationaal belang hierin gedefinieerd worden. De afdeling heeft vooral een

belangrijke rol bij de gebiedsagenda's. Hier komen alle opgaven van het rijk en de lagere overheden bij elkaar en speelt het aspect ruimte een steeds grotere rol.

De afdeling zoekt samenwerking zowel grote als kleine ontwerp bureaus, afhankelijk van het project en de vraag. Soms wordt een bureau alleen om haar mening over een bepaald onderwerp gevraagd, en soms wordt een bureau gevraagd om deel te nemen aan het proces, zo'n bureau heeft dan meer een dienende rol. Het wordt belangrijk gevonden dat een bureau niet alleen maar uitvoert, maar ook de eigen denkkracht inzet en vanuit de eigen inhoud met de opdracht mee gaat en vragen formuleert.

Over de opleidingen

Elien is afgestudeerd in het atelier Delta Design (bij Rogier van den Berg, Joost Schrijnen) en het was vooral dit afstudeerjaar dat haar heeft geholpen voor haar werk bij het ministerie; in het atelier werd de strategische kant van ontwerp benadrukt, en het ontwerpen op regionale schaal. Eerder in de opleiding werd vooral achtergrond in ontwerp en techniek geboden, maar de strategische kant miste naar haar mening. Er zou meer aandacht moeten zijn voor het zoeken naar de opgaven waar je als ontwerper wat mee kan, en hoe grote maatschappelijke vragen ruimtelijk te laten landen. Er moet niet alleen naar de plek zelf gekeken worden, wat in haar opleiding vaak gebeurde, maar ook naar de vraag hoe in het project aan de grote maatschappelijke vragen - transformatie, herbestemming van oude gebouwen, energie in het landschap, relatie tussen landschap en stad - bij te dragen.

Verder zou het heel goed zijn als in de opleiding meer aandacht aan GIS wordt besteed. GIS is goed voor een feitelijke analyse en biedt inzicht in de verschillende lagen van het gebied en hun overlap en samenhang. Ervaring leert dat bureaus niet met GIS uit de voeten kunnen en altijd een illustratorbestand nodig hebben. Het voordeel van illustrator (en andere adobe-toepassingen) is wel dat het veel beeldender is; een combinatie van GIS en Adobe zou dus ideaal zijn om een goed verhaal neer te kunnen zetten.

